

NOUSU

Uuden ajan runnnyksellä (s. 16–46)

- 1 Westerlund (toim.) 2004.
- 2 Pohjois-Savo 8.2.1938.
- 3 Maisteri Väinö Karvinen: ”Lehtisiä Kuopion Suojeluskunnan historiasta”, ”Hajamuistoja tapahtumarikkaita päiviltä”, Savon Miekka 2/1933, s. 8-10; Nummela 1989, s. 398–404; Kuopion punakaartin päällikön I. Närhen haastattelu, ks. Pohjois-Savo 8.2.1938.
- 4 V.N. ”Kuopion valtauksen loppuvaihe”, Savon Miekka 3/1938, s. 8-10.
- 5 ”Pohjoissavolaiset vapaaehtoiset vapaussodassa.” Savon Miekka 11/1939, s. 26–27.
- 6 Roselius 2006, s. 73–84; Hoppu 2009, s. 149–151, 156–157, 167–170.
- 7 Roselius 2006, s. 76.
- 8 Henkilö rekisteröidään kirjoillaolokuntaansa, vaikka hän voi esimerkiksi työnsä vuoksi asua toisella paikkakunnalla.
- 9 Suomen Sotasurmat osoitteessa. [Http://kronos.narc.fi/menehtyneet](http://kronos.narc.fi/menehtyneet)
- 10 Kuolintavat, jotka on määritelty punaisiin kohdistuviksi ovat: ammuttu, ammuttu vankileirillä, kuollut nälkään/haavoihin/sairauteen /vankityössä/ murhattu/tapettu vankileirillä, kuollut vapauduttuaan vankeudesta, mestattu, teloitettu, tuomittu kuolemaan, saanut kuolemanrangaistuksen.
- 11 Vrt. Wirilander 2008, s. 697.
- 12 Loput 5,9 % (81) kuoli tapaturmaisesti tai jostain muusta edellä mainitsemattomasta syystä.
- 13 Paavolainen 1971, s. 56–57, 111.
- 14 Tuusniemen pitäjänkirja, s. 333.
- 15 Paavolainen 1971.
- 16 Tikka 2004, s. 21, 108, 112–113, 211–213, 304–307, 382; Turunen 2005, s. 77, 294–295; Ylikangas 2005, s. 115. Vrt. Siltala 2009, s. 331–337.
- 17 Emeritusprofessori Hannu Soikkasen tiedonanto tekijälle.
- 18 Leppävirran teloituksista laajemmin, ks. Paavolainen 1967, 75–76; Hovi 1995, s. 350–354.
- 19 Westerlund (toim.) 2004, s. 54, 57.
- 20 Kuopiolaisista murhattuista kuusi ja kangasniemeläisistä yksi oli sellaista, joita ei voi ryhmitellä punaisiksi eikä valkoisiksi.
- 21 Paavolainen 1966, s. 146.
- 22 Smeds 1987, s. 232–235; Tuomisto 1991, s. 7.
- 23 Viitamielinen 1990, s. 400.
- 24 Saarela 1996, s. 15–17.
- 25 Saarela 2008, s. 27.
- 26 Tuomisto 1982, s. 208.
- 27 Kuopion kunnalliskertomus 1918, s. 99. KKA.
- 28 Soikkanen 1966, s. 325–328; Soikkanen 1975.
- 29 Ahvenainen – Vartiainen 1982, s. 175–178; Rasila 1982, s. 164–165.
- 30 Kupiainen 2007 (lainaus), s. 146.
- 31 Kuopion L MH SisMille 19.1.1920. Kirjeet 1920, Ea32, SisM, KA; Tikka 2006, s. 206.
- 32 Savon Jääkäri 5.1.1919.
- 33 Hovi & Joutsamo 1971, s. 1-5; Vahtola 1989, s. 13–17; Vahtola 1997; Roselius 2002, s. 9-13; Niinistö 2005.
- 34 Vahtola 1989, s. 29–31.
- 35 Vahtola 1989, s. 31–32.
- 36 Savo 14.3.1918; Kempainen 1927, s. 136–137; Kuussaari 1957, s. 53–57.
- 37 Vahtola 1989, s. 98–102.
- 38 Brotherus 1965, s. 214.
- 39 Maanviljelijä Yrjö Matilaisen haast. (s. 1903). Historiallisten seurojen muistitoimikunnan arkisto, kansio 11. KA.

- 40 Vahtola 1989, s. 101.
 41 Brotherus 1965, 210–220; Ikonen 2009, s. 274–275.
 42 Brotherus 1965, s. 271.
 43 Markkasen henkilötiedot, ks. Savonlinnan Lyseo 1884–1959, s. 187.
 44 Vahtola 1989, s. 102.
 45 Niinistö 1998, s. 16; Niinistö 2005, s. 23.
 46 Brotherus 1965, s. 232–237; Kuussaari 1957, s. 61–64; Vahtola 1989, s. 40.
 47 Roselius 2002, s. 23.
 48 Savo 30.4.1918.
 49 Niinistö 2005, s. 52.
 50 Roselius 2002; Niinistö 2005, s. 53.
 51 Ks. Liite 4.
 52 Helsingin yliopiston professorimatrikkeli 1918–1996, s. 209–210.
 53 Savon Jääkäri 29.12.1918.
 54 Savon Jääkäri 8.1.1919.
 55 Salmetar 31.12.1918 ja 4.1.1919.
 56 Heino 2000, s. 87–91.
 57 Heino 2000, s. 59.
 58 Suomen jääkärien elämäkerrasto 1975, s. 401–402.
 59 Hästesko (toim.) 1918–1919; Tepora 2011, s. 332.
 60 Heino 2000, s. 39, 50.
 61 Vahtola 1997, s. 17–36; Kangaspuro 2000, s. 71; Niinistö 2005, s. 148–153.
 62 Vahtola 1997, s. 17–36; Kangaspuro 2000, s. 71; Niinistö 2005, s. 148–153.
 63 Vahtola 1997, s. 100–101.
 64 Salmetar 29.4.1919 ja 3.7.1919; Vahtola 1997, s. 107.
 65 Ks. kyseisten henkilöiden henkilökortit, Karjalan ja Aunuksen muistomitalien jakokortisto, KA, S.
 66 Salmetar 5.7.1919.
 67 Vahtola 1997, s. 108, 111.
 68 Vahtola 1997, s. 111.
 69 Mikkelin Sanomat 12.5.1919.
 70 Vahtola 1997, s. 111–112, 130.
 71 Vahtola 1997, s. 112.
 72 Kuopion suomalaisen lyseon vuosikertomuksen 1918–1919 mukaan Aunukseen lähti 22 koulun oppilasta. Ks. Kuopion suomalainen lyseo vk 1918–1919, Kouluhallituksen arkisto, Oppikouluosasto, kansio E 56, KA.
 73 Makkosen muistelmat, KVHM, KA, S.
 74 Vahtola 1988, s. 101–102; Vahtola 1997, s. 112.
 75 Niinistö 2005, s. 154–155.
 76 Vahtola 1997, s. 120–130.
 77 Vahtola 1997, s. 581–583. Vrt. Roselius 2002, s. 68–80 ja 116–123.
 78 Toini Zidbäckin kirje kotiväelle 4.6.1919 (lainaus). Ks. Niinistö 2005, s. 154, jossa julkaistu kirje.
 79 Roselius 2002, s. 84–85; Räikkönen 1924, s. 227.
 80 Kuvaja 2003, s. 33–34.
 81 Ks. esim. Savo 14.9.1920, jossa on lueteltu vapausodan sankaripatsaaseen ikuistetut nimet.

Savo ja sen ihmiset (s. 47–88)

- 1 Paasi 1990, s. 275; Katajala & Juvonen 2006, s. 20
 2 Katajala & Juvonen 2006, s. 20.
 3 STV VI:37; Nummela 1989, s. 12; R. Räsänen 2008, s. 231.
 4 Tiuhonen & Tiuhonen 1984 s. 144.
 5 Paasi 1984, 1986 ja 1992.
 6 Paasi 1984 ja 1986; Heinsonen 1999.
 7 Väinämö 1986; Piilola 1986.
 8 Saloheimo 1973, s. 25, 56.
 9 Paasi 1990, 276–277.
 10 Rajaseutu 1929:6, Brander, U: Pohjois-Karjala.
 11 Komiteanmietintö 1920:14 Suunnitelma valtakunnan alueen jakamiseksi lääneihin ja maakuntiin. Helsinki.; Komiteanmietintö 1923:13 Ylemmänasteisen itsehallinto ja maan jakaminen lääneihin ja maakuntiin. Helsinki.
 12 Ks. Kinnunen 2006a, s. 93.
 13 Teräsvoori 1967, s. 8.
 14 Teräsvoori 1967; Räsänen & Räsänen 2008, s. 19–21.
 15 Räsänen & Räsänen 2008, s. 21.
 16 Teräsvoori 1967, s. 136; Kinnunen 1996, s. 95; Räsänen & Räsänen 2008, s. 21.
 17 Häkli 1994, s. 128.
 18 Maakunta-arkistojen opas 2002, s. 29–30; Nummela 1989, s. 410–412; Westerlund 1993, s. 186, 264.
 19 Ks. Gustaf Ignatiuksen muistelmat (H. Ignatius 2004).
 20 Katajala & Juvonen 2006, s. 25.
 21 [Http://www.eduskunta.fi](http://www.eduskunta.fi), Kansanedustajamatrikkeli 1907–2000.
 22 Tässä tutkimuksessa käytetään termejä syntyneisyys, avioituneisuus ja kuolleisuus. Syntyvyys, avioituvuus ja kuolevuus ovat näiden termien synonyymejä. Pitkänen 2007, s. 338–347.
 23 Strömmer 1969, s. 161, 163, 170–171; Wirilander 2008, s. 85–88 ja liitteet 7 ja 8.
 24 Läsä oleva väestö laskettiin vuosina 1910, 1920, 1930 ja 1940. Se vastaa todellista väkilukua paremmin kuin kokonaisväkiluku, mutta sekään ei ole oi-

- kea (SVT VI Väestö 98:1, s. 6-7). 1950 näistä ”ositaisväestönlaskennoista” siirryttiin tarkkoihin väestölaskentoihin (SVT VI C Yleinen väestönlaskenta 1950 1, s. 5-7). Kokonaisväkiluku (= kirkonkirjav. + vuodesta 1924 siviilirekisteriv.) laskettiin seurakunnittain mutta henkikirjaväkiluku kunnittain. Siksi pitäjän ilmestymisellä virallisen tilaston kokonais- ja henkikirjaväkilukutaulukoihin saattaa olla vuoden 1925 kunnallista jaotusta koskevan asetuksen jälkeen jopa yli kymmenen vuoden ero, esimerkkinä Pieksämäen mlk/kpla. Pieksämäen kauppalan perustaminen (1930) merkitsi pitäjän väkiluvun huomattavaa supistumista, mikä kirkollisessa väestökirjanpidosta käy ilmi vasta vuodesta 1950 lähtien. Vanhaan jokaisen muodostettavan kunnan piti olla seurakunta, mutta 1925 tätä sääntöä väljennettiin.
- 25 Luonnollisella väestönkasvulla eli lisääntymisellä tarkoitetaan syntyneiden ja kuolleiden välistä erotusta. Luonnollisessa väestönkasvussa ei oteta huomioon muuttoliikettä. Todellinen väestönkasvu -käsitteen käyttämisellä korostetaan, että kyseessä on koko toteutunut väestönkasvu, jossa on mukana myös muuttoliikkeen vaikutus alueen väestönkasvuun. Pitkänen 1994, s. 332–333, 336.
- 26 Vuosien 1910–1940 tiedot perustuvat Tilastokeskuksen (1979) julkaisuun Väestön elinkeino, joka koostuu kuntien elinkeinon mukaan jaotelluista väkiluvuista.
- 27 Ks. Lento 1951, s. 13–17.
- 28 Kaupunkien saamasta lisäyksestä 1920–1940 johtui 6 150 henkeä esikaupunkikiljoiksi.
- 29 Väestötillastoa 75 ja 79, taulut.
- 30 Tervo al. 2007, s. 264–281.
- 31 Väkirikkain oli Varsinais-Suomi 176 787 hengellä, kun lähtökohtana on vuoden 2005 maakuntajako.
- 32 Tervo al. 2007.
- 33 Stömmmer 1969, s. 161, 163.
- 34 Näistä väestöennusteista ks. esim. Modeen 1934, s. 3–41 ja Modeen-Fougstedt 1939.
- 35 Valkonen 1985, s. 17–19; Pitkänen 1994, s. 53–54.
- 36 Strömmer 1969, s. 96–97; Suomen taloushistoria 3, taulukko 1.12, s. 40.
- 37 Mäkelä 2007, s. 270, 348.
- 38 Mäkelä 2007, s. 181.
- 39 Mäkelä 2007, s. 247.
- 40 Mäkelä 2007, s. 407, 420.
- 41 Mäkelä 2007, s. 415.
- 42 Valkonen 1980, s. 25.
- 43 Pitkänen 1982, s. 198.
- 44 Lento 1951, s. 28–29.
- 45 SVT VI 66:1, s. 218–219; Kuopion kaupungin kunnalliskertomus v. 1925, s. 141. KKA.
- 46 As. kok. 362/28.11.1930; Lento 1951, s. 29.
- 47 Esim. Lento 1951; Purola 1964, s. 11, 23–24.
- 48 Soikkanen 1963; Itkonen 2006, s. 161.
- 49 Lento 1951, s. 155.
- 50 Hovi 1995, s. 31–35.
- 51 Harmaja 1936, s. 5.
- 52 Kymistä Kotkaan 2002, s. 168
- 53 Hämynen 1993, s. 308.
- 54 Satokangas 2004, s. 350.
- 55 Väestötillastoa 56:2, s. 90–93; 98:I, s. 82–85.
- 56 Haapala 2007, s. 164–165.
- 57 Kuopion maaherran kertomus 1938, s. 3 ja 1939, s. 6, KLHA. JoMA.
- 58 Wirilander 2008, s. 92–97.
- 59 Kettunen-Hujanen 2000, s. 19.
- 60 Kettunen-Hujanen 2000, s. 45.
- 61 Kettunen-Hujanen 2000, s. 46.
- 62 Kettunen-Hujanen 2000, s. 45–46, 166.
- 63 Kero 1996, s. 31.
- 64 Kettunen-Hujanen 2000, s. 52.
- 65 Waris 1961.
- 66 Kettunen-Hujanen 2000, s. 189 liite 5.
- 67 Kettunen-Hujanen 2000, s. 167–179.
- 68 Kettunen-Hujanen 2000, s. 180.
- 69 Harmaja 1936, s. 7.
- 70 Kostiainen 1988, s. 10, 68–69, 276–277.
- 71 Kostiainen 1988, s. 200–206, 216–219.
- 72 Väestön elinkeino, 1979, s. 5-8.
- 73 Jutikkala 1969, s. 55.
- 74 Jutikkala 1969, s. 59; Hämynen 2010, s. 82.
- 75 Eduskunta teki vuonna 1916 päätöksen luopua tilojen itsekkannattavuus periaatteesta, mikä edisti mm. kruununmetsätöppien ja pientilojen perustamista. Björn 1999, s. 88–89.
- 76 Väestön elinkeino, 1979.
- 77 Tuomisto 1982, s. 231.
- 78 Tuomisto 1982, s. 232–233.
- 79 SVT XVIII, Teollisuustillastoa vuonna 1929.
- 80 Nummela 1989, s. 180–187.
- 81 Vehviläinen 1978, s. 462–463, 490–493, 638–639.
- 82 Mikkelin läänin maaherran kertomus 1942, MLHA. MMA.
- 83 SVT VI C: Vuoden 1950 väestölaskenta.
- 84 Lakio 1975, s. 17.
- 85 Kuujo 1988, s. 54–55.
- 86 Mikkelin läänin maaherran kertomus 1942, MLHA. MMA.
- 87 Sahan lisäksi kaksi muuta merkittävää teollisuusyri-tystä Luuniemellä olivat Åberg-suvun juomatehdas ja Iisalmen Nahkatehdas.
- 88 Savon Sanomat 16.9.2011; Siironen 2011, passim.
- 89 SVT XVIII Teollisuus, Teollisuustillastoa vuonna 1929.
- 90 SVT XVII Teollisuus, Teollisuustillastoa vuonna 1930; Lento 1951, s. 209–212, taulu IX ja Kuvio 7; Väestön elinkeino 1979, s. 164.

Jakautuneet yhteisöt (s. 89–160)

- 1 Suojeluskuntalaisten Lehti 2/1919, s. 10.
- 2 Selén 2001, s. 31–38.
- 3 Selén 2001, s. 38.
- 4 Selén 2001, s. 31–61, 117 ja 408–413; Hersalo 1966, s. 374.
- 5 Pylkkänen 2001, s. 73.
- 6 Mikkelin läänin suojeluskuntien piirikokous 1.10.1918. Paavo Korven-Korpisen kok., Pk 1410/23. KA, S; Mikkelin Sanomat 2.10.1918.
- 7 ”Mikkelin Suojeluskuntapiiri Vapaussodan jälkeisenä aikana. Kirj. Kansliapäällikkö.” Paavo Korven-Korpisen kok., Pk 1410/23. KA, S. Mikkelin Sanomat 16.4.1920; Hersalo 1962, s. 72, 449, 455, 554.
- 8 Savon Miekka 7-8/1932, s. 4.
- 9 Hersalo 1962, s. 455–461.
- 10 Mikkelin Sanomat 11.10.1918 ja 28.3.1919.
- 11 Hersalo 1955, s. 359.
- 12 ”Pohjois-Savon suojeluskuntapiiri 1918–1939. Hie­man historiikkia”, Savon Miekka 11/1939, s. 18–22; Hersalo 1962, s. 462.
- 13 Raikkala 1964, s. 81, 207 ja 453–455; Hersalo 1966, s. 71–72, 468.
- 14 Selén-Pylkkänen 2004, s. 224.
- 15 Hersalo 1962, s. 463–464.
- 16 Savon Miekka 10/1930, s. 20.
- 17 Suomen jääkärien elämäkerrasto 1975.
- 18 Suomen jääkärien elämäkerrasto 1975; Ahtiainen 2005.
- 19 Suojeluskuntalainen lehti 18/1924, s. 211–216.
- 20 Selén-Pylkkänen 2004, s. 60.
- 21 Esimerkiksi Leppävirran kunnan suhdetta suojelus­kuntaan kuvaa hyvin se, että suojeluskunta sai kun­nalta neljänä vuotena 50 000 markan avustuksen, kunnes valtuusto muuttui vasemmistoenemmistöi­seksi. Hovi 1995, s. 450.
- 22 Hersalo 1962, s. 468–469.
- 23 ”Pohjois-Savon suojeluskuntapiiri 1918–1939. Hie­man historiikkia”, Savon Miekka 11/1939, s. 21.
- 24 Pirhonen 1977, s. 62, 70.
- 25 Vasara 1997, s. 577–578, 595; Kauranne 2000, s. 41.
- 26 Hersalo 1966, s. 81; Selén 2001, s. 193 ja 235; Pylk­känen 2001, s. 49–52.
- 27 Pylkkänen 2001, s. 75–77 ja 114; Siironen 2006, s. 171.
- 28 Hersalo 1966.
- 29 Pylkkänen 2001, s. 131, 135–136.
- 30 Pylkkänen 2001, s. 26–27.
- 31 Pylkkänen 2001, s. 132–133.
- 32 Pylkkänen 2001, s. 144–145.
- 33 Alaluku perustuu artikkeliin Siironen 2006, s. 166–202, ellei toisin mainittu.
- 34 Siironen 2004, s. 156–157.
- 35 Siironen 2004, s. 68–69, 156–157.
- 36 Itä-Savo 17.5.1924.
- 37 Lindfors 2011, s. 40.
- 38 Hannes Hahl: ”Katkelma lääkärin muistelmista va­paussodassa”, Savon Miekka 2/1933, s. 14–15.
- 39 Vuorio 1997, s. 8-9.
- 40 Vuorio 1997, s. 8-9.
- 41 ”Helmi Larsson”, Savon Miekka 2/1944, s. 38–39.
- 42 Vuorio 1997, s. 9.
- 43 Siironen 2004, s. 71–72.
- 44 Siironen 2004, s. 71–72.
- 45 Ylä-Savon lottatoiminnasta, ks. Koistinen-Mandalios 2003.
- 46 Nieminen 2003, s. 14.
- 47 Pohjois-Savo 22.2.1936.
- 48 Vuorio 1997, s. 20.
- 49 Latva-Äijö 2004, s. 107.
- 50 Pohjois-Savo 22.2.1936; Savon Miekka 11/1939, s. 40–41.
- 51 Pohjois-Savo 22.2.1936; Lotta-Svärd hakuteos Poh­jois-Suomi, 1976, s. 267.
- 52 Pohjois-Savo 22.2.1936; Lotta-Svärd hakuteos Poh­jois-Suomi, 1976, s. 267.
- 53 Vuorio 1997, s. 141.
- 54 Pohjois-Savo 22.2.1936.
- 55 Lotta-Svärd hakuteos Pohjois-Suomi, 1976, s. 267.
- 56 Vuorio 1997, s. 25; Nieminen 2003, s. 58–59; Lotta­Svärd hakuteos Pohjois-Suomi, 1976, s. 68–69.
- 57 Hersalo 1962, s. 453.
- 58 Latva-Äijö 2004, s. 117 ja 331.
- 59 Mikkelin Sanomat 2.2.1920.
- 60 Mikkelin Sanomat 21.2.1921; Lotta-Svärd hakuteos Etelä-Suomi, 1976, s. 564–565.
- 61 SVT XXIX. Eduskuntavaalit vuonna 1930, s. 9.
- 62 Mylly 1989, s. 72, 165.; [Http://www.eduskunta.fi](http://www.eduskunta.fi), Kansanedustajamatrikkeli 1907–2000.
- 63 Mylly 1989, 77-80.
- 64 Mylly 1989, 96, 219-221, 327-329; Hokkanen, K. 1986a, s. 370. Vuorio 2007, s. 58.
- 65 Mylly 1989, s. 164–166.
- 66 Mylly 1989, s. 168–169.
- 67 Mylly 1989, s. 168–169.
- 68 [Http://www.eduskunta.fi](http://www.eduskunta.fi), Kansanedustajamatrikkeli 1907–2000.
- 69 Mylly 1989, s. 199 ja 254; Vuorio 2007, s. 52.
- 70 Vuorio 2007, s. 61, 66.
- 71 Salokangas 1988, s. 249; Mylly 1989, s. 199.
- 72 Vuorio 2007, s. 62–64.

- 73 Vuorio 2007, s. 62.
- 74 Kuopion sanomalehdistöstä, ks. Piironen 1982; Vuorio 2007, erityisesti s. 72–73, 81.
- 75 Suomen lehdistön historia 7, s. 12; Vuorio 2007, s. 104.
- 76 Vuorio 2007, s. 81.
- 77 Menneet vuodet 1959, s. 36, 56–57.
- 78 Mylly 1989, s. 172 ja 180.
- 79 Mylly 1989, s. 172–173.
- 80 Lackman 1985, s. 29, 34–36, 44–48.
- 81 Suomen lehdistön historia 2, s. 249; Savola 14.10.1920; Suursavolainen 18.7.1922.
- 82 Suomen lehdistön historia 2, s. 249.
- 83 Suomen lehdistön historia 2, s. 248–249; Suomen lehdistön historia 5, s. 199; Itä-Savo 15.1.1927 ja 18.1.1927
- 84 SVT XXIX, Vaalitulasto. Eduskuntavaalit 1919; [Http://www.eduskunta.fi](http://www.eduskunta.fi), Kansanedustajamatrikkeli 1907–2000
- 85 SVT XXIX, Vaalitulasto. Eduskuntavaalit 1919.
- 86 SVT XXIX, Vaalitulasto. Eduskuntavaalit 1922; [Http://www.eduskunta.fi](http://www.eduskunta.fi), Kansanedustajamatrikkeli 1907–2000.
- 87 SVT XXIX, Vaalitulasto. Eduskuntavaalit 1919–39.
- 88 Vares 2000, s. 246.
- 89 Vehviläinen 1978, s. 577.
- 90 Suomen lehdistön historia 2, s. 264, 273–274 ja 296; SVT XXIX, Vaalitulasto. Eduskuntavaalit 1924–1927; Siironen 2011, s. 144–147.
- 91 Suomen lehdistön historia 2, s. 264, 273–274 ja 296.
- 92 Suomen lehdistön historia 6, s. 116.
- 93 Länsi-Savo 10.1.1939.
- 94 Suomen lehdistön historia 6, s. 114–115.
- 95 Suomen kansallisbiografia 10, s. 537–538.
- 96 Zitting ja Snellman olivat myös Kansallisen kokoomuksen heränneitten yhdistyksen perustajia. Savon Jääkäri 22.12.1918, 19.1.1919, 31.1.1919 ja 2.2.1919; Ruuskanen 2006, s. 84-
- 97 Uino 1994, s. 279–280, 461 ja 610.
- 98 Kertomus Mikkelin läänin Kansallisen Kokoomuksen piiriliiton toiminnasta 1923, Mikkelin läänin piiriliiton toimintakertomukset 1922–1948, PTA.
- 99 Kertomus Mikkelin läänin Kansallisen Kokoomuksen piiriliiton toiminnasta 1923, Mikkelin läänin piiriliiton toimintakertomukset 1922–1948, PTA.
- 100 SVT XXIX, Vaalitulasto. Eduskuntavaalit 1919 ja 1922; [Http://www.eduskunta.fi](http://www.eduskunta.fi), Kansanedustajamatrikkeli 1907–2000.
- 101 SVT XXIX, Vaalitulasto. Eduskuntavaalit 1924–1929.
- 102 [Http://www.eduskunta.fi](http://www.eduskunta.fi), Kansanedustajamatrikkeli 1907–2000.
- 103 Suomen lehdistön historia 7, s.7-9; Vehviläinen 1978, s. 598
- 104 Suomen lehdistön historia 2, s. 181, 187, 280, 407 ja 411.
- 105 Mikkelin Sanomat 23.5.1935; Suomen lehdistön historia 6, s. 142; Kuujo 1988, s. 72.
- 106 Savo 19.11.1918, 24.12.1918 ja 28.12.1918.
- 107 Kuopion läänin Kokoomuksen 60-historiikki (kirj. Kauko Mikkonen), s. 3-4. Kuopion läänin Kokoomus, PTA; Ruuskanen 2006, s. 85.
- 108 Kuopion Kansallisen Naisyhdistyksen kirjeenvaihto ja pöytäkirjat 1924–1939. Kuopion Kokoomusnaiset, PTA; Ruuskanen 2006, s. 85.
- 109 Leino-Kaukiainen 1994, s. 189.
- 110 Uino 1994, s. 478.
- 111 Ruuskanen 2006, s. 85–86.
- 112 Ruuskanen 2006, s. 86.
- 113 Uino 1994, s. 611.
- 114 SVT XXIX, Vaalitulasto. Eduskuntavaalit 1929.
- 115 SVT XXIX, Vaalitulasto. Eduskuntavaalit 1919–39.
- 116 Saarela 1996, s. 127.
- 117 Saarela 1996, s. 127–128.
- 118 Saarela 1996, s. 149–151.
- 119 Tuomisto 1982, s. 219–224; Junttanen 1996, s. 20.
- 120 Junttanen 1996, s. 21.
- 121 Tuomisto 1982, s. 223.
- 122 Tuominen 1957, s. 214.
- 123 Savon Kansa 10.1.1920 ja 13.1.1920; Tuomisto 1982, s. 219; Saarela 1996, s. 155.
- 124 Savon Kansa 15.3.1919 ja 11.10.1919.
- 125 Saarela 1996, s. 158–162.
- 126 Saarela 1996, s. 151–161, 164–166, 309–317, liite 6 sivulta 497, liite 14 sivulta 512–515.
- 127 Sama kuin edellä; Sanantuoja 10.6.1922.
- 128 Mikkelin l. vaalipiirin sos.-dem. piirijärjestön toiminta 1919–1921 (lainaus).
- 129 Koska nämä pidätykset pantiin toimeen maalaisliittolaisen pääministerin Kyösti Kallion hallituksen aikana, niitä on kutsuttu yleisesti ”Kallion leikkaukseksi”, vaikka epävarman pääministerin osuus niihin oli huomattavasti vähäisempi kuin preventiiviseen toimintaan ryhtyneen poliisin. Tosiasiain eteen joutunut Kallio lähinnä siunasi operaation. Hakalehto 1966, s. 185–187.
- 130 Savo 4.8.1923, 5.8.1923 ja 11.8.1923; Savon Sanomat 11.8.1923
- 131 Savon Kansa 16.2.1956; Soikkanen 1975, s. 424–427; Tuomisto 1982, s. 245.
- 132 Saarela 2008, s. 123 ja 127.
- 133 Saarela 1996, s. 244–261, 351–356; Hakalehto 1966, 187–188.
- 134 EK:n Kuopion edustuksen tilannekatsaus 4.10.–17.10.1924 ja 21.2.–6.3.1925, EK-VALPO I, ko

- 1410, KA; EK:n Kuopion edustuksen tilannekatsaus 11/1925, EK-VALPO I, ko 2417, KA; Ruuskanen 2006, s. 60.
- 135 Ks. [Http://www.eduskunta.fi](http://www.eduskunta.fi), Kansanedustajamatrikkeli 1907–2000.
- 136 EK:n Kuopion edustuksen tilannekatsaus 4.10.–17.10.1924 ja 21.2.–6.3.1925, EK-VALPO I, ko 1410, KA; EK:n Kuopion edustuksen tilannekatsaus 11/1925, EK-VALPO I, ko 2417, KA; Ruuskanen 2006, s. 60.
- 137 EK:n Kuopion edustuksen tilannekatsaukset 10/1929 ja 2/1930, EK-VALPO I, ko 2417, KA.
- 138 Alapuro 1972, s. 187.
- 139 EK:n Kuopion edustuksen tilannekatsaus 10/1929, EK-Valpo I, ko 1411, KA.
- 140 Samana päivänä, 26.1., pidettiin suuntaelävittelykokouksia myös Lapinlahdella ja Kolmalla, joissa ”hoiPERTeljoiden” kanta ja erityisesti heidän lehtiyhtiyksensä tuomittiin ankarasti. ”Huitojien” eli ”äkkijyrkkien” linjan pelastamiseksi oli Lapinlahdelle hommattu puhujaksi kansanedustaja Heikki Väisänen. EK:n Kuopion edustuksen tilannekatsaus 1/1930, EK-Valpo I, ko 1411, KA.
- 141 EK:n Kuopion edustuksen tilannekatsaus 1/1930, 2/1930 ja 3/1930, EK-Valpo I, ko 1411, KA.
- 142 EK:n Kuopion edustuksen tilannekatsaus 4/1930, EK-Valpo I, ko 1411, KA; Esa Hietasen hmp A 1931, EK-Valpo I, KA.
- 143 Piironen 1982, s. 210.
- 144 EK:n Kuopion edustuksen tilannekatsaus 4/1933, EK-VALPO I, ko 1411, KA.
- 145 EK:n Kuopion edustuksen tilannekatsaukset 2/1929, 6/1929 ja 9/1929, EK-VALPO I, ko 2417, KA; Soikkanen 1963, s. 670.
- 146 EK:n Sortavalan alaosaston tilannekatsaus 12/1929 ja 6/1930, EK-VALPO I, ko 1416, KA
- 147 EK:n Kuopion edustuksen tilannekatsaus 5.–17.4.1924 (lainaukset), EK-VALPO I, ko 2417, KA.
- 148 Laulajainen 1979.
- 149 Laulajainen 1979; Saarela 1996, s. 271–272.
- 150 Saarela 1996, s. 272, 441.
- 151 Leppävirralla näkyvintä osaa torppien itsenäistymisessä edustivat suurten tilojen kuten Vokkolan, Alapihan ja Hackmanin Sorsakosken tilojen torppiensa itsenäistymisen. Vokkolan tilalla itsenäistyi 23 torppaa ja 25 mäkitupaa, Alapihan tilalla 25 torppaa. Pappiloiden torppia ja muita vuokra-alueita itsenäistyi peräti 47. Samaan aikaan muodostettiin uusia tiloja vapaaehtoisilla kaupoilla ja maatilojen osituksilla. Kun v. 1910 Leppävirralla oli ollut 853 yli kahden hehtaarin tilaa, oli vastaava luku v. 1941 1 035. Lisäystä oli siis 182 eli 21,3 %. Hovi 1996, s. 363–364.
- 152 Kuopion läänin itäisessä vaalipiirissä kommunistit voittivat sosiaalidemokraatit vain Kaavilla ja Viipurin läänin itäisessä vaalipiirissä ainoastaan Käki-salmen maalaiskunnassa. Viipurin läänin läntisessä ja Mikkelin vaalipiirissä kommunistit eivät saaneet vasemmiston piirissä enemmistöä ainoassakaan kunnassa.
- 153 Viitala 1976, s. 113, 115.
- 154 SVT. Vaalitulasto XXIX.
- 155 Ks. [Http://www.eduskunta.fi](http://www.eduskunta.fi), Kansanedustajamatrikkeli 1907–2000.
- 156 Rantala 1970, s. 44, 54.
- 157 Kommunistien ydinkannatusalueen ulkopuolelle jäivät vuonna 1929 ainoastaan Maaninka (23 % annetuista äänistä), Iisalmi (16 %), Sonkajärvi (16 %), Säyneinen (17 %), Muuruvesi (17 %), Leppävirta (19 %) ja Varkaus (18 %). Näistäkin Maaninka, Muuruvesi ja Sonkajärvi olivat kuuluneet vielä 1922 ydinalueeseen.
- 158 SVT XXI, 1924–30.
- 159 Saarela 1996, s. 359–360.
- 160 Kommunismin kannatus oli voimakasta myös Lappissa ja muualla Pohjois-Suomessa esimerkiksi Oulun läänin eteläisessä vaalipiirissä. Saarela 1996, s. 309–310.
- 161 Tuusniemellä kommunismin kannatus oli vahvinta kirkkonkylällä (70,4 %) ja Karttutussa Syväniemen työväen- ja tehdasalueella (63,7 %). SVT XXI, 1929.
- 162 Saarela 1996, s. 203–204.
- 163 EK:n Kuopion edustuksen tilannekatsaus 11/1929, EK-Valpo I, ko 1417, KA; Ruuskanen 2006, passim.
- 164 Krekola 2003, s. 37–38.
- 165 Kommunistien piiri- ja paikallisjärjestöistä, ks. Halkalehti 1966, 117–118.
- 166 Saarela 2008, s. 95.
- 167 Ns. ”SKP:n juttuun” liittyvä aineisto, EK-VALPO I, Kuopion alaosasto, ko 74, KA.
- 168 Ns. ”SKP:n juttuun” liittyvä aineisto, EK-VALPO I, Kuopion alaosasto, ko 74, KA.
- 169 Ns. ”SKP:n juttuun” liittyvä aineisto, EK-VALPO I, Kuopion alaosasto, ko 74, KA.
- 170 Saarela 2008, s. 96.
- 171 Saarela 2008, s. 97, 102–103.
- 172 Krekola 2003, s. 42, 50.
- 173 Saarela 2008, s. 93–94.
- 174 Ns. ”SKP:n juttuun” liittyvä aineisto, EK-VALPO I, Kuopion alaosasto, ko 74, KA; Saarela 2008, s. 93–94, 821.
- 175 EK:n Kuopion edustus EK:n Turun edustukselle 20.4.1928, Erittäin salainen. EK-VALPO I, Kuopi-

- on alaosasto, ko 74, KA.
- 176 Saarela 2008, s. 93–94.
- 177 Ns. ”SKP:n juttuun” liittyvä aineisto, EK-VALPO I, Kuopion alaosasto, ko 74, KA.
- 178 Muutamat ratkaisevan tärkeät tiedottajat saivat uuden henkilöllisyyden, työpaikan tai matkalipun maailman toiselle puolelle. Tunnetuin esimerkki lienee juuri Jalmari Rasi, joka lähetettiin perheineen Australiaan vastapalveluksi Skp:n maanalaisen johdon paljastamisesta vuonna 1928. Etsivä keskuspoliisi suojeli näin riuskoilla toimenpiteillä vain niitä tiedottajia, joita käytettiin todistajina julkisissa kommunistioikeudenkäynneissä. Krekola 2003, s. 140.
- 179 Saarela 2008, s. 93–94, 821.
- 180 Ns. ”SKP:n juttuun” liittyvä aineisto, EK-VALPO I, Kuopion alaosasto, ko 74, KA.
- 181 Savon Työ 19.4.1928.
- 182 Savon Työ 26.4.1928 ja 1.5.1928.
- 183 EK:n Kuopion osasto EK:n pääosastolle 16.3.1928 N:o 106, ns. ”SKP:n juttuun” liittyvä aineisto, EK-VALPO I, Kuopion alaosasto, ko 74, KA.
- 184 EK:n tiedonanto n:o 135, 29.9.1928, ns. ”SKP:n juttuun” liittyvä aineisto, EK-VALPO I, Kuopion alaosasto, ko 74, KA.
- 185 EK:n Kuopion edustuksen tilannekatsaus 11/1929, EK-VALPO I, ko 1411, KA.
- 186 EK:n Kuopion edustuksen tilannekatsaus 21.3.1924 ja 20.2.1925, Kuopion alaosaston arkisto, EK-Valpo I, KA
- 187 EK:n Kuopion edustuksen tilannekatsaus 29.11.1926, 31.5.1928 ja 1.7.1929, Kuopion alaosaston arkisto, EK-Valpo I, KA; Savo 17.6.1930.
- 188 EK:n Kuopion edustuksen tilannekatsaus 29.4.1926 ja 15.5.1926, Kuopion alaosaston arkisto, EK-Valpo I, KA.
- 189 Savo 13.12.1929, 27.2. ja 9.3.1930; Ruuskanen 2006, s. 77.
- 190 EK:n Kuopion edustuksen tilannekatsaus 1/1929 ja 3/1929, EK-Valpo I, ko 1411, KA; Savon Työ 18.4.1929 ja 16.5.1929; Saarela 2008, s. 408–409.
- 191 EK:n Kuopion edustuksen tilannekatsaus 4/1930 ja 5/1930, EK-Valpo I, ko 1411, KA. Ruuskanen 2006, s. 94.
- 192 EK:n Kuopion edustuksen tilannekatsaus 1/1930, EK-Valpo I, ko 1411, KA. Ruuskanen 2006, s. 94–95
- 193 EK:n Kuopion edustuksen tilannekatsaus 3/1930, EK-Valpo I, ko 1411, KA. Ruuskanen 2006, s. 95
- 194 EK:n Kuopion edustuksen tilannekatsaus 4/1930, EK-Valpo I, ko 1411, KA.
- 195 Ibid; Savo 20.4.1930.
- 196 EK:n Kuopion osaston tilannekatsaus 4/1930, EK-Valpo I, ko 1411, KA; Ruuskanen 2006, s. 96.
- 197 Ruuskanen 2006, s. 64–65.
- 198 Allardt 1963, s. 3, 16–18. Allardtin lisäksi tunnetuimmat tutkimussuuntauksen edustajat olivat Jaakk Nousiainen, Onni Rantala ja Yrjö Littunen. Koikkalainen 2004, s. 103–104, 111.
- 199 Ks. esim. Aatsinki 2010, s. 386.
- 200 Rantala 1970, s. 64–67.
- 201 Sosialistimme ja salaiset järjestöt. Viipuri 1908, s. 22.
- 202 Ks. esim. EK:n pääosaston tilannekatsaus 7/1929, EK-Valpo I, ko 1392, KA.
- 203 Nuori Urho. Urho Kekkonen Kajaanin-vuodet 1911–1921 (toim. Ari Uino) 1999, s. 84–87.
- 204 Valkoisten puolella haavoittui toistakymmentä miestä, joista konttoristi Korpela myöhemmin kuoli saamiinsa haavoihin. Pohjois-Savo 8.2.1938.
- 205 Seuraavaksi suurin luku oli Sääksmäen 4,9 prosenttia. Paavolainen 1967, 174–175.
- 206 Soikkanen 2000, s. 72–76.
- 207 Nuori Urho. Urho Kekkonen Kajaanin-vuodet 1911–1921 (toim. Ari Uino) 1999, s. 84–85.
- 208 Tikka 2006, s. 107–108.
- 209 Tikka 2004, s. 232–240; Tikka 2006, s. 112–116.
- 210 Ruuskanen 2006, s. 55–56.
- 211 Kettunen 1986, s. 182–183 ja 229.
- 212 Nousiainen 1956, s. 127, 134, 149.
- 213 EK:n Kuopion edustuksen tilannekatsaus n:o 9/1929, EK-VALPO I, ko 2417, KA.
- 214 Saarela 2008, s. 627.
- 215 Kilpiö 1931.
- 216 SVT XXIX Vaalitulostot eduskuntavaalit 1927–1929.
- 217 EK:n Kuopion edustus totesi vuonna 1930: ”Sosiaalidemokraattinen työväenliike on ollut ja on edelleenkin hyvin heikkoa. Heikäläisiä järjestöjä on Kuopiossa (lukuun ottamatta paria urheiluseuraa) ainoastaan yksi (n. 100 jäsentä). Maaseudulla vaikuttaa noin 15 työväenyhdistystä, mutta kun niillä, muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta, ei ole omaa taloa, on toiminta hyvin kituvaa. Kun Ammattijärjestönkin alaisten liittojen osastot on kielletty toimimasta eikä uuden, demokraattisen liiton alaisia ammattiosastoja ole perustettu, on ammatillinenkin toiminta aivan lamassa.” EK:n Kuopion edustuksen tilannekatsaus 12/1930, 5.1.1931. EK-VALPO I, ko 1411, KA.
- 218 Nousiainen 1956, s. 63–67; Pirinen 1992, s. 15; Viitala 1991, s. 8; Viitala 1992, s. 49 ja 51–54.
- 219 EK:n Kuopion edustuksen mukaan kommunismin heikkouteen Varkaudessa vaikutti ”suurelta osalta OY Ahlströmin suhtautuminen suuriäänisimpiin kommunisteihin. Niillä ei tule olemaan pitkäaikais-

- ta työmaata mainitun osakeyhtiön työmailla. Viime keväänäkin (1928, E.K.) sai useampia kymmeniä nuorkommunisteja lähteä uusille työmarkkinoille. Näin on kommunistinen toiminta muodostunut verrattain kituvaksi, vaikkakin on sanottava, että ne paikkakunnan johtavat kommunistit, jotka eivät ole tehtaitten palveluksessa, ovat niitä kaikkein kiukkuisimpia.” Ilmiö oli valtakunnallinen. EK:n Kuopion edustuksen tilannekatsaus 9/1928. EK-Valpo I, ko 2417, KA.
- 220 Maakunnan alueella surmatuista punaisista 2/3 ammuttiin Varkaudessa ja Leppävirralla.
- 221 SVT II, s. 9-38; Jutikkala 1942, s. 564–567; Ropponen 1993, s. 185–186.
- 222 Ks. esim. Kumpulainen 1983, s. 43.
- 223 Saarela 1996, s. 128 ja 312; Ruuskanen 2006, s. 61.
- 224 EK:n Kuopion edustuksen tilannekatsaus n:o 9/1929. EK-Valpo I, ko 2417, KA
- 225 EK:n Kuopion edustuksen tilannekatsaus n:o 1/1934 (lainaus), EK-Valpo I, ko 1411, KA.
- 226 EK:n Kuopion edustuksen tilannekatsaus n:o 9/1929. EK-Valpo I, ko 2417, KA.
- 227 Soikkanen 1975, s. 354–357.
- 228 SVT. Vaalililasto XXIX. Vaalit 1907–1919.
- 229 SVT. Vaalililasto XXIX.. Vaalit 1922; Laulajainen 1979, s. 38.
- 230 SVT. Vaalililasto XXIX.. Vaalit 1922; Soikkanen 1975, s. 411.
- 231 Soikkanen 1975, s. 468.
- 232 Eri lähteissä piirijärjestöjen ja yhdistysten jäsenmäärät poikkeavat hiukan toisistaan. Tässä käytetty: Soikkanen 1975, s. 405, 475, 531 ja 574; Soikkanen 1987, s. 70.
- 233 [Http://www.eduskunta.fi](http://www.eduskunta.fi), Kansanedustajanmatrikeli 1907–2000.
- 234 Vapaus 5.5.1920.
- 235 Vehviläinen 1978, s. 577–580.
- 236 Vehviläinen 1978, s. 581.
- 237 (K. Hakala) Osuuskunta Vapaus r.l. 25 vuotta. Mikkeli 1932; Vapaus 2.11.1956; Suomen lehdistön historia 7, s. 239–240.

Kuntaa ja koulutusta kehittämässä (s. 161–237)

- 1 Soikkanen 1966, s. 501–504; Askok 180/1925.
- 2 SVT 1968, s. 8; Jutikkala 1984, s. 15.
- 3 Soikkanen 1966, s. 501–502; Askok 180/1925.
- 4 STV 1922–1945. Asukasluku ilmoitettu läsnä olevien määrä.
- 5 Perälä 1984, s. 33.
- 6 Kuujo 1988, s. 81.
- 7 Kuujo 1988, s. 84.
- 8 Perälä 1984, s. 58.
- 9 Lakio 1988, s. 130–159 ja 378–456
- 10 Kuujo 1988, s. 88.
- 11 Kuujo 1988, s. 89.
- 12 Kuujo 1988, s. 89–91.
- 13 Kuujo 1988, s. 91–93.
- 14 Kuujo 1988, s. 93–94.
- 15 Kuujo 1988, s. 127–128.
- 16 Lakio 1988, s. 263.
- 17 SVT Eduskuntavaalit 1907–1936.
- 18 Lakio 1975, s. 15–18.
- 19 Kuujo 1988 s. 142–143.
- 20 Kuujo 1988, s. 143–144.
- 21 Vehviläinen 1978, s. 461.
- 22 Vehviläinen 1978, s. 494.
- 23 Lakio 1975, s. 16, 21–22; Vehviläinen 1978, s. 463.
- 24 Junonen 1992, s. 111–112; Askok 218/1931 ja 255/1931; Ahtiainen-Tervonen 1998, 530–531.
- 25 Mikkelin lääninhallituksen lausunto sisäasiainministeriölle 18.12.1925. Opetusministeriön KD 132/48 1931. KA.
- 26 Selvitysmiehen lausunto 22.1.1930. Opetusministeriön KD 132/48 1931. KA.
- 27 Vehviläinen 1978, s. 532; Ahtiainen-Tervonen 1998, s. 532.
- 28 Kaupunginvaltuuston ptk. 9.1.1917, 16.2.1917 ja 18.10.1918. SKA.
- 29 Ks. esim. Kuopion edustuksen tilannekatsaus 9/1929, EK-Valpo I, ko 1411, KA.
- 30 Lehtonen 1963, s. 198–199.
- 31 Vehviläinen 1978, 533–535; Ahtiainen-Tervonen 1998, s. 531–532.
- 32 Sahan lisäksi kaksi muuta merkittävää teollisuusyri-tystä Luuniemellä olivat Åberg-suvun juomatehdas ja Iisalmen Nahkatehdas.
- 33 Tevala, Leo, Iisalmen kaupan ja teollisuuden vaihei- ta: piirteitä iisalmelaisista kauppa- ja teollisuusmie- histä, Iisalmen Sanomat 18.10.1941.
- 34 Piilonen 1934, s. 4; Räisänen 1959, s. 535–549, 567–572; Tsokkinen 1996, s. 89–93.
- 35 Kaupunginjohtaja Ilmari Niskasen esitelmä, Pohjois- Savo 15.3.1938.
- 36 Lehtori Ludvig Lindholm, Iisalmi 1918–1924 – muistelmia. Historiallisten seurojen muistitietoi- mikunnan arkisto, ko 10, KA.
- 37 Hirvensalo oli huhtikuussa 1933 perustetun IKL:n

- Iisalmen paikallisyhdistyksen johtokunnan varajäsen.
IKL:n Iisalmen paikallisyhdistys ry 2392, Iisalmen maistraatti, ko En:1. JoMA.
- 38 Salmetar 27.3.1930; Räisänen 1959, s. 520; Tšokkinen 1996, s. 168–169.
- 39 Räisänen 1959, s. 702.
- 40 Räisänen 1959, s. 704–705..
- 41 Tšokkinen 1996, s. 22.
- 42 Lento 1951, s. 21.
- 43 Nummela 1989, s. 180–191.
- 44 Mönkkönen 1996, s. 167–170, 180.
- 45 Riecki 2005, s. 76.
- 46 Riecki 2005, s. 78–79.
- 47 Riecki 2005, s. 74.
- 48 Riecki 2005, s. 72.
- 49 Palomäki 2011, s. 133.
- 50 Savo 24.5.1940, Kuopion asunto-olot; Savo 31.5.1940 ja 1.6.1940, Kuopio maamme ahtaimmin asuttuja kaupunkia; Savo 3.9.1940.
- 51 Palomäki 2011, s. 135.
- 52 Kallenautio 1984, s. 220–224.
- 53 Mikkelin kaupunginvaltuuston ptk. 1.6.1928, MKA.
- 54 Mikkelin kaupunginvaltuuston ptk. 27.6.1935 ja 4.8.1938, MKA; Aikalaiskirja 1934, s. 160.
- 55 Kuujo 1988, s. 136–137.
- 56 Räisänen 1957.
- 57 Kuopion kaupunginvaltuuston ptk. 22.12.1928, KKA; Aikalaiskirja 1934, s. 583; Pohjois-Savo 3.12.1935 ”Kaupunginjohtaja K. Sallinen 60-vuotias.”
- 58 Jyväskylän kaupunginjohtaja Arvo Johannes Haapasalo sai mainitun yhden äänen. Kuopion kaupunginvalt. ptk. 22.2.1937, KKA. Pohjois-Savo 18.2.1937 ja 23.2.1937.
- 59 Kuopion kaupungin kunnalliskertomus 1928, s. 55; Kuopion kaupungin kunnalliskertomus 1929, s. 1, 51–52, KKA; Nummela 1989, s. 267; Viitala 1976, s. 70, 72, 94, 100; Suomen kaupunginjohtajat, s. 151.
- 60 Tšokkinen 1996, 177–178.
- 61 Korpijaakko valittiin myös IKL:n valtuuskunnan jäseneksi vuonna 1933. IKL:n Iisalmen paikallisyhdistys ry 2392, Iisalmen maistraatti, ko En:1. JoMA; Pieksämäki 13.1.1933. Ks. myös Tšokkinen 1996, s. 161, 177–181.
- 62 Vehviläinen 1978, s. 555–556.
- 63 Vehviläinen 1978, s. 557.
- 64 Vehviläinen 1978, s. 557–558.
- 65 Kallenautio 1984, s. 233–235.
- 66 Waronen 1931 I ja II.
- 67 Kallenautio 1984, s. 235.
- 68 Vehviläinen 1978, s. 558–559.
- 69 Kallenautio 1984, s. 256.
- 70 Suomen tilastollinen vuosikirja 1930, taulu 216; 1938, 226; 1940, taulu 227; 1944–45, taulu 243.
- 71 Mikkelin kaupungin kunnalliskertomus 1935 tilien päätös, s. 51, MKA; Kuujo 1988, s. 157.
- 72 Esikaupunkivaliokunnan lausunto Mikkelin kaupunginvaltuustolle, valt. ptk. 21.2.1929, MKA; VNp 302/1930.
- 73 Vehviläinen 1978, s. 566–570.
- 74 Savonlinnan kaupunginvaltuuston ptk. 9.12.1932, SKA; Vehviläinen 1978, s. 569.
- 75 Vehviläinen 1978, s. 569–570.
- 76 Pohjois-Savo 30.11.1933, 3.12.1933 ja 12.12.1933.
- 77 Räisänen 1959, s. 734–738.
- 78 Tšokkinen 1996, s. 240–241.
- 79 Tšokkinen 1996, s. 234–245.
- 80 STV 1944/45, taulu 239.
- 81 Suomenmaa 1978 nro 7.
- 82 Huovinen 1988, s. 248–252.
- 83 AsK 21/1898.
- 84 Lappalainen 1961, s. 693–700. Pieksämä-nimen synnystä on olemassa useitakin tarinoita, joissa tavallisimmin puhutaan tuulen pieksämästä järvenselästä. Aloite nimen muutokseen tuli virallisten elimien ulkopuolelta. Pieksämäen Kilta lähetti helmikuussa 1947 valtuustolle kirjelmän, jossa esitettiin neuvoo-antavan kansanäänestyksen toimittamista nimikysymyksen ratkaisemiseksi. Lopulta kansanäänestystä ei tarvittu. Valtuuston anomuksen perusteella annettiin 28.11.1947 asetus, jonka mukaan Pieksämäen kaup- pala oli oleva 1.1.1948 lähtien Pieksämäen kauppala. Kaupunki siitä tuli vuonna 1962.
- 85 Pieksämäen kauppalanvaltuuston ptk. 27.12.1929 ja 6.2.1930, PKA; Pieksämäen Sanomat 28.12.1929; Savo 31.12.1959; Lappalainen 1961, 759–760.
- 86 Pieksämäen kauppalanvaltuuston ptk. 16.4.1931, PKA; Pieksämäki 17.4.1931, 22.12.1933 ja liite 6/1936.
- 87 Pieksämäen Sanomat 26.9.1930; Lappalainen 1961, s. 756.
- 88 Lappalainen 1961, s. 710–721.
- 89 Lappalainen 1961, s. 745–746; Lakio 1975, s. 24.
- 90 Lappalainen 1961, s. 725.
- 91 Soikkanen 1963; Hovi 1995, s. 359–362.
- 92 Soikkanen 1963, s. 718–724; Itkonen 2004, s. 166–171, 191–192.
- 93 Itkonen 2004, s. 195.
- 94 Savo 25.10.1953.
- 95 Soikkanen 1963, s. 718–724; Itkonen 2004, s. 166–171; Savo 25.10.1953.
- 96 As. kok. 105/1919 ja 979/1992.
- 97 Soikkanen 1966, s. 606–608, 631–632.
- 98 As. kok. 101/1924.
- 99 Senaatti ST KD 19/327 1908, KA.
- 100 Senaatti ST KD 19/327 1908, KA.
- 101 Kokoomuksen ja edistyksen yritys pysyä omana

- vaaliliittonaan päättyi vuosien 1921 ja 1922 kunnallisvaaleihin. Porvaripuolueiden kannatus kutistui Kuopion maalaiskunnassa vähäiseksi, ja kannattajien oli liityttävä maalaisliiton vaaliliittoon omalla listalla.
- 102 Tietoja kunnanvaltuutettujen vaaleista kunnittain, Kuopion ja Mikkelin lääni 1918–1919. Mk. Tilastokeskuksen kirjasto.
- 103 Räisänen 1959, s. 458–459; Siironen 2004, s. 10–11.
- 104 Kustaa Killisestä laajemmin, ks. Karttunen 2006.
- 105 Yhden äänen saivat piiriasiamies J.O. Rauhala ja kihlakunnantuomari Axel Argillander; kolme valtuutettua oli poissa. Argillander valittiin varapuheenjohtajaksi. Savon Jääkäri 10.1.1919 (lainaus); Viitala 1976, s. 25, 126–127, Hakalehto 1984, s. 180; Tuomisto 2002, s. 20–23.
- 106 Kuujo 1988, s. 130–133.
- 107 Vehviläinen 1978, s. 553, 578.
- 108 Kähkönen 2010 (lainaus), s. 24.
- 109 Ahtiainen-Tervonen 1998, s. 474–475, 517.
- 110 Vapaa Kansa 29.11.1921.
- 111 Koivu 1985, 305–306.
- 112 Kunnallisvaalien maakunnallinen äänestysprosentti 1918–1928 Hannele Wirilanderin kokoaman tilaston mukaan. Kopio tekijän hallussa.
- 113 STV B Kunnallisvaalit 1921–1928.
- 114 Soikkanen 1966, s. 631–633; Savoä käsittelevät paikallishistoriat.
- 115 Soikkanen 1966, s. 634–635.
- 116 STV B Kunnallisvaalit 1929.
- 117 Soikkanen 1966, s. 638–639.
- 118 Soikkanen 1966, s. 639.
- 119 Palmunen 1992, s. 154.
- 120 Hovi 1995, s. 424–425.
- 121 Wirilander 1994, s. 28–29.
- 122 Ropponen 1994, s. 284–285.
- 123 Palmunen 1992, s. 158.
- 124 Boisman 1973, s. 181.
- 125 Vehviläinen 1978, s. 553.
- 126 Muuttuvaa Mikkeliä, s. 649–651.
- 127 Kuopion kunnalliskertomus 1919, s. 63, KKA; Viitala 1976, s. 39–47.
- 128 Räisänen 1959, s. 459.
- 129 Ks. <http://www.eduskunta.fi>, Kansanedustajamatrikkeli 1907–2000.
- 130 Palmunen 1992, s. 158.
- 131 Palmunen 1992, s. 158.
- 132 Palmunen 1992, s. 158.
- 133 Palmunen 1992, s. 159.
- 134 Palmunen 1992, s. 159.
- 135 Palmunen 1992, s. 159.
- 136 Palmunen 1992, s. 159.
- 137 Soikkanen 1966, s. 639.
- 138 Vehviläinen 1978, s. 589; Tsokkinen 1996, s. 323; Kuujo 1988, s. 160.
- 139 Melin 1980.
- 140 Ask 101/1921.
- 141 Tuomaala 2004, s. 160.
- 142 Wirilander 2006, s. 467.
- 143 Mähönen 1990, s. 110.
- 144 SVT X:53, s. 51.
- 145 Valkonen 1980, s. 34; Halila 1950, s. 32.
- 146 Kaarinen 1995, s. 1, 34–35; Virta 2001, s. 49.
- 147 Rinne 1984, s. 157, 124–125 ja 298.
- 148 SVT X:53, X:58, X:63; X:68.
- 149 Halila 1950, s. 30–31.
- 150 SVT X:68.
- 151 Melin 1980, s. 330.
- 152 Kinnunen 2006c, s. 341.
- 153 Katajala 1990, s. 137–138.
- 154 <http://www.koulut.kuopio.fi/koulu125/1872/ka1872.htm>.
- 155 Soikkanen 2002, s. 472.
- 156 Hovi 1995, s. 445.
- 157 Räsänen (toim.) 2000, s. 210.
- 158 Virkkunen 2010, s. 94–95.
- 159 Hovi 1995, s. 447.
- 160 Rinne 1989, 77; Rantala 1997, 29.
- 161 Ask 10/1920; Ketonen 1980, s. 19–20.
- 162 Kiuasmaa 1982, s. 219–221.
- 163 Soikkanen 1963, s. 578–580.
- 164 Launonen 1986, s. 91 (lainaus).
- 165 Professori Jorma Ahvenaisen kirjallinen tiedonanto tekijälle 8.1.2012; <http://www.yksityiskoulut.fi/matrikkeli/index2.htm>
- 166 <http://www.yksityiskoulut.fi/matrikkeli/index2.htm>; Laine 1990, s. 154–155.
- 167 Kiuasmaa 1982, s. 232–234.
- 168 <http://www.yksityiskoulut.fi/matrikkeli/index2.htm>
- 169 Mikkelin kaupungin historian osa II:ssa (1988, s. 161) on virheellisesti mainittu, että Joroisiin olisi perustettu keskikoulu vuonna 1931. Ks. Kuujo 1988, s. 161.
- 170 <http://www.yksityiskoulut.fi/matrikkeli/index2.htm>; Laine 1990, s. 155; Ropponen 1993, s. 310–311.
- 171 Savonlinnan Lyseo 1884–1934, s. 36; Savonlinnan lyseo 1884–1959, s. 6–7; Vehviläinen 1978, s. 586–588.
- 172 Savonlinnan Lyseo 1884–1934, s. 36; Savonlinnan lyseo 1884–1959, s. 6–7; Vehviläinen 1978, s. 586–588.
- 173 Punnonen 1954, s. 48–50; <http://www.yksityiskoulut.fi/matrikkeli/index2.htm>
- 174 Kuopion suomalainen tyttökoulu ja Kuopion tyttölyseo 1879–1979, s. 26–29.

- 175 Räisänen 1959, s. 530; Kuujo 1988, s. 163; [Http://www.yksityiskoulut.fi/matrikkeli/index2.htm](http://www.yksityiskoulut.fi/matrikkeli/index2.htm)
- 176 Kiuasmaa 1982, s. 92; Mähönen 1990, s. 116.
- 177 Laine 1990, s. 155–156; Mähönen 1990, 116.
- 178 Kiuasmaa 1982, s. 230.
- 179 STV IX 45.
- 180 Laine 1990, s. 165–166.
- 181 Laine 1990, s. 166.
- 182 Laine 1990, s. 166–167.
- 183 Laine 1990, s. 167.
- 184 Kuujo 1988, s.161–165.
- 185 Kosonen 1959, s. 202–204.
- 186 Laine 1990, s. 167.
- 187 Laine 1990, s. 168–169.
- 188 Kiusmaa 1982, s. 243–244; Huuhka 1955, s. 193–195.
- 189 Laine 1990, s. 168–171.
- 190 Kokkonen 2004, s. 112.
- 191 Kokkonen 2004, s. 112.
- 192 Kokkonen 2004, s. 157–158.
- 193 Kuusi-Aitola 1991, s. 338; Kokkonen 2004, s. 160.
- 194 Alapuro 1973, s. 68, 72–73 ja 233.
- 195 Kokkonen 2004, s.176.
- 196 Alapuro 1973, s. 232; Kokkonen 2004, s. 162–163.
- 197 Kokkonen 2004, s. 114–115.
- 198 Kokkonen 2004,s. 115–116.
- 199 Suomen kadettiupseerit 1920–1970; Alapuro 1973, s. 71, taulukko 10.
- 200 Kokkonen 2004, s. 18.
- 201 Kokkonen 2004, s. 18, 168–170; Professori Jorma Ahvenaisen kirjallinen tiedonanto tekijälle 8.1.2012.
- 202 Kokkonen 2004, s. 19.
- 203 Kokkonen 2004, s. 19.
- 204 Kokkonen 2004, s. 19.
- 205 Kokkonen 2004, s. 19.
- 206 Jouni Kokkonen on laskenut savolaisen osakunnan historiassa (2004, s. 62.) osakuntalaistaustaiseksi jääkärikenraaliksi myös Yrjö Tenhusen (1891–1965), mutta hänen sotilasarvonsa oli jääkärieverstituutnantti. Ks. Suomen jääkärien elämäkerrasto 1975, s. 651.
- 207 Kokkonen 2004, s.110; Kakkuri 2008, s. 115–122.
- 208 Kokkonen 2004, s. 110.
- 209 Kuusi-Aitola 1991, s. 266–268.
- 210 Paaskoski 2008, s. 129, 164–171.
- 211 Kokkonen 2004, s. 110–111.
- 212 Kokkonen 2004, s. 111.
- 213 Kaarninen 1995, s. 67–68.
- 214 Ahvenainen & Kuusterä 1982, s. 224–225; Hjerpe 1988, 71–74, 287; Liitetaulukko 1.
- 215 Komiteanmietintö 1933:4, s. 36.
- 216 Kaarninen 1995, s. 69–71.
- 217 Tolonen 1961, s. 92–94.
- 218 Otavan maatalouskoulut 1859–1959 (1960); Viho-la 1992, s. 432–466.
- 219 Boisman 1973, s. 25- 26.
- 220 Ropponen 1993, s. 313–316.
- 221 Savonmaa 29.6.1929; Kiiski 1946.
- 222 Ahtiainen-Tervonen 1998, s. 380–382.
- 223 Jokinen 1946; Matti Rautiainen ja Susanna Niiranen: Maanviljeysneuvos Niilo I. Jokinen. www.kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat
- 224 Laaksonen 1988, s. 68, liite 1.
- 225 Kuopion kauppaoppilaitos 1887–1937; Kuopion kauppaoppilaitos 1887–1962, s. 20.
- 226 Wirilander 2000a, s. 14-19.
- 227 Wirilander 2000a, s. 22–23, 26–27.
- 228 Wirilander 2000a, s. 23.
- 229 Hannula 1987, s. 49–50, 57–58, 67 ja 68.
- 230 Hannula 1987, s. 77–83.
- 231 Kuujo 1988, s. 168–169.
- 232 Sinnemäki 1943, s.. 241–264; Järveläinen 2003; Lintunen 2005, s. 183.
- 233 Järveläinen 2003; Lintunen 2005, s. 183.
- 234 Kinnunen 2006c, s. 347–348.
- 235 Kortelainen 1986.
- 236 Puntanen 1992, s. 455–468; Myyryläinen 2002.
- 237 Huuhka 1990, s. 179–180.
- 238 Räisänen 1959,s. 526–527; Huuhka 1990, s. 181.
- 239 Huuhka 1990, s. 185;Wirilander 2000b, 10–12, 17.
- 240 Huuhka 1990, s. 88–90, 185–186.
- 241 Huuhka 1990, s. 187.
- 242 Huuhka 1990, s. 188–189.
- 243 Huuhka 1990, s. 560.
- 244 <http://www.ikko.fi/toveriliitto/index.php?sivu=toveriliitto.php>.
- 245 <http://www.tanhuvaara.fi>.

Maatalous, metsä ja teollisuus (s. 238–310)

- 1 Alkiolaisesta ajattelutavasta, Mylly 1989, s. 222; Kettunen 1986, s. 236–237.
- 2 Kupiainen 2007, s. 100; Rasila 1961, s. 440–445; Jutikkala 1961, s. 229–230.
- 3 Rasila 1970, s. 358–360; Jutikkala 1969, s. 167; Kupiainen 2007, s. 100.
- 4 Jutikkala 1968, s. 202; Rasila 1967, s. 54–55 ja 57–58; Kupiainen – Laitinen 1995, s. 40–44; Vihola 2004, s. 363–364; Kupiainen 2007, s. 100–103.
- 5 Kupiainen 2007, s. 105–106.
- 6 Väisänen 1966, s. 96, liitteet 29, 30, 31, 72, 73, 74.
- 7 Pieksämäki 17.12.1930.
- 8 Kupiainen 2007, s. 306–307.
- 9 SVT III, Maataloustiedustelut 1910, 1929–30 ja 1941.
- 10 Lento 1951, s. 98.
- 11 Tässä työssä pienviljelmäksi rajataan alle 10 peltohehtaarin tilat. Kyseistä luokitusta ovat käyttäneet mm. Kuusterä 1979, s. 12–13, Lackman 1985, s. 29, Kalela 1987, s. 81 ja J. Majjala 2005, s. 36–37.
- 12 Rantatupa 2004, s. 429; Jutikkala 1958, s. 428.
- 13 SVT III, Maataloustiedustelut 1929–30. Tilatiedot, ks. Suomen maatilat IV (1932), Kuopion lääni, s. 271, 279, 333, 442 ja 450.
- 14 Suomen maatilat IV (1932), Mikkelin lääni, s. 54–55 ja 65–66; Mäkinen, Riitta: Maanviljelysneuvos N. Karl Grotenfeldt (1878–1961), www.kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat.
- 15 Suomen maatilat IV (1932), Mikkelin lääni, s. 49–79. Ks. myös nettijulkaisu Herrasväen asuinpaikat: Etelä-Savon kartanot ja kartanoiksi kutsut. Esittelyssä on 129 kartanoa. Eniten niitä on nykyisen Mikkelin kaupungin alueella (28), Joroisissa (18) ja Juvalla (17). Julkaisu on osoitteessa <http://kirjasto.mikkeli.fi/etela-savon-kartanot/>.
- 16 Suomen maatilat IV (1932), Mikkelin lääni, s. 41 ja 100–101; Ks. myös nettijulkaisu Herrasväen asuinpaikat: Etelä-Savon kartanot ja kartanoiksi kutsut. Esittelyssä on 129 kartanoa. Eniten niitä on nykyisen Mikkelin kaupungin alueella (28), Joroisissa (18) ja Juvalla (17). Julkaisu on osoitteessa <http://kirjasto.mikkeli.fi/etela-savon-kartanot/>.
- 17 SVT III, Maataloustiedustelut 1929–30.
- 18 Suomen maatalouden historia osa 2, s. 513 (Liite-aulukko 1).
- 19 Jutikkala 1982, s. 210–211; Kupiainen-Laitinen 1995, s. 49; Vihola 2004, s. 332–333.
- 20 Pietiäinen 1992, s. 71–73; Jutikkala 1982, s. 210–211.
- 21 SVT III, Maataloustiedustelu 1910. Juvan kihlakunnassa on tehty tilastointivirhe. Vuonna 1910 peltoalaksi ilmoitettiin peräti 30 239 hehtaaria, mutta 10 vuotta myöhemmin vain 24 960 hehtaaria. Jälkimmäinen luku vaikuttaa johdonmukaiselta, kun sitä vertaa myöhempiin tilastoihin. Virhe vääristää koko Mikkelin läänin peltoalan. Kupiainen 2007, s. 133.
- 22 SVT III, Maataloustiedustelut 1920, 1929–1930 ja 1941.
- 23 Ollikainen 1961, s. 28.
- 24 Jokinen 1941, s. 10.
- 25 SVT III, Maataloustiedustelu 1920 ja Yleinen maatalouslaskenta 1941; Suomenmaa VI Mikkelin lääni ja VIII Kuopion lääni.
- 26 Huovinen 1988, s. 267.
- 27 Huovinen 1988, passim.
- 28 Savon Sanomat 18.10.1938.
- 29 SVT III, Maataloustiedustelu 1929–30; Korhonen 1935, s. 7-8.
- 30 Jutikkala 1972, s. 145–148.
- 31 SVT III Maatalous 9 Maataloustiedustelu 1910; SVT III Maatalous 26:1, Maataloustiedustelu 1929–1930; Suomenmaa VI Mikkelin lääni ja VIII Kuopion lääni.
- 32 Koko maan luvut, ks. Suomen maatalouden historia osa 2 (2004), s. 517 (Liitetaulukko 5).
- 33 Soininen 1977, s. 346; Soininen 1985, s. 7-13.
- 34 Wirilander 2008, s. 203.
- 35 SVT III, Yleinen maataloustiedustelu v. 1929–30; Korhonen 1935, s. 7-8; Pessi 1966, s. 239.
- 36 Vihola 2004, s. 337.
- 37 Maataloustiedustelut 1920, 1929–30 ja 1941. SVT III.
- 38 Vihola 2004, s. 337–338.
- 39 Ollikainen 1961, s. 31.
- 40 Pellervo 23/1936, s. 556.
- 41 Ahtiainen & Tervonen 1998, s. 352.
- 42 Ahtiainen & Tervonen 1998, s. 353.
- 43 SVT III:18, 27, 39A, 61; Ahtiainen & Tervonen 1998, s. 353.
- 44 Vihola 2004, s. 351.
- 45 Vihola 2004, s. 351.
- 46 Wirilander 2008, s. 210–211,
- 47 SVT III Maatalous 9 Maataloustiedustelu 1910.
- 48 Vihola 2004, s. 352.
- 49 Tolonen 1961, s. 100.
- 50 Ahtiainen & Tervonen 1998, s. 351–352.
- 51 Eloa ja karjaonnea, s. 159.
- 52 SVT III Maatalous 9 Maataloustiedustelu 1910; Vihola 2004, s. 353.
- 53 SVT III Maatalous 26:3, Maataloustiedustelu 1929–1930.

- 54 Emäpitäjistä tehtaan varjoon, s. 75.
- 55 SVT III Maatalous 26:3, Maataloustiedustelu 1929–1930; SVT III Maatalous 38:3. Yleinen maatalouslaskenta 1941.
- 56 Vihola 2004, s. 354.
- 57 Peltola 2006, s. 431.
- 58 Seppänen 2002, s. 364.
- 59 Nissinen 1932a, s. 9; Nissinen 1932b, s. 7.
- 60 Tolonen 1961, s. 256; Ollikainen 1961, s. 37.
- 61 Suomenmaa VIII. Kuopion lääni, s. 27.
- 62 Suomenmaa VIII. Kuopion lääni, s. 27; Nissinen 1932b, s. 7.
- 63 SVT III, Maatalouslaskennat 1910–1941.
- 64 Pessi 1966, s. 13–14
- 65 SVT III, Yleinen maataloustiedustelu v. 1929–30; Savon Sanomat 25.4.1936.
- 66 Korhonen 1935, s. 218–219.
- 67 Nissinen 1932a ja 1932b.
- 68 ”Karttulan maamiesseuran toiminnasta”, Savon Sanomat 30.5.1936.
- 69 Tolonen 1961, s. 173–174.
- 70 Nissinen 1932a, s. 11.
- 71 Savon Sanomat 1.9.1932; Ollikainen 1961, s. 218–219.
- 72 SVT III. Maataloustiedustelu 1929–30; Nissinen 1932, s. 9–10.
- 73 Kuopion maaherran vk 1935, s. 9, KLHA. JoMA.
- 74 Tolonen 1961, s. 173.
- 75 Vihola 2004, s. 348.
- 76 Ollikainen 1961, s. 208; Tolonen 1961, s. 166.
- 77 Vihola 2004, s. 348–349.
- 78 Pekkarinen 1936.
- 79 SVT III Maataloustiedustelu v. 1929–30.
- 80 Pekkarinen 1936.
- 81 Eloa ja karjaonnea, s. 109.
- 82 SVT III Maataloustiedustelu v. 1929–30.
- 83 Grotenfelt 1946, s. 217–218.
- 84 SVT III Maataloustiedustelu v. 1929–30.
- 85 SVT III Maatalouslaskenta v. 1941.
- 86 Pellervo 23/1936, s. 565–567 V. P-i (Vilho Pessi): ”Pohjois-Savon meijerialoudesta”.
- 87 Pellervo 23/1936, s. 565–567 V. P-i (Vilho Pessi): ”Pohjois-Savon meijerialoudesta”; Ollikainen 1961, s. 48.
- 88 Hokkanen, K.1980, s. 279–280.
- 89 Kuopion Osuusmeijeri 75 vuotta; Hokkanen, K.1980, s. 279–280.
- 90 Kuopion Osuusmeijeri 75 vuotta; Hokkanen, K.1980, s. 279–280.
- 91 Pellervo 23/1936, s. 575; Savon Sanomat 28.4.1936
- 92 Pellervo 23/1936, s. 565–567 V. P-i (Vilho Pessi): ”Pohjois-Savon meijerialoudesta”; Savon Sanomat 28.4.1936.
- 93 Nissinen 1932b, s. 19–20; Pessi 1966, s. 131.
- 94 Pessi 1966, s. 248–249; Hokkanen, K.1980, s. 275–276.
- 95 Pessi 1966, s. 239–242; Hokkanen, K.1980, s. 276.
- 96 Hokkanen, K.1980, s. 276–277.
- 97 Pessi 1966, s. 167, 174, 214, 240–242 ja 248.
- 98 Pellervo 23/1936, s. 582; Hokkanen, K.1980, s. 278.
- 99 Pessi 1966, s. 174; Hokkanen, K.1980, s. 278.
- 100 Pessi 1966, s. 165–167.
- 101 Pessi 1966, s. 234; Hokkanen, K.1980, s. 278.
- 102 Santonen 1971.
- 103 Talonen 1961, s. 44–45.
- 104 Maaningan maamiesseuran 50 v. kertomus, s. 74.
- 105 Tolonen 1961, s. 41; Ollikainen 1961, s. 64.
- 106 Tolonen 1961, s. 42.
- 107 Yleinen maatalouslaskenta v. 1941. 39:1–3.
- 108 Ilvessalo 1927, passim; Jokinen 1941, s. 16.
- 109 Jokinen 1941, s. 17–18.
- 110 Pelttari 1932b, 16.
- 111 Ilvessalo 1927, taulukko 60; Honkanen 1991, s. 7; Mikkelin lääni 150 vuotta, s. 113.
- 112 Laitinen 2012, s. 44.
- 113 Mikkelin lääni 150 vuotta, s. 113.
- 114 Pelttari 1932b, s. 13–14.
- 115 Pelttari 1932, b s. 13.
- 116 Laitinen 2012, s. 82–83.
- 117 Jäntti 1945, s. 39.
- 118 Pelttari 1932b, s. 16; Järveläinen 1940, s. 13 ja 19.
- 119 Pelttari 1932b; Mikkelin läänin maaherran vuosikertomus 1937, MLHA. MMA.
- 120 Jokinen 2011, s. 40.
- 121 Tiedot metsäaloista perustuvat kuntien toimistoista ja verotuslautakunnista saatuihin lukuihin. Ks. Jokinen 1941, s. 16–17.
- 122 Tiedot metsäaloista perustuvat kuntien toimistoista ja verotuslautakunnista saatuihin lukuihin. Ks. Jokinen 1941, s. 16–17.
- 123 Osara 1936, s. 413,
- 124 Järveläinen 1940, s. 169–170.
- 125 Järveläinen 1940, s. 170–171 ja 429 taulukko 15.
- 126 Järveläinen 1940, s. 170–171.
- 127 Järveläinen 1940, s. 171.
- 128 Kolho & Nenonen 1998, s. 13.
- 129 Kolho & Nenonen 1998, s. 13–14.
- 130 Mikkelin läänin maaherran vuosikertomus 1937, MLHA. MMA.
- 131 Ahvenainen 1984, s. 250.
- 132 Seppänen 1937, s. 70–71.
- 133 Seppänen 1943, 580.
- 134 Tämä on Pohjois-Savo 1949, s. 62–63.
- 135 Tämä on Pohjois-Savo 1949, s. 63.
- 136 Tämä on Pohjois-Savo 1949, s. 63–64.

- 137 Seppänen 1937, s. 72; Tämä on Pohjois-Savo 1949, s. 64–65.
- 138 Paaskoski 2002, s. 124.
- 139 Paaskoski 2002, s. 124–125.
- 140 Paaskoski 2002, s. 125.
- 141 Paaskoski 2002, s. 125.
- 142 Paaskoski 2002, s. 126.
- 143 Puustinen 2001, s.10–12, 19.
- 144 Paaskoski 2002, s. 126.
- 145 Jaatinen & Lehonkoski 1987, s. 60.
- 146 Lakio 1975, s. 124–125.
- 147 Seppänen 1943, 580.
- 148 Ahvenainen 2005, s. 80 ja 87.
- 149 Ahvenainen 2005, s. 87.
- 150 Ahvenainen 2005, s. 87–88.
- 151 Ahvenainen 2005, s. 81.
- 152 Ahvenainen 2005, s. 79.
- 153 Soikkanen 1963; Schybergson 1992.
- 154 Soikkanen 1963 s. 165 taulukko 10 ja s. 170 taulukko 12; Emeritusprofessori Jorma Ahvenaisen kirjallinen tiedonanto 16.9.2012.
- 155 Soikkanen 1963, passim.
- 156 Itkonen 2004, s. 145.
- 157 Soikkanen 1963, s. 314; Itkonen 2004, s. 45–46.
- 158 Schybergson 1992, s. 122–125; Itkonen 2004, s. 80–81.
- 159 Schybergson 1992, s. 102.
- 160 Soikkanen 1963, s.351–352; Schybergson 1992, s. 195–196.
- 161 Soikkanen 1963, s. 199–200.
- 162 Ahvenainen 1972, s. 41–46.
- 163 Ahvenainen 1972, s. 43–45.
- 164 Hytönen 1992, s. 155.
- 165 Ahvenainen 1982, s. 230–235; Suomenmaa VI, 1924, s. 91; Hytönen 1992, s. 155–156; Kuujo 1988, s. 53.
- 166 Ahvenainen 1972, s. 104–108; Ahvenainen 1979, s. 149–150.
- 167 Pulkkinen 2003, s. 146.
- 168 Itä-Savo 20.4.1920; Vehviläinen 1978, s. 474–478.
- 169 Vehviläinen 1978, s. 478–479.
- 170 Pakkanen & Leikola 2011, s. 452.
- 171 Vehviläinen 1978, s. 479 ja 492.
- 172 Vehviläinen 1978, s. 479 ja 492.
- 173 Pulkkinen 2003, s. 146–148.
- 174 Ahvenainen 2005, s. 36.
- 175 Laitinen 2012, s. 31.
- 176 Paaskoski 2005, 31 passim; Ruuskanen 1992, s. 117–120.
- 177 Paaskoski 2005, 31 passim; Ruuskanen 1992, s. 117–120.
- 178 Paaskoski 2005, s. 57.
- 179 Paaskoski 2005, s. 65.
- 180 Paaskoski 2005, s. 65.
- 181 Paaskoski 2005, s. 66–71.
- 182 Paaskoski 2005, s. 71.
- 183 Paaskoski 2005, s. 71–73.
- 184 Paaskoski 2005, s. 257–258.
- 185 Paaskoski 2005, s. 258.
- 186 Paaskoski 2005, s. 258.
- 187 Paaskoski 2005, s. 258–259.
- 188 Suomen tukkuliikkeet ja kauppiat I, s. 262.
- 189 Warkauden Lehti 29.9.1923; Rahikainen 1975, s. 66–67.
- 190 Suomen tukkuliikkeet ja kauppiat I, s. 262; Savo 4.12.1943; Rahikainen 1975, s. 66–67, 72–73.
- 191 Pakkala & Leikola 2011, s. 445.
- 192 Fagerlund 1998, s. 240 (lainaus).
- 193 Suomen tukkuliikkeet ja kauppiat I, s. 262; Savo 4.12.1943; Rahikainen 1975, s. 66–67, 72–73; Pakkala & Leikola 2011, s. 446.
- 194 Pohjois-Savo 6.4.1937.
- 195 Pakkala & Leikola 2011, s. 431–432.
- 196 Suomen tukkuliikkeet ja kauppiat I, s. 262–263; Lakio 1975, s. 116; Pakkala & Leikola 2011, s. 432.
- 197 Rahikainen 1975, s. 66, 72–74; Fagerlund 1998, s. 262.
- 198 Esitys Peuran liiketoiminnasta perustuu, ellei tosin mainittu: Tervasmäki 1977; Kosonen 1985.
- 199 Pajari 2011, s. 57.
- 200 Rytkönen 1975, s. 249–250.
- 201 Moilanen 2006, s. 74–76.
- 202 Ahvenainen 1984, s. 342.
- 203 Iisveden Metsä Oy 60 vuotta, passim; Ahvenainen 1984; Pakkanen & Leikola 2011, s. 193.
- 204 Ahvenainen 1984, s. 342.
- 205 Teollisuustilaston pohja-aineisto 1925 ja 1938. TKA.
- 206 Iisalmen kihlakunnan kruununvoudin vuosikertomukset 1920–1924, KLHA. JoMA; Lakio 1975, s. 117.
- 207 Pakkanen & Leikola 2011, s. 148.
- 208 Mikkelin kihlakunnan kruununvuodin kertomus v. 1930, MLHA. MMA; Lakio 1975, s. 112.
- 209 Lakio 1975, s.112.
- 210 Lakio 1975, s. 113.
- 211 Lakio 1975, s. 113; Ahvenainen 2005, s. 36.
- 212 Lakio 1975, s. 113–114; Seppänen 2002, s. 402–405.
- 213 Lakio 1975, s. 22; Vehviläinen 1978, s. 485–486.
- 214 Lakio 1975, s. 110.
- 215 Pulkkinen 2003, s. 154–155.
- 216 Jaatinen & Lehonkoski 1987, s. 74.
- 217 Jaatinen & Lehonkoski 1987, s. 74.
- 218 Jaatinen & Lehonkoski 1987, s. 60 ja 70–71.

- 219 Pulkkinen 2003, s. 154.
220 Lehonkoski & Jaatinen 1987, s. 71; Ahtiainen & Tervonen 1998, s. 433; Pulkkinen 2003, s. 154.
221 Jaatinen & Lehonkoski 1987, s. 70–71; Lehonkoski 1991, s. 42–43.
222 Vehviläinen 1978, s. 482; Pulkkinen 2003, s. 154.
223 Vehviläinen 1978, s. 483.
224 Soikkanen 1963, s. 190.
225 Schybergson 1992, s. 130 ja 178.
- 226 Schybergson 1992, s. 179.
227 Hovi 1995, s. 119–125 ja 382–382.
228 Lakio 1975, s. 165; Hovi 1995, s. 383–384.
229 Suomenmaa VIII, s. 398; Lakio 1975, s. 41–42.
230 Lakio 1975, s. 17–18; Kuujo 1988, s. 50
231 Lakio 1975, s. 18; Kuujo 1988, s. 50–51.
232 Vehviläinen 1978, s. 485.
233 Lakio 1975, s. 45.
234 Suomenmaa VI, s. 119–120.

Kauppa, pankki ja liikenne (s. 311–361)

- 1 Suvanto 1982, s. 302
2 Kuisma 2004, liite 7.
3 Mauranen 2006a, s. 65–66 (lainaus).
4 Kuusterä 1995, s. 158.
5 Kuusterä 1995, s. 173 ja 199.
6 Soikkanen 1963, s. 275; Kuusterä 1995, s. 246–247.
7 SVT VII A 1920–1938; Kuusterä 1995, s. 257.
8 Kuusterä 1995, s. 257.
9 Kuusterä 1995, s. 258.
10 SVT VII A 1928, 1938; STV 1930, 1939; Kuusterä 1995, s. 258.
11 Kuusterä 1995, s. 258
12 Kuusterä 1995, s. 258.
13 Kuusterä 1995, s. 258–259.
14 Hyvönen 1953, s. 392; Kuusterä 2002, s. 81.
15 Kuusterä 2002.
16 Pellervo 23/1936, s. 562; Kuusterä 2002, liite 4; Mauranen 2006a, s. 37; Mauranen 2006b, s. 10.
17 Mauranen 2006b, s. 10.
18 Mauranen 2006a, s. 37; Mauranen 2006b, s. 10.
19 Kuusterä 2002, liite 4.
20 Kuusterä 2002, liite 4.
21 Mauranen 2006b, s. 30–31.
22 Mauranen 2006b, s. 33.
23 Hyvönen 1953, s. 99–100.
24 Pellervo 23/1936, s. 562.
25 Raatikainen 2003, s. 22; Mauranen 2006a, s. 42.
26 Pellervo 23/1936, s. 562–564.
27 Mauranen 2006b, s. 31.
28 Mauranen 2006b, s. 52.
29 Jalas 2005, s. 45
30 Jalas 2005, s. 41
31 Jalas 2005, s. 46
32 Soikkanen 1963, s. 274–275.
33 Mauranen 2006a, s. 43; Mauranen 2006b, s. 56–58.
34 Kuusterä 2002, liite 4; Mauranen 2006a, s. 43; Mauranen 2006b, s. 56–58.
35 Tšokkinen 1996, s. 137.
36 Mauranen 2006a, s. 46 (lainaus).
- 37 Mauranen 2006a, s. 46.
38 Jalas 2005, s. 51–52.
39 Vihola 2004, s. 390, 394, 398, 400 ja 404.
40 Blomstedt 1989, s. 60–62.
41 Blomstedt 1989, s. 254–256 ja 299; Kuisma 2004, liite 7.
42 Blomstedt 1989, s. 259–260.
43 Blomstedt 1989, s. 300.
44 Blomstedt 1989, s. 308; Jyrki Paaskoski: Vuorineuvos Onni Hermannin Saastamoinen (1895–1966), www.kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat.
45 Kuisma 2004, s. 75 ja liite 5.
46 Blomstedt 1989, s. 338–339; Kuisma 2004, liite 7.
47 Suomen tukkukaupat ja tukkukauppiat II, 1930, s. 345–347; Vehviläinen 1978, s. 464.
48 Sakari Auvinen: Kauppaneuvos Johan Aleksanter Auvinen (1875–1950), www.kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat.
49 Suomen tukkukaupat ja tukkukauppiat II, 1930, s. 348–349; Vehviläinen 1978, s. 464; Sakari Auvinen: Kauppaneuvos Alpo Jordan (1881–1953), www.kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat.
50 Suomen tukkukaupat ja tukkukauppiat II, 1930, s. 348–349; Vehviläinen 1978, s. 464.
51 Vehviläinen 1978, s. 464–465.
52 Kuujo 1988, s. 32–33 ja 55.
53 Suomen tukkukaupat ja tukkukauppiat II, 1930, s. 317–318; Kuujo 1988, s. 32; Tuomas Möttönen: Kauppaneuvos Paul Alpin Luostarinen (1870–1940), www.kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat.
54 Suomen tukkukaupat ja tukkukauppiat II, 1930, s. 321; Kuujo 1988, s. 32.
55 Tuomas Möttönen: Kauppaneuvos Pekka Kaihola (1883–1945), www.kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat.
56 Suomen tukkukaupat ja tukkukauppiat II, 1930, s. 319; Jarmo Luoma-Aho: Kauppaneuvos Aarne Jordan (1888–1941), www.kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat.

- 57 Jarmo Luoma-Aho: Kauppaneuvos Aarne Jordan (1888–1941), www.kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat.
- 58 Jarmo Luoma-Aho: Kauppaneuvos Aarne Jordan (1888–1941), www.kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat.
- 59 Jarmo Luoma-Aho: Kauppaneuvos Aarne Jordan (1888–1941), www.kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat.
- 60 Jarmo Luoma-Aho: Kauppaneuvos Aarne Jordan (1888–1941), www.kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat.
- 61 Kuujo 1988, s. 32–33; Hoffman 1990, s. 18–19.
- 62 Järvinen-Korpisaari 1940, s. 181–190, 240.
- 63 Suomen tukkukaupat ja tukkukauppiat II, 1930, s. 257–259; Hietakari 1997, s. 240–244, 253–261; Kauranne 2002, s. 14–17; Matti Rautiainen & Susanna Niiranen: Kauppaneuvos Veikko Nylund (1895–1982), www.kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat.
- 64 Suomen tukkukaupat ja tukkukauppiat II, 1930, s. 257–259; Kauranne 2002, s. 40–41.
- 65 Hietakari 1997, s. 274–278; Kauranne 2002, s. 59; Matti Rautiainen & Susanna Niiranen: Kauppaneuvos Veikko Nylund (1895–1982), www.kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat.
- 66 Matti Rautiainen & Susanna Niiranen: Kauppaneuvos Veikko Nylund (1895–1982), www.kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat.
- 67 Kauranne 2002, s. 59; Matti Rautiainen & Susanna Niiranen: Kauppaneuvos Veikko Nylund (1895–1982), www.kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat.
- 68 Paaskoski 2005, s. 73.
- 69 Paaskoski 2005, s. 74.
- 70 Paaskoski 2005, s. 76–77.
- 71 Jyrki Paaskoski: Kauppaneuvos Georg Tengman (1870–1935), www.kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat.
- 72 Paaskoski 2005, s. 98.
- 73 Paaskoski 2005, s. 98–99.
- 74 Paaskoski 2005, s. 99. Lempinimestä, ks. Pohjois-Savo 27.9.1934.
- 75 Paaskoski 2005, s. 99; Jyrki Paaskoski: Kauppaneuvos Pekka Karttunen (1879–1948), www.kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat.
- 76 Suomen tukkukaupat ja tukkukauppiat II, 1930, s. 263; Paaskoski 2005, s. 99; Jyrki Paaskoski: Kauppaneuvos Pekka Karttunen (1879–1948), www.kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat.
- 77 Suomen tukkukaupat ja tukkukauppiat II, 1930, s. 263; Paaskoski 2005, s. 99.
- 78 Jyrki Paaskoski: Kauppaneuvos Pekka Karttunen (1879–1948), www.kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat.
- 79 Jyrki Paaskoski: Kauppaneuvos Pekka Karttunen (1879–1948), www.kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat.
- 80 Paaskoski 2005, s. 107.
- 81 Suomen tukkukaupat ja tukkukauppiat II, 1930, s. 260–262; Nummela 2004, s. 210.
- 82 Suomen tukkukaupat ja tukkukauppiat II, 1930, s. 260–262; Räisänen 1959, s. 777; Nummela 1989, s. 390–392.
- 83 Suomen tukkukaupat ja tukkukauppiat II, 1930, s. 260–262; Räisänen 1959, s. 777; Nummela 1989, s. 390–392.
- 84 www.mcanth.fi/Yrittajyys_ja_liike-elama/Aune_Canth.shtml.
- 85 Nummela 2004, s. 210.
- 86 Nummela 2004, s. 210.
- 87 Nummela 2004, s. 210–211.
- 88 Järvinen-Korpisaari 1940, 254.
- 89 Rahikainen 1975, s. 48; Teppo Vihola: Kauppaneuvos Birger Hallman (1851–1936), www.kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat.
- 90 Rahikainen 1975, s. 56.
- 91 Järvinen-Korpisaari 1940, s. 254; Rahikainen 1975, s. 57.
- 92 Hietakari 1959, s. 12; Pelli 2009, s. 12.
- 93 Järvinen-Korpisaari 1940, s. 183–184; Hietakari 1959, s. 46–47; Pelli 2009, s. 23.
- 94 Pohjois-Savon Rautakauppa Oy 1907–1957, s. 5–9.
- 95 Pohjois-Savon Rautakauppa Oy 1907–1957, s. 9–10.
- 96 Piilonen 1934, s. 4; Räisänen 1959, s. 632–643; Tsokkinen 1996, s. 89–93; Jaana Luttinen: Kauppaneuvos Adolf Esaias Aminoff (1890–1949), www.kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat.
- 97 Piilonen 1934, s. 4; Räisänen 1959, s. 632–643; Tsokkinen 1996, s. 89–93.
- 98 Räisänen 1959, s. 635–636.
- 99 Räisänen 1959, s. 642–643; Jaana Luttinen: Kauppaneuvos Adolf Esaias Aminoff (1890–1949), www.kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat.
- 100 Pihkala 1982, s. 271–272; Peltola 2006, s. 455.
- 101 Pihkala 1982, s. 272.
- 102 Vehviläinen 1978, s. 467.
- 103 Perko 1979, s. 208.
- 104 Soikkanen 1963, s. 265.
- 105 Alanen 1957, s. 547.
- 106 Alanen 1957, s. 547.
- 107 Alanen 1957, s. 554.
- 108 Alanen 1957, s. 555.
- 109 Alanen 1957, s. 555.

- 110 Alanen 1957, s. 555.
- 111 Alanen 1957, s. 559.
- 112 Harmaja 1936, s. 176; Pihkala 1982, s. 276.
- 113 Alanen 1957, s. 579.
- 114 Alanen 1957, s. 581.
- 115 Alanen 1957, s. 590 ja 596.
- 116 Herranen 2004, s. 60, 75 ja 77; Kallenautio 1992, s. 28.
- 117 Lyytinen 1944, s. 7.
- 118 Hietakari-Väinämö 1990, s. 37.
- 119 Hietakari-Väinämö 1990, s. 37–38.
- 120 Lyytinen 1944, s. 35; Perko 1979, s. 222.
- 121 Pellervo 23/1936, s. 579; Piilonen 1932 Tšokkinen 1996, s. 121.
- 122 Pellervo 23/1936, s. 568.
- 123 Pellervo 23/1936, s. 568.
- 124 Pellervo 23/1936, s. 568–569.
- 125 Soikkanen 1963, s. 272.
- 126 Suonoja 1966, s. 213; Perko 1979, s. 220.
- 127 Soikkanen 1963, s. 262–263 ja 272.
- 128 Kuujo 1988, s. 27–29.
- 129 Vehviläinen 1978, s. 469–470.
- 130 Vehviläinen 1978, s. 471.
- 131 Tšokkinen 1996, s. 123.
- 132 Tšokkinen 1996, s. 123–124.
- 133 Osuusliike Kalla 50 vuotta 1902–1952.
- 134 Aaltonen 1953, s. 453.
- 135 Ahvenainen & Kaukiainen & Viitaniemi, s. 285.
- 136 Vehviläinen 1978, s. 108–109.
- 137 SVT I: Merenkulkutilastoa; Vehviläinen 1978, s. 500–501.
- 138 Vehviläinen 1978, s. 501.
- 139 Vehviläinen 1978, s. 502.
- 140 Mikkelin läänin maaherran kertomus 1930, MLHA. MMA.
- 141 Mikkelin läänin maaherran kertomus 1933, MLHA. MMA.
- 142 Hämynen 1990, s. 49–50.
- 143 Sarkkinen & Rekonen & Koivupuro 2007, s. 52.
- 144 Sarkkinen, Rekonen & Koivupuro 2007, s. 52.
- 145 Kuopion läänin maaherran kertomus 1920, KLHA. JoMA.
- 146 Zetterberg 2011, s. 169.
- 147 Turunen 1994, s. 13–14.
- 148 Oinonen 1999, s. 220–221.
- 149 Valentin Soine, ”Poliisimiehenä ja vankeinhoitajana.” (Nähtyä ja koettua kriminaalipolitiikan parissa itsenäisyytemme ensimmäisten vuosikymmenien varrella.) Muistelmakäsikirjoitus v. 1972, s. 86–87. Valentin Soinen kokoelma, KA.
- 150 Turunen 1994, s. 14.
- 151 Turunen 1994, s. 14.
- 152 Turunen 1994, s. 14.
- 153 Eskelinen 1985, s. 16.
- 154 SVT XIX: 1939, s. 68; Viitaniemi 1995, s. 109; Turunen 1999, s. 349.
- 155 Turunen 1994, s. 16.
- 156 Perko 1977, s. 138; Turunen 1994, s. 16.
- 157 Suomen Kuvalehti 1931, s. 508; Perko 1977, s. 134–137; Turunen 1994, s. 18–22.
- 158 Kuopion läänin maaherran kertomukset 1918–1932, KLHA. JoMA; Suomen Kuvalehti 1931, s. 508.
- 159 Kajander 1931, s. 129–131; Turunen 1994, s. 21–22.
- 160 Pohjois-Savo 28.6.1932.
- 161 Eskelinen 1985, s. 18.
- 162 Perko 1977, s. 138; Turunen 1994, s. 16–18, 22.
- 163 Perko 1977, s. 127–130.
- 164 Viitaniemi 1983, s. 36.
- 165 Viitaniemi 1983, s. 38–39.
- 166 Viitaniemi 1995, s. 16.
- 167 Vehviläinen 1978, s. 508–509.
- 168 Kuujo 1988, s. 21–23.
- 169 Viitaniemi 1974, s. 22; Kuujo 1988, s. 23.
- 170 Esitys perustuu Viitaniemi 1995.
- 171 Viitaniemi 1995, s. 72.
- 172 Viitaniemi 1995, s. 58.
- 173 Tšokkinen 1996, s. 56–57.
- 174 Tšokkinen 1996, s. 57–58.
- 175 Tšokkinen 1996, s. 59.
- 176 Tšokkinen 1996, s. 59.
- 177 Länsi-Savo 27.3.1925; Kuujo 1988, s. 24–25.
- 178 Savonmaa 13.1.1938; Vehviläinen 1978, s. 507–508.
- 179 Zetterberg 2011, s.127 ja 154.
- 180 Zetterberg 2011, s. 127–128.
- 181 Mikkelin lääni 150 vuotta, s. 119.
- 182 Mikkelin lääni 150 vuotta, s. 119.
- 183 Mikkelin lääni 150 vuotta, s. 119.
- 184 Mikkelin lääni 150 vuotta, s. 119–120.
- 185 Vehviläinen 1978, s. 493–494; Mikkelin lääni 150 vuotta, s. 119–120.
- 186 Vehviläinen 1978, s. 514.
- 187 Moisala & Rahko & Turpeinen 1977, s. 134.
- 188 Moisala & Rahko & Turpeinen 1977, s. 141; Laine 1989, s. 28
- 189 Laine 1989, s. 179.
- 190 Laine 1989, s. 63–69, 179–181.
- 191 Vehviläinen 1978, s. 514.
- 192 Kuujo 1988, s. 26.
- 193 Tossavainen 1996, s. 11.
- 194 Pohjois-Savo 18.9.1937; Tossavainen 1996, s. 16..
- 195 Pohjois-Savo 18.9.1937; Tossavainen 1996, s. 18–19.
- 196 Pohjois-Savo 18.9.1937 (lainaus); Tossavainen 1996, s. 40–44 ja 70.

- 1 Suvanto 1982, s. 299.
- 2 Hjerpe 1990, s. 152.
- 3 Hirvilahti 1996, s. 82–83.
- 4 Ahvenainen – Vartiainen 1982, s. 180–186.
- 5 Jutikkala 1982, s. 207.
- 6 Ahvenainen – Vartiainen 1982, s. 186–187; Ahvenainen – Kuusterä 1982, s. 222–261; Hjerpe 1990, s. 26–27; Kalela 1987, s. 21.
- 7 Savonon 1971, s. 117.
- 8 Toivonen 1977, s. 12–13.
- 9 Hallituksen Esitys no 57/1928. VP-asiakirjat 1929 A III:2.
- 10 Cameron 1995, s. 410–413; Ahvenainen – Vartiainen 1982, s. 186–187; Autio 1992, s. 92–93; Majjala 2005, s. 9–10.
- 11 Ahvenainen – Vartiainen 1982, s. 187; Hjerpe 1988, s. 45; Kiander 2002, s. 62–63; Heikkinen-Kuusterä 2001, s. 33.
- 12 Peltonen 2004; Rantatupa 2004, s. 420–421.
- 13 Ahvenainen – Vartiainen 1982, s. 186–187; Hjerpe 1988, s. 46, 52.
- 14 Johanson 1941, s. 138; Majjala 2005, s. 50–51.
- 15 Arola 1933, s. 3-18; Sipilä 1937, s. 147–148, 213.
- 16 Sipilä 1937, s. 21–22; Sunila 1936, s. 9.
- 17 Sunila 1936, s. 17–19, 58–59.
- 18 Gebhard 1931, s. 14; Rantatupa 2004, s. 426–428.
- 19 Rantatupa 2004, s. 427; Ahvenainen 1982, s. 308; Hjerpe 1988, s. 46.
- 20 Gebhard 1931, s. 14; Rantatupa 2004, s. 426–429; SVT III Maataloustiedustelu 1929–1930.
- 21 Kuusterä 1979, s. 108–109; Rantatupa 2004, s. 427–429.
- 22 J. Majjala 2005, s. 158.
- 23 Rantatupa 2004, s. 428.
- 24 Viita, P. 1966, s. 63–66. Indeksit perustuu Viidan esittämiin markkapohjaisiin laskelmiin.
- 25 Häkkinen 2002, s. 139–142.
- 26 Maaherra Ignatiuksen pvk. 18.2.1935, käsikirjoituskokoelma. COLL. 86.14. Kansalliskirjasto.
- 27 Huovinen 1988, s. 263–264.
- 28 Kuusterä 1979, s. 110–111.
- 29 Mikkelin kihlakunnan tiloista 88,3 % oli kooltaan alle 10 ha. Mäenpää 1984.
- 30 Mäenpää 1984, s. 118, 142.
- 31 Johansson 1940, s. 105.
- 32 Willandt 1931, s. 27.
- 33 Mäenpää 1984, s. 30, 37–39, 45–51, 91–92.
- 34 Mikkelin läänin lääninsihteerin kirjekonseptit 7.2.1931 n:o 451, MLHA. MMA.
- 35 Mäenpää 1984, s. 78–79.
- 36 Sipilä 1937, s. 221; Kangas 1996, s. 78.
- 37 Savon Sanomat 28.1.1932
- 38 Ignatiuksen pvk 30.9.1932, käsikirjoituskokoelma. COLL. 86.14. Kansalliskirjasto.
- 39 Pieksämäki 22.5.1931.
- 40 Savon Sanomat 29.7.1950.
- 41 SVT III Maataloustiedustelu 1929–1930.
- 42 Savon Sanomat 29.7.1950; Maaningan maamiesseuran 50-vuotiskertomus, s. 50–51.
- 43 Ahvenainen 1984, s. 372.
- 44 Räisänen 1959, s. 643 (lainaus).
- 45 Pakkanen & Leikola 2011, s. 197.
- 46 Räisänen 1959, s. 643.
- 47 Lakio 1975, s. 117.
- 48 Jaana Luttinen: Kauppaneuvos Adolf Esaias Aminoff (1890–1949), www.kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat..
- 49 Jaana Luttinen: Kauppaneuvos Adolf Esaias Aminoff (1890–1949), www.kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat.
- 50 Lakio 1975, s. 116.
- 51 Iisveden Metsä Oy 1924–1974, s. 13.
- 52 Iisveden Metsä Oy 1924–1974, s. 13.
- 53 Iisveden Metsä Oy 1924–1974, s. 14–16.
- 54 Kuujo 1988, s. 54.
- 55 Kuujo 1988, s. 54; Hytönen 1992, s. 156–157.
- 56 Viljakainen, s. 60–61; Kuujo 1988, s. 54; Hytönen 1992, s. 157.
- 57 Viljakainen, s. 60–61; Kuujo 1988, s. 54; Hytönen 1992, s. 157.
- 58 Hytönen 1992, s. 157.
- 59 Hytönen 1992, s. 159.
- 60 Hytönen 1992, s. 159.
- 61 Hytönen 1992, s. 159–160.
- 62 Mikkelin läänin maaherran kertomus 1932, MLHA. MMA.
- 63 Mikkelin läänin maaherran kertomus 1933, MLHA. MMA.
- 64 Vehviläinen 1978, s. 490, 562; SVT XXI: Köyhäinhuoltoa.
- 65 Vehviläinen 1978, s. 564.
- 66 Vehviläinen 1978, s. 565.
- 67 Itkonen 2004, s. 194.
- 68 Tuomisto 1982, s. 260.

- 69 Gustaf Ignatius pvk 31.10.1931, käsikirjoituskoelma. COLL. 86.14. Kansalliskirjasto; Köyhäinhoito v. 1931, Sosiaalinen Aikakauskirja 7/1933, s. 360–361.
- 70 Kuopion läänin maaherra kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriölle N:o 587 11.2.1932, kirjkonseptit 1932, Daa140, KLHA. JoMA.
- 71 Gustaf Ignatius pvk 19.2.1932, käsikirjoituskoelma. COLL. 86.14. Kansalliskirjasto.
- 72 Häkkinen 2002, s. 131–132, 139–142.
- 73 Häkkinen 2002, s. 142–144, 151, 154–155.
- 74 Härö 1992, s. 139, 146–147.
- 75 Häkkinen 2002, s. 143; Virkkunen 2010, s. 110 (lainaus).
- 76 Köyhäinhuoltolaki 1.6.1922. Ask 145/1922; Urponen 1994, s. 179–180.
- 77 Virkkunen 2010, s. 136–141 (lainaukset).
- 78 Häkkinen 2002, s. 137.
- 79 Häkkinen 2002, s. 153, 157–158, 164.
- 80 SVT XXI. Köyhäinhuoltotilasto 1932–1933. Taulu II. Avustetut ryhmittelyinä avustuksen muodon mukaan. Helsinki 1934, s. 30–31.
- 81 Virkkunen 2010, s. 141–142.
- 82 Virkkunen 2010, s. 148.
- 83 Työpalkkakomitean mietintö 1934, s. 59, 63–64.
- 84 Sekatyömiesten palkat valtion töissä: Tilastollinen selvitys, Sosiaalinen Aikakauskirja 3/1933, s. 120–128.
- 85 Työttömyys joulukuussa 1932, Sosiaalinen Aikakauskirja 1/1933, s. 35–39.
- 86 Savo 24.3.1933.
- 87 Kuopion läänin maaherran kertomukset 1931–1933, KLHA. JoMA; Soikkanen 1966, s. 581.
- 88 Savo 24.3.1933.
- 89 Ahvenainen-Vartiainen 1982, s. 190.
- 90 Kilpiö 1931.
- 91 Kuopion läänin maaherran kertomukset 1927 ja 1932, KLHA. JoMA; Savo 24.3.1933.
- 92 Harmaja 1936, s. 342–343.
- 93 Virkkunen 2010, s. 235.

Lapuanliike Savossa (s. 389–453)

- 1 Karemaa 1998, s. 16, 104 ja 200.
- 2 Alapuro 1973, s. 62.
- 3 Nygård 1982, s. 65–69; Eskelinen 2004, s. 381; Tepora 2011, s. 242–247.
- 4 AKS:n vuosikertomus 1933, s. 29. Säätiö 37, Suomen 1920–40-luvun historian säätiön arkisto. KA.
- 5 Hyvämäki 1971, s. 199; Lomu 1974; Uola 1982, s. 10; Siltala 1985, s. 49.
- 6 SSL:n vuosikokouksen ptk. 13.4.1924. K.S. Laurilan arkisto, kansio II, KA.
- 7 Ks. Savo 31.1.1923, 1.2.1923, 2.2.1923, 3.2.1923, 4.2.1923, 7.2.1923, 21.2.1923, 23.2.1923.
- 8 Nygård 1982, s. 77; Mansner 1981, s. 301.
- 9 Vientirauhan toimintakertomus 1920, s. 2. Martti Pihkalan kokoelma, kansio 3, KA.
- 10 Koivuniemi 1998, s. 91–98, Mansner 1981, 282–289.
- 11 Koivuniemi 1998, s. 91–98, Mansner 1981, 282–289.
- 12 Niinimäki 1997, s. 48–49.
- 13 Niinimäki 1997, s. 48–51.
- 14 Martti Pihkalan haastattelu 29.10.1954. Martti Pihkalan kokoelma, kansio 1, KA.
- 15 Mansner 1981, s. 294–296.
- 16 Vientirauhan toimintakertomukset 1920 ja 1922. Martti Pihkalan kokoelma, kansio 3, KA.
- 17 Ruuskanen 2006, s. 73–75.
- 18 A.H. Saastamoisen omaelämäkerta vuosilta 1914–15 (kirjoitettu vuonna 1924), s. 4-8 ja 26–27, A.H. Saastamoisen kokoelma, Kansio 32, KA; Savon Miekka 11/1937, s. 7-10; Ruuskanen 2006, s. 79.
- 19 Ibid.
- 20 Ruuskanen 2006, s. 80–81.
- 21 Ruuskanen 2006, s. 80–81.
- 22 Savo 11.2.1928; Uola 1988, s. 28–29.
- 23 Lapuan Liikkeen piirijärjestö Lapuan Liikkeelle 18.12.1930, Säätiö 32, Suomen 1920–40-lukujen historian säätiön arkisto. KA.
- 24 "Oskar Larsson 50-vuotias", Pohjois-Savo 28.2.1934; Suomen liikemiehiä 1948, s. 334–335.
- 25 Savo 11.2.1928; Uola 1988, s. 28–29.
- 26 Uola 1988, 71, 73–74, 78
- 27 VRL:n Puheenjohtaja. Käskykirje n:o 2. Tampere 11.4.1933. Suomen 1920–40-luvun historian säätiön arkisto, Säätiö 35, KA.
- 28 Kajan 1930, s. 27–28; Kosola 1935, s. 218–220; Rintala 1962, s. 164.
- 29 Leinonen 1960, s. 20–21, 34–35; Perälä 1998, s. 70–71; Siltala 1985, s. 53–55.
- 30 Salmetar 3.12.1929.
- 31 Lehtinen 1984, 665 ja 679–685; Siltala 1985, 63–74; Lapuan liikkeen julkisuuskuvasta ks. Perälä 1998.
- 32 Salmetar 3.12.1929.
- 33 Savo 3.12.1929; Vapaus 2.12.1929; Ruuskanen 2006, s. 90.

- 34 Ruuskanen 2006, s. 90–92.
- 35 Eero Hämäläinen A. Somersalolle 27.12.1929, Erkki O.J. Wirilanderin kokoelma, kansio 77, MMA.
- 36 Ruuskanen 2006, s. 91.
- 37 Puolesta Savon ja syntymämaan (1919), s. 47–48; Mikkelin Sanomat 24.3.1919.
- 38 Mikkelin Sanomat 3.12.1929.
- 39 Mikkelin läänin kokoomus 1922–1982, s. 1.
- 40 Vapaus 2.12.1929; Savo 3.12.1929.
- 41 Mikkelin Sanomat 24.12.1929.
- 42 Savonmaa 3.12.1929; Savo 3.12.1929; Mikkelin Sanomat 3.12.1929.
- 43 Kuusisto 1969, s. 24.
- 44 Vapaus 19.3.1930.
- 45 Leinonen 1960, s. 56–57.
- 46 ”Suomen Lukon piiritoimikunnat ja piiriasiamiehet”. Suomen 1920–40-luvun historian säätöön arkisto, Säätö 31, KA; Mikkelin Sanomat 12.6.1930 ja 29.7.1930.
- 47 Esimerkiksi Eero Pulkisen tila oli pinta-alaltaan 587 hehtaaria, Hahlin tila 332 hehtaaria ja Raatikaisen tila 330 hehtaaria. Suomen maatilat IV (1932), Mikkelin lääni, s. 10, 21, 162.
- 48 Mikkelin Sanomat 12.8.1930.
- 49 Mikkelin Sanomat 21.8.1930.
- 50 Ruuskanen 2006, s. 101.
- 51 Ruuskanen 2006, s. 101.
- 52 Ponsia maaherra Ignatiukselle Kuopioon viemässä ja sähkösanomaa pääministeri Kalliolle laatimassa olivat muiden muassa pitkäaikaiset Kiuruveden kunnanvaltuuston puheenjohtajat maanviljelijät Eero Lämsä ja K. P. Lappalainen, kirkkoherra ja kokoomuksen kansanedustaja Väinö Malmivaara sekä Maalaisliiton kunnallispoliitikko Kalle Kämäräinen, joka syksyn 1930 vaaleissa valittiin eduskuntaankin. H. Ignatius 2004, 3:43–46, 241, 254; Siltala 1985, s. 86–90; Savon Sanomat 14.6.1930; Ruuskanen 2006, s. 99.
- 53 Virkkunen 1974, s. 91; Ruuskanen 2006, s. 101–102.
- 54 EK:n Kuopion ed. tk n:o 7/1930. EK:n Kuopion alaostaston tilannekatsaukset, EK-Valpo I, KA.; Piironen 1982, s. 221.
- 55 Savo 17.6.1930.
- 56 Brotherus 1965, s. 212.
- 57 Savo 17.6.1930; Ruuskanen 2006, s. 103.
- 58 Ruuskanen 2006, s. 103, taulukko 4.
- 59 Pienin tila oli Herman Kiiskisellä (tilan pinta-ala 142 ha, josta peltoa 29,8 ha) ja suurin Frans Anderssonilla (tilan pinta-ala 640 ha, josta peltoa 150 ha). Valittujen maanviljelijöiden tilatiedot, ks. Suomen maatilat IV (1932), Kuopion lääni, s. 28–29, 60, 223, 270, 299, 417–418, 540–541.
- 60 Savon Sanomissa 19.6.1930 Juhani ”Pakinaa ja pikku-uutisia” -palstalla kirjoittaa: ”Meidän symme kai lienee sekin, että siihen Suomen Lukon Pohjois-Savon piirijärjestöön valittiin asiamiehiksi ainoastaan kokoomuslaisia ja edistysmielisiä: tohtoreita, pappeja y.m. Yksi ainoa maalaisliittolainen oli päässyt valittujen joukkoon ja hänkin oli kokonaan poissa valitsemistilaisuudesta.” Huomionarvoista on myös, ettei Savon Sanomat vaivautunut julkaisemaan piiritoimikuntaan valittujen nimiä, ks. Savon Sanomat 17.6.1930. Kokoonpanosta ja sen puoluetäustasta, ks. myös Ruuskanen 2006, s. 102–104.
- 61 Savonmaa 26.6.1930.
- 62 ”Suomen Lukon piiritoimikunnat ja piiriasiamiehet”. Suomen 1920–40-luvun historian säätöön arkisto, Säätö 31, KA; Savonmaa 26.6.1930.
- 63 Savonmaa 10.12.1929; Hersalo 1965, 348; Vehviläinen 1978, s. 442–445.
- 64 Savonmaa 26.6.1930.
- 65 Siltala 1985, s. 357, 363.
- 66 Siltala 1985, s. 210.
- 67 Savo 15.6.1930; Siltala 1982, s. 190.
- 68 Siltala 1985, s. 299–302.
- 69 Salmetar 14.8.1930.
- 70 Siltala 1985, s. 302.
- 71 Savo 17.6.1930; Salmetar 14.8.1930.
- 72 Siltala 1985, s. 302–303.
- 73 Salmetar 19.7.1930; Eerola 1996, s. 54, 134; Siironen 2011, s. 193.
- 74 Sahlströmin kuulusteluspöytäkirja 20.12.1930 Iisalmen poliisilaitoksella, Kuopion läänin poliisitarkastajan asiakirjat II 1931, KLHA. JoMA; Kultaseppä Janne Julkusen, konttoristi Yrjö Tenhusen, metsänhoitaja Unto myntin ja insinööri Olavi Kärkkäisen kl.ptk:t 12. ja 13.2.1931. Iisalmen poliisilaitoksen kirjeessä 5.3.1931 nro 77. Johtaja Taavetti Tossavaisen kl.ptk. 25.10.1930, Kuopion läänin poliisitarkastajan asiakirjat II, KLHA. JoMA. Siltala 1985, s. 302–303; Tšokkinen 1996, s. 158.
- 75 Leppävirran nimismiespiirin arkisto, poliisitukintapöytäkirjat 1927–1935, ko CIIIa1, JoMA; Savo 18.10.1932; Siltala 1982, s. 202; Siltala 1985, s. 303, 344.
- 76 Virkkunen 1975, s. 86–91.
- 77 Savon Miekka 4/1929, s. 5.
- 78 Savon Miekka 4/1929, s. 5.
- 79 Pohjois-Savo 31.10.1931; Siltala 1985, s. 303.
- 80 Siltala 1982, s. 200.
- 81 Siltala 1985, s. 303–304, 344, 381, 446, 459, 681.
- 82 Lackman 2001, s. 115.
- 83 Helsingin Sanomat 19.4.1932; Siltala 1982, s. 201.
- 84 Savo 17.6.1930.

- 85 Siltala 1985, s. 303, 344, 681.
- 86 Siltala 1985, s. 303–304.
- 87 Suomen maatilat IV (1932), s. 155.
- 88 Siltala 1985, s. 310.
- 89 ”Suomen Lukon piiritoimikunnat ja piiriasiamiehet”. Suomen 1920–40-luvun historian säätiön arkisto, Säätiö 31, KA.
- 90 Siltala 1985, s. 310.
- 91 Siltala 1985, s. 310–311.
- 92 Siltala 1985, s. 311.
- 93 Siltala 1982, s. 207–208.
- 94 Helsingin Sanomat 17.3.1932; Siltala 1982, s. 209–210.
- 95 Pohjois-Savo 25.11.1933.
- 96 Kivilinnan kirje 15.11.1934 siihen liittyvine vastauksineen. Sk.Y.IV, HC1, KA, S.
- 97 Perälä 1998, s. 27. Jussi Pekkarinen kirjoittaa, miten talonpoikaismarssi nosti Suomen ”kertaheitolle maailman uutisotsikoihin”, joissa se säilyi lähes kaksi vuotta joitakin suvantovaiheita lukuun ottamatta. Pekkarinen 2004, s. 143–144.
- 98 Kanervo 2007, s. 47.
- 99 Kokko 1930, s. 35; Kajan 1930, s. 134; Siltala 1985, s. 119.
- 100 Pohjois-Karjalan osalta, ks. Kinnunen 1995.
- 101 Hirvikoski määrättiin 16.2.1924 Mikkelin suojeluskuntapiiriin II sotilasohjaajaksi. Sitä ennen hän toimi paikallispäällikkönä Hirvensalmella. Hirvikoski otti osaa vapaussodassa 2.2.1918 lähtien Mikkelin suojeluskunnan mukana Varkauden, Savitaipaleen ja Mäntyharjun taisteluihin. Otti osaa Aunuksen retkeen 15.4.1919 lähtien. Puolustusvoimiemme upseeristo 1929, s. 126. Etelä-Savon marssiluettelossa hän esiintyy: Hirvikoski, Martti, tilallinen, s. 1899, Hirvensalmi.
- 102 Johtaja Erkki Kuussaaren haast. 1955 (haastatteli Paavo Susitaival), aMg30, Säätiö 46, Suomen 1920–1940-luvun historian säätiön arkisto. KA.
- 103 Majuri Eino Laitakarin haast. 1955 (haastatteli Paavo Susitaival), aMg29, Säätiö 46, Suomen 1920–1940-luvun historian säätiön arkisto. KA.
- 104 ”Martin muistiinpanoja vankilassa Mäntsälän jutun aikaan. (omakätisesti kirjoittamat 20 ison arkin sivua asianajajia varten, alkuperäisestä jäljensi Anni Wallenius kesäk. 1966.)” K. M. Walleniuksen arkisto, kansio 27, KA.
- 105 Nordström 1996, s. 192–193.
- 106 Esim. Kajan 1930, s. 158.
- 107 Majuri Eino Laitakarin haast. 1955 (haastatteli Paavo Susitaival), aMg29, Säätiö 46, Suomen 1920–1940-luvun historian säätiön arkisto. KA.
- 108 Tästä ks. Siltala 1985, s. 100–102, 105, 111.
- 109 Strenhell 1995.
- 110 Kokko 1930, s. 117, 119.
- 111 Kosola 1935, s. 230–232.
- 112 ”Talonpoikaismarssin Toimintaohje N:o 1, 30.6.1930.” Säätiö 34 ”Talonpoikaismarssi”, Suomen 1920–40-luvun historian säätiön arkisto. KA.
- 113 Esimerkiksi Savonmaa uutisoi 8.7.1930, että Savosta olisi osallistunut marssille kaikkiaan noin 1 100 miestä. Ks. Savonmaa 8.7.1930.
- 114 Tässä tutkimuksessa hyödynnetyt alkuperäiset marssiluettelot, valtaosin ammatein ja syntymäajoin varustettuna, löytyvät Säätiö 34 ”Talonpoikaismarssi”, Suomen 1920–40-luvun historian säätiön arkisto. KA. Luetteloiden luotettavuudesta, ks. Kinnunen 1995.
- 115 Ks. Kokko 1930, s. 117–121.
- 116 Suomen maatilat IV (1932), Mikkelin lääni, s. 50–64. Ks. myös nettijulkaisu Herrasväen asuinpaikat: Etelä-Savon kartanot ja kartanoiksi kutsut. Esitelyssä on 129 kartanoa. Eniten niitä on nykyisen Mikkelin kaupungin alueella (28), Joroisissa (18) ja Juvalla (17). Julkaisu on osoitteessa <http://kirjasto.mikkeli.fi/etela-savon-kartanot/>.
- 117 Brotherus 1965 (lainaus), s. 208.
- 118 Olavi Sopasen henkilöhistoria, ks. Ikonen 2009, s. 123–129. Ks. myös Brotherus 1965, passim.
- 119 IKL:n Kangaslammin paikallisyhdistyksen perustamis- ja yhdistysrekisteriasiakirjat, ko HE 9, Lakautettujen yhdistysten arkisto, KA.
- 120 Ikonen 2009, s. 276–281.
- 121 Ikonen 2009, s. 276–277.
- 122 Kuusi-Aitola 1991, s. 181–183.
- 123 Ks. esim. Savon Sanomat 28.6.1930 ja Iisalmen Sanomat 19.6.1930 ja 28.6.1930. Lehdistön suhtautumisesta marssiin yleensä, ks. Perälä 1998.
- 124 Savon Sanomat 7.6.1930, 12.6.1930 ja 22.6.1930; Ruuskanen 2006, s. 114.
- 125 Savon Sanomat 26.6.1930.
- 126 Iisalmen Sanomat 14.6.1930, 17.6.1930, 19.6.1930, 21.6.1930, 26.6.1930; Säisiä 1975, s. 59.
- 127 Savon Sanomat 26.6.1930.
- 128 Waris 1948, s. 183–184.
- 129 Suomen väestö 31.12.1930, SVT VI.
- 130 Kokko 1930, s. 37.
- 131 Luettelo Talonpoikaismarssiin 7.7.30 osallistuneista Etelä-Savon miehistä, Säätiö 34, Suomen 1920–40-luvun historian säätiön arkisto. KA; Luettelo talonpoikaismarssille osallistuneista Pohjois-Savon miehistä, ibid.
- 132 Luettelo Talonpoikaismarssiin 7.7.30 osallistuneista Etelä-Savon miehistä, Säätiö 34, Suomen 1920–40-luvun historian säätiön arkisto. KA.
- 133 Suomen historian sukupolvista, ks. T. Soikkanen & Vares 1996, 212–226.

- 134 Ruuskanen 2006, s. 114.
- 135 EK-Valpo I, Kuopion alaosasto, ko 75, KA; Kuopion läänin maaherran vk 1930, KLHA. JoMA.
- 136 Kansan Voima 20.6.1931.
- 137 EK:n Kuopion edustuksen tilannekatsaus 11/1930, Kuopion alaostaston arkisto, EK-Valpo I, KA.
- 138 Leppävirran kunnanvaltuuston ptk:t 21.7., 11.8. ja 30.9.1930, I Cb:9, Leppävirran kunnanarkisto; Va-paus 22.7.1930; Savon Sanomat 24.7.1930.
- 139 Ks. Ruuskanen 2006, s. 124.
- 140 Pohjois-Savon kunnanvaltuustojen puhdistusesitys pohjautuu Esa Ruuskanen väitöskirjaan, ellei toisin ole mainittu. Ks. Ruuskanen 2006, s. 124–130.
- 141 Savon Sanomat 2.8.1930.
- 142 Ruuskanen 2006, s. 124–130.
- 143 Alapuro 1994, s. 282, 288.
- 144 Ruuskanen 2006, s. 130.
- 145 Mikkelin mlk:n kunnanvaltuuston ptk. 30.6.1930. MKA; EK:n Sortavalan edustuksen tilannekatsaus 7/1930, ko 1416, KA; Savonmaa 1.7.1930.
- 146 EK:n Sortavalan edustuksen tilannekatsaus 7/1930, ko 1416, KA; Savonmaa 22.7.1930; Ahtiainen-Tervonen 1998, s. 534.
- 147 EK:n Sortavalan edustuksen tilannekatsaus 7/1930, ko 1416, KA.
- 148 Pieksämäen kunnalliskertomus 1930, PKA; Pieksämäen Sanomat 15.8.1930 ja 2.1.1931; Pieksämäki 2.9.1930, 20.11.1931
- 149 Savonmaa 12.8.1930, 14.8.1930, 16.8.1930, 21.8.1930, 19.8.1930, 21.8.1930, 23.8.1930, 26.8.1930, 31.8.1930, 2.9.1930, 16.9.1930, 20.9.1930 ja 16.10.1930.
- 150 Savonmaa 16.10.1930.
- 151 Savonmaa 9.9.1930 ja 16.9.1930; Soikkanen 2002, s. 583.
- 152 Savonmaa 16.10.1930.
- 153 Savonmaa 16.10.1930; Soikkanen 2002, s. 583–585.
- 154 Huttula, s. 124–137.
- 155 Ruuskanen 2006, s. 133.
- 156 Ruuskanen 2006, s. 134.
- 157 Ruuskanen 2006, s. 134.
- 158 Ruuskanen 2006, s. 134.
- 159 Ruuskanen 2006, s. 134.
- 160 Ruuskanen 2006, s. 134–135.
- 161 Jäljennös Tuusniemen kansalaiskokouksen adressista 4.8.1930. KD II 1621/299 1930, Saapuneita kirjeitä (länins sihteeri) 1930, KLHA. JoMA; Savo 4.- ja 5.8.1930 ja Warkauden Lehti 6.8.1930; Ruuskanen 2006, s. 135.
- 162 Siltala 1985, s. 460–461; Tepora 2011, s. 159–161.
- 163 Jäljennös Karttulan Suomen Lukon paikallisosaston pöytäkirjasta 11.8.1930, ko Ead 2, Poliisitarkastajan kirjeasiakirjat 1930–31, KLHA. JoMA; Ruuskanen 2006, s. 135.
- 164 Lindfors 2011, s. 25–40.
- 165 Ruuskanen 1995, s. 67–88 ja 91–93; Ruuskanen 2006, s. 135.
- 166 Jäljennös Kiuruveden kansalaiskokouksen anoumuksesta Kuopion läänin maaherralle 13.8.1930. Kotelo Ead 2, Poliisitarkastajan kirjeasiakirjat 1930–31, KLHA. JoMA; Ruuskanen 2006, 139.
- 167 Jäljennös Kiuruveden kansalaiskokouksen ptk:sta 13.8.1930, Kotelo Ead 2, Poliisitarkastajan kirjeasiakirjat 1930–31, KLHA. JoMA; Ruuskanen 2006, s. 139.
- 168 Ruuskanen 2006, s. 136.
- 169 Ruuskanen 2006, s. 136–137.
- 170 Ruuskanen 2006, s. 137.
- 171 Ruuskanen 2006, s. 143
- 172 Ruuskanen 2006, s. 142–143, 150.
- 173 Ruuskanen 2006, s. 149–152.
- 174 Ruuskanen, s. 155.
- 175 Ruuskanen 2006, s. 155–159.
- 176 Ruuskanen 2006, s. 159–161.
- 177 Ruuskanen 2006, s. 162.
- 178 Taulukko Kuopion läänissä vuonna 1930 suljetuista kommunistisista työväentaloista. Kirjekonseptit 1931 I, KLHA. JoMA. Huttula 1996, s. 172; Ruuskanen 2006, s. 185–186.
- 179 Huttula 1996, s. 172.
- 180 Tuomisto 1982, s. 262 ja 265–266; Huttula 2000, s. 365–377; Ruuskanen 2006, s. 188–189 ja liite 1.
- 181 Huttula 2000, s. 310, 364–365.
- 182 Huttula 2000, s. 142.
- 183 Huttula 2000, s. 150.
- 184 Säätiö 32, Suomen 1920–40-luvun historian säätiö, KA; Pieksämäki 26.9.1931.
- 185 KD 546/419 1931. Läninkansliaan saapuneiden kirjeiden diari, KLHA. JoMA; Ruuskanen 2006, s. 210.
- 186 Huttula 2000, s. 257–262, 265–271, 320; Tepora 2011, s. 162.
- 187 Ruuskanen 1995, s. 135–136; Huttula 2000, s. 258; Ruuskanen 2006, s. 210–211; Savon Sanomat 8.12.1931 ja Savon Työmies 5.12.1931.
- 188 Maaherran Ignatiuksen pvk 14.12.1931, COLL. 86.14., Kansalliskirjasto.
- 189 Maaherran Ignatiuksen pvk 14.12.1931, COLL. 86.14., Kansalliskirjasto.
- 190 Ruuskanen 2006, s. 211–213.
- 191 Ruuskanen 2006, s. 211–213.
- 192 Ks. Luettelo ”Suomen Lukon piiritoimikunnat ja piiriasiamiehet”, Säätiö 31, Suomen 1920–40-luvun historian säätiön arkisto. KA.
- 193 Ruuskanen 2006, s. 213–219.

- 194 Ruuskanen 1995, s. 135–148; Huttula 2000, s. 258–259; Ruuskanen 2006, s. 210–219.
- 195 EK:n Kuopion ed. tk n:o 7/1930. EK:n Kuopion alaosaston tilannekatsaukset, EK-Valpo I, KA.
- 196 EK:n Kuopion ed. tk n:o 9/1930. EK:n Kuopion alaosaston tilannekatsaukset, EK-Valpo I, KA.
- 197 Kertomus Mikkelin läänin Kansallisen Kokoomuksen piiriliiton toiminnasta 1930, Mikkelin läänin piiriliiton toimintakertomukset 1922–1948, PTA; Mikkelin läänin vaalipiirin maakuntakokousten asettaman vaalitoimikunnan ptk. 5.8.1930, Mikkelin läänin piiriliiton pöytäkirjoja 1922–1945, PTA; Turunen 2011, s. 171.
- 198 Kertomus Mikkelin läänin Kansallisen Kokoomuksen piiriliiton toiminnasta 1930, Mikkelin läänin piiriliiton toimintakertomukset 1922–1948, PTA; Mikkelin läänin vaalipiirin maakuntakokousten asettaman vaalitoimikunnan ptk. 5.8.1930, Mikkelin läänin piiriliiton pöytäkirjoja 1922–1945, PTA; Savonmaa 12.8.1930; Turunen 2011, s. 172.
- 199 Suursavolainen 23.8.1930; Turunen 2011, s. 172–173.
- 200 Suursavolainen 23.8.1930; Mikkelin Sanomat 21.8.1930, 2.9.1930 ja 23.9.1930.
- 201 Mylly 1989, s. 267–268.
- 202 Salmetar 23.8.1930 (lainaus); Ruuskanen 2006, s. 224; Siironen 2011, s. 198.
- 203 Presidentin päiväkirja II. Lauri Kristian Relanderin muistiinpano 8.10.1930, s. 507–508.
- 204 Ahti 1990, s. 316; Siitola 1985, s. 197.
- 205 Mikkelin läänin maaherran kertomus 1932, MLHA. MMA; Pieksämäki 4.3.1932 ja 1.4.1932.
- 206 Pieksämäen Sanomat 20.11.1931.
- 207 Kaarlo Salovaaran haast. 1955 (haast. Paavo Susitaival), s. 16 (lainaus), Mg 33, Säätiö 46, Suomen 1920–1940-luvun historian säätien arkisto. KA. Pieksämäki 30.1.1931 ja 5.2.1932.
- 208 Kaarlo Salovaaran haast. 1955 (haast. Paavo Susitaival), Mg 33, Säätiö 46, Suomen 1920–1940-luvun historian säätien arkisto. KA; Pieksämäki 22.11.1935; Piironen 1982, s. 279.
- 209 Pieksämäen Sanomat 8.7.1932.
- 210 Pieksämäen Sanomat 11.3.1932 ja 8.7.1932; Pieksämäki 26.8.1932, 9.9.1932 ja 30.9.1932.
- 211 Pieksämäki 26.8.1932; Pieksämäen Sanomat 8.7.1932.
- 212 Mikkelin läänin maaherran kertomus 1932, MLHA. MMA; Pieksämäen Sanomat 11.3.1932, 22.4.1932, 12.7.1932, 28.7.1932, 14.10.1932, 25.11.1932; Pieksämäki 26.8.1932, 2.9.1932, 9.9.1932, 30.9.1932 ja 13.4.1934.
- 213 Kaarlo Salovaaran haast. 1955 (haast. Paavo Susitaival), s. 16 (lainaus), Mg 33, Säätiö 46, Suomen 1920–1940-luvun historian säätien arkisto. KA.
- 214 Pieksämäki 2.9.1932.
- 215 Mikkelin läänin maaherran kertomus 1932, MLHA. MMA; Pieksämäen Sanomat 11.3.1932, 22.4.1932, 12.7.1932, 28.7.1932, 14.10.1932, 25.11.1932; Pieksämäki 26.8.1932, 2.9.1932, 9.9.1932, 30.9.1932 ja 13.4.1934.
- 216 Kaarlo Salovaaran haast. 1955 (haast. Paavo Susitaival), Mg 33, Säätiö 46, Suomen 1920–1940-luvun historian säätien arkisto. KA.
- 217 Ahti 1990, s. 170–171.
- 218 Kaarlo Salovaaran haast. 1955 (haast. Paavo Susitaival), s. 3–12 (lainaukset), Mg 33, Säätiö 46, Suomen 1920–1940-luvun historian säätien arkisto. KA.
- 219 Ahti 1990, s. 172.
- 220 Ahti 1990, s. 207.
- 221 Ahti 1990, s. 207.
- 222 Kaarlo Salovaaran haast. 1955 (haast. Paavo Susitaival), Mg 33, Säätiö 46, Suomen 1920–1940-luvun historian säätien arkisto. KA; Ahti 1990, s. 207–209; Koskinen 2009, s. 209–210.
- 223 Ahti 1990, s. 214.
- 224 Ahti 1990, s. 214–215.
- 225 Kaarlo Salovaaran haast. 1955 (haast. Paavo Susitaival), s. 3–12 (lainaukset), Mg 33, Säätiö 46, Suomen 1920–1940-luvun historian säätien arkisto. KA.
- 226 Pieksämäen Sanomat 3.3.1932, 8.4.1932 ja 29.6.1934.
- 227 Salmetar 3.3.1932 ja 5.3.1932; Pieksämäki 26.8.1932.
- 228 Suojeluskuntain yliesikunnan päivystyskertomus 2.3.1932 (kirjoittanut majuri Haltiavuori). Lauri Malmbergin kok. 3. KA.
- 229 Pieksämäki 4.3.1932.
- 230 Ignatius on jäljentänyt Svinhufvudille kirjoittamansa kirjeen päiväkirjaansa. Ks. G. Ignatiuksen pvk. 3.3.1932 (lainaus), käsikirjoituskokoelma. COLL. 86.14. Kansalliskirjasto.
- 231 G. Ignatiuksen pvk. 8.2.1932 (lainaukset), käsikirjoituskokoelma. COLL. 86.14. Kansalliskirjasto.
- 232 G. Ignatiuksen pvk. 3.3.1932 (lainaus), käsikirjoituskokoelma. COLL. 86.14. Kansalliskirjasto; Kaarlo Salovaaran haast. 1955 (haast. Paavo Susitaival), Mg 33, Säätiö 46, Suomen 1920–1940-luvun historian säätien arkisto. KA.
- 233 G. Ignatiuksen pvk. 3.3.1932, käsikirjoituskokoelma. COLL. 86.14. Kansalliskirjasto.
- 234 G. Ignatiuksen pvk. 9.3.1932, käsikirjoituskokoelma. COLL. 86.14. Kansalliskirjasto; DAA 140 maaherran kirjekonsepti 11.3.32 n:o 989, KD 25/16 1932, KLHA. JoMa.

- 235 Maanviljelijä Yrjö Matilaisen haast. (s. 1903). Historiallisten seurojen muistitoimikunnan arkisto, kansio 11. KA.
- 236 Hyvämäki 1971, erityisesti s. 258–259; Kinnunen 2006b, s. 400–401.
- 237 Ahti 1987, s. 309; Siltala 1985, s. 319–333; Mylly 1978, s. 249.
- 238 Mylly 1978, s. 207.
- 239 Siironen 2011, s. 201.
- 240 Savon Sanomat 2.2.1931 ja 9.5.1933; Vuorio 2007, s. 97.
- 241 Savon Sanomat 12.3.1932 ”Oikeusvaltio”; Murtorinne 2006, s. 45.
- 242 Murtorinne 2006, s. 47–51.

ELPYMINEN

Politiikka näyttää suunnan (s. 456–493)

- 1 Alapuro 1973; Klinge 1972, s. 176–177; Nygård 1978, s. 125–146; Uola 1982.
- 2 Ks. esim. S. Majjala 2005.
- 3 L.L:n Mikkelin piiritoimikunnan ptk. 29.10.19+31, Säätiö 32, Suomen 1920–40-luvun säätiön arkisto, KA; Pieksämäki 22.1.1931.
- 4 Pohjois-Savo 9.11.1935.
- 5 Pohjois-Savon Kansallisen Kokoomuksen toimintakertomus vuodelta 28/III30-24/III31, Heikki Kokko 24.3.1931. Piiriliitot, toimintakertomuksia 1919–45, PTA; Vares 2007, s. 344.
- 6 Kertomus Pohjois-Savon Kansallisen Kokoomuksen toiminnasta v. 1931. Niilo Vapaavuori, s.a. Piiriliitot, toimintakertomuksia 1919–45, PTA.
- 7 Kertomus Pohjois-Savon Kansallisen Kokoomuksen toiminnasta v. 1932, Niilo Vapaavuori, 6.4.1932. Piiriliitot, toimintakertomuksia 1919–45, PTA; Vares 2007, s. 345–346.
- 8 Vares 2007, s. 346.
- 9 Vares 2007, s. 346.
- 10 Tuomo Polvinen: Paasikivi, Juho Kusti (1870–1956), tasavallan presidentti, www.kansallisbiografia.fi
- 11 IKL:n edustajakokouksen ptk. 7.7.1935, Säätiö 32, Suomen 1920–40-luvun säätiön arkisto, KA; Piironen 1982, s. 275.
- 12 Vares 2007, s. 352–353.
- 13 Vares 2007, s. 356.
- 14 Kertomus Pohjois-Savon Kansallisen Kokoomuksen toiminnasta 1933, Niilo Vapaavuori 23.1.1934. Piiriliitot, toimintakertomuksia 1919–45, PTA; Vares 2007, s. 358.
- 15 Kertomus Kuopion Kansallisen Kokoomuksen toiminnasta vuonna 1933, Niilo Vapaavuori 2.2.1934, Kuopion Kansallisen Kokoomuksen ptk. 2.2.1934. Kuopion Kansallinen Kokoomus vv. 1931–54, PTA; Vares 2007, s. 358.
- 16 Pieksämäen Sanomat 8.7.1933.
- 17 Kertomus Pohjois-Savon Kansallisen Kokoomuksen toiminnasta 1934, Niilo Vapaavuori 23.3.1935. Piiriliitot, toimintakertomuksia 1919–45, PTA; Vares 2007, s. 359.
- 18 Kertomus Kuopion Kansallisen Kokoomuksen toiminnasta 1934. Niilo Vapaavuori 1.2.1935. Kuopion Kansallinen Kokoomus vv. 1931–54, PTA; Vares 2007, s. 359.
- 19 Pohjois-Kansallisen Kokoomuksen piirisihteerin alustus vaalitoiminnasta piirikokouksessa 22.9.1935. Piiriliitot, toimintakertomuksia 1919–45, PTA; Vares 2007, s. 359.
- 20 Kertomus Pohjois-Savon Kansallisen Kokoomuksen toiminnasta v. 1935. Jalmari Lampela 23.3.1936. Piiriliitot, toimintakertomuksia 1919–45; Vares 2007, s. 359.
- 21 Kertomus Kuopion Kansallisen Kokoomuksen toiminnasta v. 1935. J. Väänänen 19.2.1936. Kuopion Kansallinen Kokoomus, toimintakertomuksia 1935–46, PTA; Vares 2007, s. 359.
- 22 Valtakirja 4.6.1932. Säätiö 38, 1920–40-luvun historian säätiö. KA; Savo 2.2.1932.
- 23 Hertta ja Jooseppi Rauramon haast. 1955 I (haast. Paavo Susitaival), Mg 41a (lainaukset), Säätiö 47, 1920–40-luvun historian säätiö. KA
- 24 Isänmaallisen Kansanliikkeen kannattajain kokouksen ptk. 6.6.1932. Säätiö 38, 1920–40-luvun historian säätiö. KA; IKL:n piirit ja niiden toimihenkilöt. Säätiö 39, 1920–40-luvun historian säätiö. KA; Eelis Pekosen haast. 1955 (haast. Paavo Susitaival), Mg 31, Säätiö 46, 1920–40-luvun historian säätiö. KA; Lakkautetut yhdistykset, Isänmaallinen Kansanliike (IKL), IKL:n Kuopion ry. 23406, OMA, KA.
- 25 Eelis Pekosen haast. 1955, Mg 31, Säätiö 46, 1920–40-luvun historian säätiö. KA.
- 26 Pieksämäki 13.1.1933.
- 27 Suomen maatilat IV, Mikkelin lääni, s. 194; Pieksämäen Sanomat 9.10.1936, Tilanomistaja J.R. Roschier 60 v.

- 28 Pohjois-Karjalan osalta, ks. Kinnunen 1995.
- 29 Uola 1982, s. 132, 184–187.
- 30 Ajan Suunta 15.2.1933.
- 31 IKL:n Kuopion py:n vuosikertomus 1933, EK-Valpo II, ko 56, KA.
- 32 EK:n Kuopion edustuksen tilannekatsaus 5/1934, EK-ValpoI, ko 1411.
- 33 Eelis Pekosen haast. 1955 (haast. Paavo Susitaival), Mg 31 (lainaukset), Säätiö 46, 1920–40-luvun historian säätiö. KA. IKL:n eduskuntavaaliehdokkaat Kuopion läänin läntisessä vaalipiirissä, ks. Savon Suunta 13.5.1936.
- 34 EK:n Kuopion edustuksen tilannekatsaus 5/1934 ja 7/1934, EK-ValpoI, ko 1411. KA.; Hertta ja Jooseppi Rauramon haast. 1955 I (haast. Paavo Susitaival), Mg 41a, Säätiö 47, 1920–40-luvun historian säätiö. KA; Eelis Pekosen haast. 1955 (haast. Paavo Susitaival), Mg 31, Säätiö 46, 1920–40-luvun historian säätiö. KA.
- 35 Piiriohje N:o1, Pieksämässä 24.10.1933. KA; Pieksämäki 20.1.1933, 3.2.1933 ja 16.2.1934.
- 36 Pieksämäki 16.6.1933; Voipio 2008, s. 225–226.
- 37 Piiriohje N:o1, Pieksämässä 24.10.1933. KA; Pieksämäki 20.1.1933, 3.2.1933 ja 16.2.1933; Kaarlo Salovaaran haast. 1955 (haast. Paavo Susitaival), Mg 33, Säätiö 46, 1920–40-luvun historian säätiö. KA.
- 38 EK:n Kuopion edustuksen tilannekatsaus 3/1937 ja 12/1937, EK-Valpo I, ko 1411. KA.
- 39 Tilannekatsaus IKL:n Mikkelin piiristä 8.8.1933, J. Halstila. Säätiö 39, 1920–40-luvun historian säätiö. KA.
- 40 Isänmaallisen Kansanliikkeen Mikkelin piirin tarkastustilaisuuden ptk. 27.11.–11.12.1933. 1920–40-luvun historian säätiö. KA; Pieksämäki 24.2.1933, 30.6.1933, 5.1.1934, 29.4.1934 ja 21.9.1934.
- 41 Pieksämäki 24.9.1934 (lainaus).
- 42 Isänmaallisen Kansanliikkeen Mikkelin piirin tarkastustilaisuuden ptk. 27.11.–11.12.1933. 1920–40-luvun historian säätiö. KA; Pieksämäki 24.2.1933, 30.6.1933, 5.1.1934, 29.4.1934 ja 21.9.1934.
- 43 Isänmaallisen Kansanliikkeen Mikkelin piirin tarkastustilaisuuden ptk. 27.11.–11.12.1933. 1920–40-luvun historian säätiö. KA; Pieksämäki 24.2.1933.
- 44 IKL:n piiri johtajien kokouksen ptk. 31.1.1934, Säätiö 38, 1920–40-luvun historian säätiö. KA; EK:n Kuopion edustuksen tilannekatsaus 5/1934, EK-ValpoI, ko 1411.
- 45 Siltala 1985, s. 499; Siironen 2011, s. 203–204.
- 46 Siironen 2011, s. 204.
- 47 IKL:n Kuopion paikallisyhdistyksen vuosikertomukset 1933, 1936 ja 1938. EK-Valpo II, ko 56, KA.
- 48 IKL haki riippumattomuutta suhteessa Lapuan liikkeen väkivaltaiseen maineeseen. Uola 1969, s. 49–50, 60–65; Siironen 2011, s. 205.
- 49 Siironen 2011, s. 205–206
- 50 Professori Eino Murtorinne ystävällisesti tekijälle 4.1.2013.
- 51 Ks. IKL:n Savon paikallisosastojen yhdistysrekisteriasiakirjat. Lakkautettujen yhdistysten arkisto, kansiot HE 5-HE 11. OMA. KA. Pappien matrikkelitiedot, ks. Godenhjelm 1944; Voipio 2008.
- 52 AKS-teologien osuus vuodesta 1923 lähtien Oulun hiippakunnassa, johon sisältyivät myös Iisalmen ja Kuopion rovastikunnat, vihityistä papeista oli noin 62 prosenttia, missä ei juuri ollut vaihtelua 1920- ja 1930-lukujen välillä. Osuus papiksi vihityistä oli poikkeuksellisen korkea ja osoitti tämän joukon olleen mitä tahansa muuta ryhmää sitoutuneempi AKS:n kansallisiin tavoitteisiin. Mustakallio 2009, s. 498 ja liite 3.
- 53 Vanhasuomalaisen ja myöntövyyslinjan kannatuksesta Kuopion hiippakunnassa, ks. Murtorinne 1964, s. 266–276, 301–309; Mustakallio 2009, s. 494–497.
- 54 Ks. IKL:n Savon kuntien paikallisosastojen yhdistysrekisteriasiakirjat ja perustamisiasiakirjat. Lakkautettujen yhdistysten arkisto, kansiot HE 5-HE 11. OMA. KA.
- 55 Kansiot 1- 2, Aku Rädyn kokoelma, KA. Murtorinne 2009, s. 96–97; Mustakallio 2009, s. 379, alaviite 327; Emeritusprofessori Eino Murtorinteen kirjallinen tiedonanto tekijälle 1.11.2010.
- 56 Murtorinne 2009, s. 85–91, 96–97.
- 57 Siltala 1985, s. 444–447.
- 58 Murtorinne 1995, s. 134.
- 59 Siironen 2011, s. 216–218.
- 60 IKL:n Lapinlahden ry:n 23319, ko HE 5, Lakkautettujen yhdistysten arkisto, OMA, KA.
- 61 Siironen 2011, s. 207.
- 62 Salmetar 14.2.1931; Siironen 2011, s. 211–212.
- 63 Salmetar 31.1.1933 (lainaus); Siironen 2011, s. 212.
- 64 KKO 1107/378 VD 1931. KA; Mustakallio 2002, s. 254–256; Mustakallio 2009, s. 498.
- 65 KKO 1107/378 VD 1931. KA; Mustakallio 2002, s. 263–269; Mustakallio 2009, s. 500.
- 66 Mustakallio 2002, s. 263–269; Mustakallio 2009, s. 500.
- 67 Salmetar 20.3.1933 ja 29.4.1933; Virkkunen 1974, s. 94; Siironen 2011, s. 213.
- 68 Virkkunen 1974, s. 161; Siironen 2011, s. 213.
- 69 Virkkunen 1974, s. 176.
- 70 Pieksämäen Sanomat 28.4.1933 ja 23.6.1933; Savon Sanomat 17.6.1933.
- 71 Savon Sanomat 16.8.1938 Suonenjoen kirkkoherra Kaarlo Kustaa Järveläinen 50 v.

- 72 Luettelo Akateemisen Karjala-Seuran jäsenistä (1991); Mustakallio 2009, liite 3; Ropponen 1993, s. 354–355.
- 73 Savon Sanomat 27.4.1933 (lainaukset).
- 74 Kurki-Suonio 1985, s. 30.
- 75 Siironen 2011, s. 234.
- 76 Siironen 201, s. 234.
- 77 Kurki-Suonio 1985, s. 30 (lainaus); Siironen 201, s. 234.
- 78 Murtorinne 2009, s. 99–100.
- 79 EK:n Kuopion edustuksen tilannekatsaus 5/1934, EK-Valpo I, ko 1411. KA.
- 80 EK:n Kuopion edustuksen tilannekatsaus 11/1937, EK-Valpo I, ko 1411. KA.
- 81 EK:n Kuopion Kuopion tilannekatsaukset 7/1934 ja 6/1937. EK-VALPO I, ko 1411, KA; Hertta ja Jooseppi Rauramon haast. 1955 I (haast. Paavo Susitaival), Mg 41a, Säätiö 47, 1920–40-luvun historian säätiö. KA; EK:n Kuopion osaston päällikön tekemä kuulustelu 14.1. ja 16.1.1939, IKL, kansio 1. TA; Savon Suunta 20.9.1935.
- 82 EK:n pääosaston tilannekatsaus 2/1937, EK-VALPO I, kotel 1394, KA; EK:n Kuopion edustuksen tilannekatsaus 9/1937, EK-Valpo I, ko 1411. KA; Katsaukset IKL:n toimintaan 1.12.37–15.38 – elokuulta 1939. Salainen. ValpoII, ko59, KA; Eelis Pekosen haast. 1955 (haast. Paavo Susitaival), Mg 31, Säätiö 46, 1920–40-luvun historian säätiö. KA; Hertta ja Jooseppi Rauramon haast. 1955 I (haast. Paavo Susitaival), Mg 41a, Säätiö 47, 1920–40-luvun historian säätiö. KA.
- 83 Viljo Rasila: Kauppaneuvos Arthur Sommer (1847–1907), Tampereen Puuvillatehdas Oy:n toimitusjohtaja, Finlayson & Co:n isännöitsijä, www.kansallisbiografia.fi/talousvaikeuttajat
- 84 Arne Somersalon hmp 4460, EK-Valpo I, KA (Somersalon hmp on ilmeisesti hänen kaatumisensa jälkeen ”puhdistettu”); Kaarlo Sulamaa: Somersalo, Arne (1891–1941), päätoimittaja, everstilutnantti, kansanedustaja, kirjailija, www.kansallisbiografia.fi; <http://www.eduskunta.fi>, Kansanedustajamatrikkeli 1907–2000; Aikalaiskirja. Henkilötietoja nykypolven suomalaisista 1934, s. 635–636; Suomen Suojelusliiton toimisto Etelä-Saimaan toimitukselle 26.6.1928, Erkki O.J. Wirilanderin kokoelma, kansio 77, MMA; Suomen Suojelusliiton pääasiamies Etelä-Saimaan toimitukselle 28.8.1928 (jäljennös), Erkki O.J. Wirilanderin kokoelma, kansio 77, MMA; Savo 6.3.1941 ja 19.8.1941
- 85 EK:n pääosaston tilannekatsaus 2/1937, EK-VALPO I, kotel 1394, KA; EK:n Kuopion edustuksen tilannekatsaus 9/1937, EK-Valpo I, ko 1411. KA; Katsaukset IKL:n toimintaan 1.12.37–15.38 – elokuulta 1939. Salainen. ValpoII, ko59, KA; Eelis Pekosen haast. 1955 (haast. Paavo Susitaival), Mg 31, Säätiö 46, 1920–40-luvun historian säätiö. KA; Hertta ja Jooseppi Rauramon haast. 1955 I (haast. Paavo Susitaival), Mg 41a, Säätiö 47, 1920–40-luvun historian säätiö. KA.
- 86 EK:n Kuopion edustuksen tilannekatsaus 6/1938, EK-Valpo I, ko 1411. KA.
- 87 EK:n pääosaston tilannekatsaus 2/1937, EK-VALPO I, kotel 1394, KA; Katsaukset IKL:n toimintaan 1.12.37–15.38 – elokuulta 1939. Salainen. Valpo II, ko59, KA; EK:n Kuopion edustuksen tilannekatsaus 2/1939, EK-Valpo I, ko 87, KA; Eelis Pekosen haast. 1955 (haast. Paavo Susitaival), Mg 31, Säätiö 46, 1920–40-luvun historian säätiö. KA; Hertta ja Jooseppi Rauramon haast. 1955 I (haast. Paavo Susitaival), Mg 41a, Säätiö 47, 1920–40-luvun historian säätiö. KA.
- 88 Katsaus IKL:n toimintaan maaliskuulla 1938. Salainen. Valpo II, ko 59, KA.
- 89 Katsaukset IKL:n toimintaan 1.12.37–15.38 – elokuulta 1939. Salainen. Valpo II, ko59, KA; EK:n Kuopion edustuksen tilannekatsaus 5/1938, 6/1938 ja 7/1938 (lainaus), EK-Valpo I, ko 1411. KA.
- 90 Savon Suunta 3.6.1936 Opettaja Juho Soininen 50-vuotias.
- 91 SVT XIXX, Eduskuntavaalit 1933.
- 92 Vares 1997, s. 172–174.
- 93 VT XIXX, Eduskuntavaalit 1933; Tilannekatsaus IKL:n Mikkelin piiristä 8.8.1933. J. Holstila. Säätiö 39, 1920–40-luvun historian säätiö. KA. Pieksämäen Sanomat 14.7.1933 ja 31.5.1935.
- 94 Rakel Simojoki-Terän haast. 1955 (haast. Paavo Susitaival), Mg 67d, 19, s. 14–15, Säätiö 47, 1920–40-luvun historian säätiö. KA; Savon Suunta 15.5.1936 ja 22.5.1936.
- 95 EK:n Kuopion edustus EK:n pääosastolle 15.7.1936 N:o 745, ko 1411, EK-VALPO I. KA; Pieksämäen Sanomat 8.7.1933.
- 96 SVT XIXX, Eduskuntavaalit 1933 ja 1936.
- 97 SVT XIXX, Eduskuntavaalit 1936.
- 98 SVT XIXX, Eduskuntavaalit 1930 ja 1936.
- 99 SVT XIXX, Eduskuntavaalit 1933 ja 1936; Iisalmen Sanomat 22.6.1933; Huovinen 1988, s. 252.
- 100 Katsaus IKL:n toimintaan maaliskuulla 1939. Salainen. Valpo II, ko 59. KA.
- 101 SVT XIXX, Eduskuntavaalit 1936–1939; Savon Sanomat 13.7.1939.
- 102 SVT XIXX, Eduskuntavaalit 1936–1939.
- 103 Vapaasalo 1940, s. 97–101; Virkkunen 1974, s. 121–135; Nygård 1982, s. 104–106; Uola 1982, s. 292–304; Murtorinne 1995, s. 134–135; Mustakallio 2002, s. 260–261.

- 104 KKO 269/112 VD 1937, jäljennös Simojoen kirjeestä Jaakko Virkkuselle 12.6.1935. KA; Mustakallio 2002, s. 260–261. ”Vapseista” ja Pätsistä, ks. Turtola 2002, s. 112–130.
- 105 Jääskeläinen 1973, s. 274–277; Virkkunen 1974, s. 139–165; Uola 1982, s. 247–248, 303–309; Mustakallio 2002, s. 161.
- 106 Hertta ja Jooseppi Rauramon haast. 1955 I (haast. Paavo Susitaival), Mg 41a, Säätiö 47, 1920–40-luvun historian säätiö. KA; Iisalmen Sanomat 14.2.1931; Pieksämäen Sanomat 3.3.1932 ja 17.5.1935.
- 107 Valtioneuvoston tiedonanto 22.11.1938, VP 1938 ptk. II, s. 1368–1375; J.K. Paasikiven pvk 22.11.1938. Kekkosesta ja IKL:n lakkauttamiskeskusteluista laajemmin, ks. Tuikka 2007, s. 123–128.
- 108 Savon Suunta 20.9.1935.
- 109 Iisalmen Sanomat 14.2.1931. Tarina kuvan mui-lutuksesta ja siinä olleesta kehotuksesta julkaistiin myös Aktivistin ”murhanumerossa” (6/1931). Koko numero oli omistettu hyökkäyksille Ståhlbergiä vastaan. Lehti lakkautettiin kyseisen Ståhlbergin murhaan ylyttäneen numeron vuoksi. Aktivisti 6/1931; Siltala 1985, s. 231.
- 110 Hertta ja Jooseppi Rauramon haast. 1955 I (haast. Paavo Susitaival), Mg 41a, Säätiö 47, 1920–40-luvun historian säätiö. KA.
- 111 Savon Suunta 20.9.1935.
- 112 EK:n Kuopion edustuksen tilannekatsaus 11/1938, EK-Valpo I, ko 87, KA.
- 113 EK-Valpon tilannekatsaus 11/1938 ja 12/1938, EK-Valpo I, ko 87, KA; Savon Sanomat 5.11.1938, 8.11.1938, 12.11.1938 ja 24.11.1938.
- 114 Eelis Pekosen haast. 1955 (haast. Paavo Susitaival), Mg 31, Säätiö 46, 1920–40-luvun historian säätiö. KA.
- 115 EK:n Kuopion edustuksen tilannekatsaus 5/1934, EK-Valpo I, ko 1411. KA; Savon Suunta 21.11.1934, 13.9.1935.
- 116 Savonmaa 6.12.1930; Vehviläinen 1978, s. 576–577.
- 117 Pieksämäki 5.1.1934.
- 118 Savonmaa 8.12.1931; Vehviläinen 1978, s. 582.
- 119 Savonmaa 5.12.1936; Vehviläinen 1978, s. 584.
- 120 Kuopion kaupunginvaltuuston ptk. 8.1.1934. KKA; Savo 19.11.1936; Pohjois-Savo 2.6.1938.
- 121 Kuopion kaupunginvaltuuston ptk. 4.1.1937. KKA; Savo 5.1.1937.
- 122 Kuopion läänin maaherran kertomukset 1933 ja 1936, KLHA. JoMA.
- 123 Hakalehto 1984, s. 185.
- 124 EK:n Kuopion edustuksen til.kats. 5/1934, EK-Valpo I, ko 1411, KA.
- 125 Soikkanen 1963, s. 399; Itkonen 2004, s. 173–174.
- 126 EK:n Kuopion edustuksen til.kats. 5/1934, EK-Valpo I, ko 1411, KA.
- 127 SVT XIX, Kunnallisvaalit 1933 ja 1936.
- 128 Kuopion läänin maaherran kertomus 1936. KHLA. JoMA.
- 129 Ahtiainen & Tervonen 1998, s. 534.
- 130 Ahtiainen & Tervonen 1998, s. 535.
- 131 Halosen elämänvaiheet, ks. Ahtiainen & Tervonen 1998, s. 535–536, 553.
- 132 Selén 2001, s. 454–455.
- 133 Kuujo 1988, s. 182.
- 134 Valpo:n tilannekatsaus syyskuulta 1940, ko 1411, EK-VALPO I. KA.
- 135 Vp 1921. Liitteet I–VII. Helsinki 1921, s. 8–9.
- 136 Tuominen 1957, s. 218–219.
- 137 Paaskoski, Jyrki: Saastamoinen, Armas Herman (1886–1932), liikemies, diplomaatti, kansanedustaja, www.kansallisbiografia/talousvaukuttajat.
- 138 Rakel Simojoki-Terän haast. 1955 (haast. Paavo Susitaival, Mg 67d, s. 21–22, Säätiö 47, 1920–40-luvun historian säätiö. KA.
- 139 Niinistö 2007.
- 140 Tuomiorovasti L. P. Tapanisen haast. 1955 (haast. Paavo Susitaival, Mg 44a, Säätiö 47, 1920–40-luvun historian säätiö. KA.
- 141 Mylly 2004.
- 142 Kekkonen 1953, s. 7.
- 143 Savolaiset ministerit, ks. Valtioneuvoston historia 1917–1966 IV. Ministerimatrikkeli 1917–1966. Helsinki 1976.
- 144 Uola 2005.
- 145 Valtioneuvoston historia 1917–1966 IV. Ministerimatrikkeli 1917–1966. Helsinki 1976.
- 146 Valtioneuvoston historia 1917–1966 IV. Ministerimatrikkeli 1917–1966. Helsinki 1976.

Savon elintaso 1930-luvulla (s. 494–497)

- 1 Ahvenainen 1982, s. 312.
- 2 Modeen 1938a, s. 330–335.
- 3 Modeen 1938a, s. 329–330.
- 4 Modeen 1938b, s. 398.
- 5 Modeen 1938b, s. 399–401.

Kulttuuri ja kirkollinen elämä (s. 498–538)

- 1 Tarkka 2012, s. 85–90.
- 2 Sarajas 1965, s. 137–138; Tarkka 2005; Tarkka 2012, s. 77–78, 200–201.
- 3 Tarkka 2012, passim.
- 4 Tarkka 2012, s. 28, 43–54, 60.
- 5 Tarkka 2012, s. 434–458.
- 6 Tarkka 2012, s. 516–528.
- 7 Tarkka 2012, passim.
- 8 Pekonen 2008, s. 109.
- 9 Pekonen 2008, s. 111.
- 10 Malmberg 2004, s. 774–776.
- 11 [Http://www.rantasalmi.fi/palvelut/kirjasto/ernst_lampen](http://www.rantasalmi.fi/palvelut/kirjasto/ernst_lampen)
- 12 [Http://tuhannettunteet.kuopio.fi](http://tuhannettunteet.kuopio.fi); Huttunen 1960; I. Niemi 1980, s. 1-9.
- 13 Tarkka 2012, s. 152.
- 14 [Http://tuhannettunteet.kuopio.fi](http://tuhannettunteet.kuopio.fi); Huttunen 1960; I. Niemi 1980, s. 1-9.
- 15 I. Niemi 2001, s. 244, 248–249, 255.
- 16 Martikainen 2010.
- 17 Huttunen 1957.
- 18 Kytönen 1998, passim.
- 19 Vuorikari 2012.
- 20 Aleksis Kivistä Olavi Siippaiseen, s. 727–736; J. Niemi 1988, s. 66, 78–79 ja 98; Suomalaisia kirjailijoita 2004, s. 253.
- 21 [Http://tuhannettunteet.kuopio.fi](http://tuhannettunteet.kuopio.fi); Aleksis Kivistä Olavi Siippaiseen, s. 464–470; Savon Sanomat Viikkoliite 9.3.1957.
- 22 Uno Kailaasta Aila Meriluotoon, s. 53–58; Linnove 1988; Suomalaisia kirjailijoita 2004, s. 317.
- 23 Ks. Väänänen 1941, s. 31.
- 24 J. Niemi 1988, s. 39.
- 25 J. Niemi 1988, s. 109–110.
- 26 Uno Kailaasta Aila Meriluotoon, s. 58; Linnove 1988.
- 27 Kaarlo Hemmosta, ks. Hendolin 1985, s. 557–569. rkka
- 28 Sinisalo 2007, s. 738–740; [Http://taidemuseo.kuopio.fi/nayttelyarkisto-2006](http://taidemuseo.kuopio.fi/nayttelyarkisto-2006); Savon Sanomat 20.8.2007.
- 29 Riekkä 1982, s. 101 ja 114.
- 30 Lindgren 2000.
- 31 Riekkä 1982, s. 113; Lindgren 2004b, s. 522–524.
- 32 Maailmansotien välisen ajan muistomerkeistä ks. esim. Ahtola-Moorhouse 1990, s. 251–252 ja 260–262, sekä klassisoivasta kuvanveistosta ja nationalistista Lindgren 1996, s. 24–29.
- 33 Vesterinen 1992; Myyryläinen 1998; Lindgren 2004b, s. 406–407.
- 34 [Http://www.mikkeli.fi/fi/museot/01_mikkelin_taidemuseo](http://www.mikkeli.fi/fi/museot/01_mikkelin_taidemuseo); Väänänen 1988, s. 628.
- 35 [Http://www.kuvataiteilijamatrikkeli.fi](http://www.kuvataiteilijamatrikkeli.fi); Savon Sanomat 23.1.1970.
- 36 Savolainen 1995, passim.
- 37 Savolainen 1995, s. 60–63.
- 38 Savolainen 1995, s. 63.
- 39 Seppälä 2009, s. 358.
- 40 Pitkänen & Sutinen 2011, passim.
- 41 Pitkänen & Sutinen 2011, s. 67.
- 42 Pitkänen & Sutinen 2011, s. 262.; Seppälä 2009, 292–295, 372 ja 380; Hirviseppä 1969, s. 99–107.
- 43 Uusitalo 2007, s. 543–545.
- 44 Kokkonen 2008, passim.
- 45 Arponen 1986, s. 21.
- 46 Arponen 1986, s. 21; Halila 1960, s. 477.
- 47 Arponen 1986, s. 21.
- 48 Arponen 1986, s. 21; Halila 1960, s. 477.
- 49 SVUL Suur-Savo 1909–1959, s. 8-11; SVUL Suur-Savo 1909–1984, s. 9-10.
- 50 SVUL Suur-Savo 1909–1959, s. 20–21; SVUL Suur-Savo 1909–1984, s. 11–13; Halila 1960, s. 476.
- 51 Halila 1960, s. 476–477.
- 52 SVUL Suur-Savo 1909–1959, s. 20–21; SVUL Suur-Savo 1909–1984, s. 11–13; Halila 1960, s. 476.
- 53 SVUL Suur-Savo 1909–1959, s. 30 ja 34–37; SVUL Suur-Savo 1909–1984, s. 13–14.
- 54 Vasara 1997, s. 417.
- 55 Vasara 1997, s. 126–127.
- 56 Heikkinen 1981, s. 115.

- 57 Vasara 1997, s. 93, 248, 257, 267–268, 296–297.
- 58 Savon Lukko 2/1929, s. 18; Vasara 1997, s. 307–308.
- 59 Kokkonen 2008, s. 189–190.
- 60 SVUL Suur-Savon piiri 1909–1959, s. 9 (lainaus); Halila 1960, s. 488; Hentilä 1982, s. 66; Tuomisto 1982, s. 191–192; Parviainen 1981, s. 51–52; Arponen 1986, s. 19.
- 61 Hentilä 1982, s. 77.
- 62 Hentilä 1982, s. 90–91.
- 63 Hentilä 1982, s. 95 ja 331.
- 64 Kuopion Riento r.y. 20 vuotta, 1907–1927, s. 4 (lainaus) ja 20–21.
- 65 Hentilä 1982, s. 95–96, 164 ja 203
- 66 Hentilä 1982, s. 231–232, 254–255.
- 67 Salmetar 14.12.1929 ja 17.12.1929.
- 68 Hentilä 1982, s. 288–289, 298–299 ja 302–303.
- 69 Syrjäläinen 2008, s. 48–49, 132–139 ja 159–160; Arponen 2005, s. 48.
- 70 Hentilä 1982, s. 322.
- 71 Ajan Suunta 16.4.1934.
- 72 Hentilä 1982, s. 322–323.
- 73 Hentilä 1982, s. 323.
- 74 Ajan Suunta 28.4.1934; Hentilä 1982, s. 323.
- 75 Savo 30.5.1934; Hentilä 1982, s. 324.
- 76 Halila 1960, s. 495–497.
- 77 Tšokkinen 1996, s. 410.
- 78 Siironen 2011, s. 171–172.
- 79 Kolehmaisesta laajemmin, ks. Viita 2003.
- 80 Viita 2003, s. 228–229; Siukonen 2007a, s. 38–39.
- 81 Savo 5.9.1920 ja 7.9.1920; Savon Jääkäri 5.9.1920; Viita 2003, s. 239–240.
- 82 Viita 2003, s. 243.
- 83 Viita 2003, s. 244–249.
- 84 Viita 2003, s. 249–255 ja 374–375.
- 85 Viita 2003, s. 318–319.
- 86 Viita 2003, s. 319.
- 87 Viita 2003, s. 382; Siukonen 2007a, s. 40–41.
- 88 Savolaiset olympiaedustajat, ks. Siukonen 2007b, s. 350–403.
- 89 Arponen 1986, s. 261–263; Siukonen 2001, s. 200.
- 90 Siironen 2011, s. 168.
- 91 SVUL Suur-Savo 1909–1959, s. 107.
- 92 <http://kronos.narc.fi/menehtyneet>.
- 93 Siukonen 2007a, s. 46; SVUL Suur-Savo 1909–1959, s. 66; SVUL:n Suur-Savon piirin 75-vuotisjulkaisu, s. 8.
- 94 Arponen 1986, s. 200–202; Siukonen 2007a, s. 57–59; <http://www.saaristokaupunki.fi>.
- 95 Arponen 1986, s. 199–200.
- 96 Arponen 1986, s. 75–76, 290–292.
- 97 Arponen 1986, passim; Iisalmen Visa 1904–1954, s. 44–71.
- 98 Heikkinen 1981, s. 24; Arponen 1986, 97–99, 104 ja 157; Arponen 1990.
- 99 Heikkinen 1981, s. 161.
- 100 Arponen 1986, s. 99.
- 101 Iisalmen Visa 1904–1954, s. 72–82; Savon Miekka 3/1935; Arponen 1986, s. 92–120.
- 102 Arponen 1986, s. 114–116.
- 103 SVUL Suur-Savo 1909–1959, s. 30.
- 104 Heikkinen 1981, s. 124–125.
- 105 SVUL:n Suur-Savon piirin 75-vuotisjulkaisu, s. 18.
- 106 Heikkinen 1981, s. 126–131.
- 107 Vahloa 2012, s. 55–91; Lähde 1992, s. 59–60. Ks. myös Arponen 1990.
- 108 Savon Sanomat 3.3.1957.
- 109 Vehviläinen 1978, s. 616; Kansanaho 1984, s. 226–231.
- 110 Autio 1986, s. 128–129; Mustakallio 2009, s. 394–395.
- 111 Iltalehti 10.1.1923; Vehviläinen 1978, s. 616; Kansanaho 1984, s. 233.
- 112 Mustakallio 2009.
- 113 Savo 11.1.1923; Mustakallio 2009, s. 395
- 114 Kortekangas 1978, 215–216; Mustakallio 2009, s. 395–397.
- 115 Kortekangas 1978, 215–216; Mustakallio 2009, s. 395–397.
- 116 Vehviläinen 1978, s. 618–619.
- 117 Kansanaho 1984, s. 226–236.
- 118 Mustakallio 1990, s. 48. Ks. myös Mustakallio 2002, s. 82; Mustakallio 2009, s. 402.
- 119 Vehviläinen 1978, s. 619.
- 120 Toiviainen 2005, s. 281.
- 121 Mustakallio 2009, s. 401.
- 122 Mustakallio 2009, s. 403.
- 123 Oulun hiippakunnan tuomiokapitulin aloitteesta hiippakunnan lokakuussa 1937 pidetyn pappeinkokouksen esityslistalla oli kysymys, oliko synodaalikokouksen syytä ryhtyä toimiin, jotta ehdotus ”hiippakuntien luvun lisäämiseksi tulisi suotuisaan ratkaisuun”. Hiippakuntahanketta pyrki edelleen esittämään tammikuussa 1938 pidetty Iisalmen, Kuopion ja Kajaanan rovastikuntien kontrahतिकokous, jossa olivat edustettuina myös Viipurin hiippakuntaan kuuluneet Mikkelin ja Juvan rovastikunnat. Pohjois- ja eteläsavolainen papisto asettui kannattamaan Pieksämäen kirkkoherran, lääninrovasti Kaarlo Salovaaran ehdotusta Kuopion saamiseksi hiippakunnan keskuspaikaksi. Opetusministerin puheille kokous lähetti alustajan sekä Kiuruveden kirkkoherran, lääninrovasti Väinö Malmivaaran. Savon Sanomat 14.1.1939; Iisalmen Sanomat 14.1.1939; Kortekangas 1978, 218; Mustakallio 2009, s. 403.

- 124 Mustakallio 1991. Samalla tämä kirkolle myönteinen ele oli maalaisliiton vastaus väitteille, että puolueen kirkkopolitiikka olisi alkanut myötäillä sosialistien kirkonvastaista ohjelmaa. Tästä ks. Edk.ptk. 7.9.1938, s. 805–807 (ML:n edustaja J. Annala) ja 23.11., s. 1505–1506. Myös Autio 1986, 333.
- 125 Esimerkiksi Kuopion ensimmäinen piispa Eino Sormunen tuo esiin hiippakuntakertomuksessaan 1939–1942 Hannulan ansiot seuraavaan tapaan: ”Kiitoksella on mainittava, että silloin opetusministeri Uuno Hannula tarmokkaasti ajoi Kuopion hiippakunnan perustamista ja hänen henkilökohtaista ansiotaan on suureksi osaksi se, että vuosikymmeniä suunniteltu ajatus todella toteutui.” Kuopion hiippakunta 1.5.1939–1.9.1942, s. 31.
- 126 Mustakallio 2009, s. 405.
- 127 Tampereen hiippakunnasta tuli Kuopion hiippakuntaan Saarijärven rovastikunta kokonaan sekä Jyväskylän rovastikunnasta Sumiaisten ja Äänenkosken seurakunnat, Oulun hiippakunnasta Kuopion, Iisalmen ja Kajaanin rovastikunnat kokonaan sekä Kalajoen rovastikunnasta Pyhäjärven seurakunta, Viipurin hiippakunnasta tulivat Joensuun ja Nurmeksien rovastikunnat kokonaan sekä Kiteen rovastikunnasta Tuupovaaran, Kiihtelysvaaran, Pyhäselän ja Rääkkylän seurakunnat, Savonlinnan rovastikunnasta Heinäveden, Savonrannan, Enonkosken, Kangaslammin ja Rantasalmen seurakunnat, Juvan rovastikunnasta Joroisten, Jäppilän, Pieksämäen, Virtasalmen ja Haukivuoren seurakunnat sekä Mikkelin rovastikunnasta Kangasniemen seurakunta. Asetus 14/13.1.1939; Kortekangas 1978, 218–219; Mustakallio 2009, s. 405–406.
- 128 Pirinen 1985, 119–120; Autio 1986, 353–354.
- 129 Mustakallio 2009, s. 411–412.
- 130 Virkkunen 1983, s. 160 (lainaus); Mustakallio 2009, s. 413.
- 131 Sormusen haastattelu, ks. Kotimaa 3.6.1949.
- 132 Seppo 1983, s. 199–202.
- 133 Seppo 1983, s. 208.
- 134 Seppo 1983, s. 209.
- 135 Seppo 1983, s. 229–230.
- 136 Seppo 1983, s. 229–230.
- 137 Seppo 1983, s. 92, 232.
- 138 Seppo 1983, s. 243–244.
- 139 Seppo 1983, s. 249 ja 253.
- 140 Seppo 1983, s. 259–260.

SOTA

Talvisota (s. 542–582)

- 1 Nihtilä 1938.
- 2 Nihtilä 1938; Savon Miekka 2/1938.
- 3 Nihtilä 1938.
- 4 Nihtilä 1938.
- 5 Nihtilä 1938.
- 6 Pohjois-Savo 5.4.1938.
- 7 Halonen 1985, s. 34.
- 8 Laine 1998.
- 9 Kuujo 1988, s. 65; Peltola 2008, s. 43–44.
- 10 Peltola 2008, s. 43.
- 11 Kuujo 1988, s. 65–66; Peltola 2008, s. 43.
- 12 Kuujo 1988, s. 65–66; Peltola 2008, s. 43.
- 13 Kuujo 1988, s. 66–67. Suomen jääkärien elämänerästä 1975.
- 14 http://www.mikkeli.fi/fi/sisalto/03_mikkeli_tieto/02_historia/10_sotahistoriaa/11_mikkeli_sotilaallisen_hallinnon_keskuksena_itsenäisyytemme_rauhan_aikana
- 15 Kuujo 1988, s. 67.
- 16 Salovaara 2008, s. 29.
- 17 Puntanen 1993, s. 15–16.
- 18 Puntanen 1993, s. 15–16; Iskanius 2010, s. 13.
- 19 Puntanen 1993, s. 15–16; Iskanius 2010, s. 13.
- 20 Nousiainen 2002, s. 49.
- 21 Puntanen 2003, s. 18, 26–28.
- 22 Nousiainen 2002, s. 49; Salovaara 2008, s. 34.
- 23 Puntanen 1993, s. 30–34.
- 24 Puntanen 1993, s. 34–35.
- 25 Puntanen 1993, s. 36–37.
- 26 Puntanen 1993, s. 37–38.
- 27 Viljanen 1988, s. 204.
- 28 Puntanen 1993, s. 38.
- 29 Karjalainen 2010, s. 39–41.
- 30 Puntanen 1993, s. 67.
- 31 Puntanen 1993, s. 67–73; Salovaara 2008, s. 37.
- 32 Puntanen 1993, s. 68–69.
- 33 Karjalainen 2002, s. 7.
- 34 Puntanen 1993, s. 78–79.
- 35 Iskanius 2010, s. 17–18.
- 36 Iskanius 2010, s. 18–19.
- 37 Iskanius 2010, s. 22.
- 38 Iskanius 2010, s. 22.
- 39 Vainio 1989, s. 44–45.
- 40 Liimatta 2001, s. 30–31.

- 41 Savon Miekka 4/1938, s. 3; Pohjois-Savo 24.3.1938, 28.3.1938, 31.3.1938 ja 2.4.1938; Liimatta 2001, s. 30–31.
- 42 Liimatta 2001, s. 38–39, 45
- 43 Liimatta 2001, s. 68.
- 44 50 vuotta väestönsuojelutyötä, s. 370–373.
- 45 Vihola 2009, s. 10.
- 46 Salovaara 1986, s. 7–8; Puntanen 2011, s. 85.
- 47 Vehviläinen 1978, s. 631.
- 48 Kurola 2008, s. 29–31.
- 49 Tšokkinen 1996, s. 192.
- 50 Tšokkinen 1996, s. 192.
- 51 50 vuotta väestönsuojelutyötä, s. 473; Puntanen 2003, s. 147; Puntanen 2011, s. 87.
- 52 Pajari & Rantalainen 1991, s. 64; Pajari 1971, s. 43.
- 53 Vihola 2009, s. 12.
- 54 Pajari 1971, s. 65.
- 55 Salovaara 1986, s. 14.
- 56 Salovaara 1986, s. 15.
- 57 Kuujo 1988, s. 198.
- 58 Vihola 2009, s. 13–14.
- 59 Vihola 2009, s. 15.
- 60 Iskanius 2010, s. 24–25.
- 61 Iskanius 2010, s. 24–26.
- 62 Esitys perustuu, ellei toisin mainittu Salovaara 1986. Ks. myös Puntanen 2011, s. 89–90, 93–96.
- 63 Salovaara 1986, s. 55–59; Puntanen 2011, s. 93.
- 64 Salovaara 1986, s. 61–65; Puntanen 2011, s. 94.
- 65 Turunen 2011, s. 286.
- 66 Puntanen 2011, s. 96.
- 67 Iskanius 2010, s. 22–26.
- 68 Iskanius 2010, s. 26; Puntanen 2011, s. 91.
- 69 Iskanius 2010, s. 26–27.
- 70 Vehviläinen 1978, s. 632; Kurola 2008, s. 8–11.
- 71 Kurola 2008, s. 12–13, Vehviläinen 1978, s. 631–632.
- 72 Mikkelin läänin maaherran vuosikertomus 1940, MLHA. MMA.
- 73 Ignatiuksen pvk 4.2.1940, käsikirjoituskokoelma. COLL. 86.14. Kansalliskirjasto.
- 74 Vihola 2009. Ks. myös Vuorio 2004, s. 81; Fagerlund 1994, s. 39–79.
- 75 J. Kitunen: ”Tähystäjänä Kuopion kaupungin ilmapommituksien aikana”, Savon Miekka 6/1941, s. 173–174.
- 76 Ignatiuksen pvk 3.2.1940, käsikirjoituskokoelma. COLL. 86.14. Kansalliskirjasto.
- 77 Vihola 2009, s. 29.
- 78 Vihola 2009, s. 31.
- 79 Vihola 2009, s. 31
- 80 Vihola 2009, s. 33.
- 81 Liimatta 2001, s. 54; Vuorio 2004, s. 81; Vihola 2009, s. 41–42.
- 82 Liimatta 2001, s. 14.
- 83 Liimatta 2001, s. 60; Vuorio 2004, s. 81–82.
- 84 50 vuotta väestönsuojelua 1977, s. 399; Pelosta rohkeuteen 1939–1944, s. 17.
- 85 Iisalmen Sanomat 3.2.2009; [Http://www.iisalmen-seurakunta.fi](http://www.iisalmen-seurakunta.fi).
- 86 50 vuotta väestönsuojelua 1977, s. 399, 773–774; Iisalmen Sanomat 11.4.1940; Tšokkinen 1996, s. 192–193.
- 87 Ignatiuksen pvk 19.2.1940, käsikirjoituskokoelma. COLL. 86.14. Kansalliskirjasto.
- 88 Nieminen 2003, s. 72.
- 89 Tšokkinen 1996, s. 193.
- 90 Kuopion läänin maaherran vuosikertomus 1940, s. 71–72. KLHA. JoMA.
- 91 Salovaara 1986, s. 84.
- 92 50 vuotta väestönsuojelutyötä 1977, s. 478.
- 93 Fagerlund 1994, s. 80, 91.
- 94 Satamo 2007, s. 19.
- 95 Ikonen 2009, s. 291–293.
- 96 Ikonen 2009, s. 291–293; Nieminen 1993, s. 9.
- 97 Rantanen 1972, s. 532.
- 98 Kemppi 2009, s. 73.
- 99 Metsälä 2002, s. 12–13.
- 100 Vuosina 1932–1937 Pohjois-Savo oli jaettu kahteen sotilaspiiriin; Kuopion eteläiseen ja pohjoiseen piiriin. Kuopio lähikuntineen kuului näistä eteläiseen sotilaspiiriin. Iisalmi ympäristökuntineen kuului pohjoiseen piiriin. Jako pohjoiseen ja eteläiseen sotilaspiiriin poistettiin ja piirit yhdistettiin Kuopion sotilaspiiriksi tasavallan presidentin asetuksella 12.3.1937. Taskinen 1998, s. 27, 29–30.
- 101 Tervasmäki 1977, s. 82; Hälvä 2000, s. 127–128; Niskanen 1986, s. 50; Rautavaaralaisten sota-aika, s. 28–30.
- 102 Talvisodan historia osa 1; Taskinen 1998, s. 34.
- 103 Saarinen 1975, s. 580–581.
- 104 Salovaara 1992, s. 39–40.
- 105 Talvisodan historia osa 1, s. 54, 104 ja 119.
- 106 Suomen jääkärien elämäkerrasto 1975.
- 107 Metsälä 2002, s. 146; Saarinen 1975, s. 582.
- 108 Talvisodan historia osa 1, s. 120–122.
- 109 Saarinen 1975, s. 64–66, 174, 582.
- 110 Metsälä 2002, s. 146.
- 111 Talvisodan historia osa 3, s. 29; Juutilainen 2009, s. 74–82; Laaksonen 2004, s. 54–61
- 112 Laaksonen 2004, s. 54–61; Ahtiainen 2009, s. 185–186.
- 113 Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneiden tietokanta. KA. <http://kronos.narc.fi/menehtyneet/>.
- 114 Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneiden tietokanta. KA. <http://kronos.narc.fi/menehtyneet/>; Räisänen 1959, s. 33; Talvi- ja jatkosodan ajasta sii-

- linjärveläisten näkökulmasta, ks. Kasurinen 1990.
- 115 Juutilainen 2009, s. 87–88, 92.
- 116 Ikonen 2009, s. 294–296.
- 117 Isänmaan puolesta 1949, s. 579–580; Palolampi 1980; Timo Soukola: Uosikkinen, Martti (1909–1940) voimistelija, voimistelunopettaja, luutnantti, www.kansallisbiografia.fi.
- 118 Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneiden tietokanta. KA. <http://kronos.narc.fi/menehtyneet/>; Niskanen 1986, s. 53.
- 119 Lemetin taisteluissa mukana ollut Tauno Räisänen on teoksessaan Kenraalimotti kuvannut sitä, miten pohjoissavolaisista muodostetut jalkaväkirykmentit JR 38 ja JR 39 taistelivat talvisodassa ja olivat mukana mm. laukaisemassa Länsi- ja Itä-Lemetin motteja. Ks. Räisänen 1959. Laatokan-Karjalan mottitaisteluista yleisemmin, ks. Juutilainen 2009.
- 120 Räisänen 1959, s. 207.
- 121 Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneiden tietokanta. KA. <http://kronos.narc.fi/menehtyneet/>.
- 122 Tikkanen 2009, s. 93–94.
- 123 Emäpitäjistä tehtaan varjoon, s. 235.
- 124 Siukonen 2001, s. 251.
- 125 Ks. Tuntemattoman sotilaan rykmentti – JR 8:n historia.
- 126 Raunio-Kilin 2007, passim.
- 127 Vuorenmaa 1994, s. 86–114.
- 128 Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneiden tietokanta. KA. <http://kronos.narc.fi/menehtyneet/>; Pertunmaan kunta sotiemme veteraanit, s. 32 (lainaus); Favorin 1983, s. 260.
- 129 Nikunen 2011, s. 61–62; Turunen 2011, s. 286.
- 130 Laaksonen 1999, passim.
- 131 Ignatiuksen pvk 13.3.1940, käsikirjoituskokoelma. COLL. 86.14. Kansalliskirjasto.
- 132 Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneiden tietokanta. KA. <http://kronos.narc.fi/menehtyneet/>. Kaatuneitten määrät on laskettu heidän kotipaikkansa mukaan. Tiedot perustuvat Kansallisarkiston tietokantaan, joka ei välttämättä ole kaikkien kuntien kohdalla aivan tarkka, mutta antaa tähän tarkoitukseen riittävät tiedot. Kaatuneitten määrää on verrattu vuoden 1939 lopun miespuoliseen väestöön. STV 1940, s. 32–35.
- 133 Metsälä 2002, s. 155.
- 134 Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneiden tietokanta. KA. <http://kronos.narc.fi/menehtyneet/>.

Jatkosota (s. 583–622)

- 1 Ikäluokka 1896 tosin kotiutettiin jo syksyllä 1941. Ikäluokat 1919, 1920 ja vuoden 1921 alkupuolella syntyneet olivat tuolloin suorittamassa varusmiespalvelustaan. Kulomaa 1995, s. 47; Mikola-Juutilainen 1988, s. 180.
- 2 Kumlin 1950.
- 3 Rautavaaralaisen komppanian vaiheista jatkosodassa, ks. Korkalainen 1993, s. 177–194
- 4 Pielaveden kunnan alueella oli sijoitettu Värtsilän kunnan siirtoväkeä. Tästä johtuen noin 30–40 värtsiläläistä oli myös pataljoonassa. Huuskonen 1989, s. 3.
- 5 Kumlin 1950, s. 13–16; Elfvengren 2005, s. 34; Raunio ja Kilin 2005, s. 128; Jatkosodan historia 1, s. 101.
- 6 Sorko 1995, s. 168, liite 2; PionP 28, Kylmän Kalen pioneeripataljoona, s. 15; Raunio ja Kilin 2005, s. 128; Jatkosodan historia 1, s. 101.
- 7 Jatkosodan historia 1, s. 102; Metsälä 2002, s. 116–117, 153; Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneiden tietokanta. KA. <http://kronos.narc.fi/menehtyneet/>.
- 8 JR 51:n sotatiestä, ks. Kortelainen 1985.
- 9 JR 30:n sotatiestä, ks. Kuosa 1968. Jatkosodan liikemallin muuttamisesta ja jatkosodan vaikutuksesta kekkanelpanossa muodostetusta vehmersalmelaiskomppania 6/JR 30:stä, ks. Suvisrannoilta Syvärille. 6/JR 30:n ("Villen") jatkosota.
- 10 Kuosa 1968, s. 28–29; Anttila 1975, s. 154–204; Taskinen 1998, s. 40–44.
- 11 Anttila 1975, s. 154–156; Taskinen 1998, s. 41.
- 12 Väänänen 1978, s. 216–218; Koskimaa 1996, s. 26–31. 2.divisioonan veteraanien muistelmia, ks. Kansaksen murtumaton lukko. Jatkosodan 2. Divisioonan veteraanit muistelevat.
- 13 JR 49:n vaiheista jatkosodassa ks. 2. Divisioonan Jalkaväkirykmentti 49 sodassa vv. 1941–44.
- 14 Suomen Rintamamiehet 1939–1945 2.Div., s. 154, 347.
- 15 Jalkaväkirykmentti 43 lakkautettiin 6.12.1941. Ks. Kohvaka 2004, s. 241–259.
- 16 Salovaara 1992, s. 41; Tykistö jyllää, s. 10–11.
- 17 Elfvengren 2005, s. 34.
- 18 Elfvengren 2005, s. 34–35; Tuunainen 2007, s. 95–199; Huuskonen 1989, s. 13.
- 19 Elfvengren 2005, s. 37–40.
- 20 Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneiden tietokanta. KA. <http://kronos.narc.fi/menehtyneet/>.

- 21 Elfvingren 2005, s. 37–40; Huuskonen 1989, s. 23.
- 22 Elfvingren 2005, s. 42–45.
- 23 Elfvingren 2005, s. 42–45.
- 24 Elfvingren 2005, s. 42–45.
- 25 Kumlin 1950, s. 15–43.
- 26 Suomen sota 1941–1945, 5.osa, s. 15–72; Kumlin 1950, s. 15–43; Tuunainen 2007, s. 226–230.
- 27 Huuskonen 1989, s. 47; Tuunainen 2007, s. 232–233.
- 28 Haara 1986, s. 327.
- 29 Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneiden tietokanta. KA. <http://kronos.narc.fi/menehtyneet/>.
- 30 Kuosa 1968, s. 58–62; Jatkosodan historia 1, s. 291–296.
- 31 Kuosa 1968, s. 78–88; Hovi 1995, s. 471.
- 32 JR 30:n sotapäiväkirja 14.8.1941. Spk 11165. I/JR 30:n sotapäiväkirja 14.–23.8.1941. Spk 11262. Luettelo I/JR 30:n niistä henkilöistä, jotka kieltäytyivät noudattamasta kompp.pääll. käskyä hyökkäykseen lähtiessä 14.8.41 Sortavalassa. (Luettelo sisältää 207:n, pääasiassa Maaningalta ja Karttulan kotoisin olleen miehen nimet.) JR 30. 1941. Diariomattomia asiakirjoja. 9. T 3514. Oikeustoimista luopuminen on todettavissa divisioonan kenttätoukeuden tuomioluettelosta, jotka vaikkevat ko. tapauksesta. Kulomaa 1995, s. 141–142 ja 393 viite 226.
- 33 Kuosa 1968, s. 111.
- 34 Kuosa 1968, s. 111–123.
- 35 Kuosa 1968, s. 123–131.
- 36 Kulomaa 1995, s. 493–494.
- 37 Kulomaa 1995, s. 494.
- 38 Yksiköstään poistuneiden luvuksi ilmoitetaan 227, joista 28 I P:sta, 97 II P:sta ja 102 III P:sta. Ks. Kulomaa 1995, s. 150–152, 395 viitteet 251 ja 258.
- 39 Kuosa 1968, s. 158–166.
- 40 Talvela 1977, s. 89.
- 41 Kuosa 1968, s. 172–195; Jatkosodan historia 4, s. 199–203; Metsälä 2002, s. 88.
- 42 Kuosa 1968, s. 195 ja liite 10.
- 43 Kuosa 1968, s. 179–181.
- 44 Kulomaa 1995, s. 496.
- 45 Linna 1994 (1954), s. 222–224; Lindstedt 1999, s. 480–482.
- 46 Kuosa 1968, s. 179–181; Talvela 1977, s. 106–107; Kulomaa 1995, s. 189; Lindstedt 2007, s. 43–47.
- 47 2. divisioonan Jalkaväkirykmentti 49 sodassa vv. 1941–44, s. 17.
- 48 Kuusi 1986, s. 132 (lainaus).
- 49 Kuusi 1986, s. 130; Koskimaa 1996, s. 316–322; Väänänen 1978, passim.
- 50 Kemppe 2008, s. 167–171; Porvali 2011, s. 149–153.
- 51 Sinerma 1981, s. 164–173.
- 52 Esitys Tyrjän Rykmentin sotatiestä perustuu, Koskimaa 1996, ellei toisin mainittu. Ks. myös Väänänen 1978, s. 214–253.
- 53 Kertomus Tyrjän taistelusta 31.7.–4.8.1941, Kuusi 1986, s. 97–123.
- 54 Porvali 2011, s. 139.
- 55 Kulomaa 1995, s. 142–143 ja 492 Liite IV.
- 56 Kuusi 1994, s. 41–42.
- 57 Sinerma 1981, s. 176–177.
- 58 Kuusi 1994, s. 50.
- 59 Taskinen 1998, s. 42.
- 60 Yksityiskohtaisimman ja perusteellisimman tutkimuksen Neuvostoliiton suurhyökkäyksestä Suomea vastaan kesäkuussa 1944 on laatinut tohtori Tapio Tiihonen, ks. Tiihonen 1999.
- 61 Jermo 1980, s. 17–19.
- 62 Peitsara 1981, s. 116.
- 63 Usva 1968, s. 118–119; Kemppe 2008, s. 179–180.
- 64 Kemppe 2008, s. 181.
- 65 Manninen 2008, s. 15–16.
- 66 Kemppe 2008, s. 185.
- 67 Raunio-Kilin 2008, s. 118–135.
- 68 [Http://www.mannerheim-ristinritarit.fi](http://www.mannerheim-ristinritarit.fi); Satamo 2007, s. 426–429, joilla sivuilla Eero Seppänen itse kertoo tapahtumista.
- 69 Törmä 1954, s. 59–60; Raunio-Kilin 2008, s. 206; Koskimaa 1994, passim. 193.
- 70 Sinerma 1981, s. 229–230.
- 71 Raunio-Kilin 2008, s. 206–215.
- 72 Porvali 2003, s. 17.
- 73 Jäänti 1955, s. 331; Raunio-Kilin 2008, s. 206–210.
- 74 2. divisioonan Jalkaväkirykmentti 49 sodassa vv. 1941–44, s. 12; Raunio-Kilin 2008, s. 206; Koskimaa 1996, s. 246–247.
- 75 Raunio-Kilin 2008, s. 210–211.
- 76 Topi Törmä, Siiranmäki, Vuosalmi. 2 D:n taistelukertomus 9.6.–18.7.1944; Raunio-Kilin 2008, s. 210–211.
- 77 Koskimaa 1996, s. 267; Kuusi 1994, s. 55.
- 78 Nuutinen 2001, s. 99.
- 79 Kulomaa 1995, s. 265, 269–270.
- 80 Kuusi 1994, s. 55.
- 81 Kalvan taipaleelta: 7.D:n vaiheet sodassa 1941–1944, Kalvan (7. D:n juhlatoukimunkunta 1962, s. 22–23, 26; Jalonen 2008, s. 137).
- 82 Eino Polón, ”JR 30:n taistelutoiminnasta Karjalan kannaksella venäläisten läpimurron aikana 1944”, 2.6.1951, s. 1-2. Pk 554, KA, S; Kuosa 1968, s. 255–266; Jalonen 2008, s. 137.
- 83 Raunio & Kilin 2005, osa II, s. 280–285.
- 84 Satamo 2007, s. 417 (lainaus)
- 85 Kuosa 1968, s. 257; Lappalainen 1994, s. 125; Jalonen 2008, s. 138.

- 86 Polón 12.6.1945, s. 132. Pk 554, SArk; Jalonen 2008, s. 138.
- 87 Polón 12.6.1945; Jalonen 2008, s. 139.
- 88 Raunio & Kilin 2005, II, s. 290–291; Jalonen 2008, s. 139.
- 89 Suomen jääkärien elämäkerrasto 1975.
- 90 Jalonen 2008, s. 139.
- 91 Polón 12.6.1945, s. 136–137. Pk 554. KA, S; Jalonen 2008, s. 140.
- 92 Jatkosodan pikkujättiläinen 2005, s. 933; Raunio & Kilin 2005, II, s. 290.
- 93 Raunio & Kilin 2005, II, s. 288; Jalonen 2008, s. 140.
- 94 Kuosa 1968, s. 257; Jalonen 2008, s. 140.
- 95 [Http://www.mannerheim-ristinritarit.fi](http://www.mannerheim-ristinritarit.fi). Vihmasta, ks. Turtola 2005.
- 96 Taskinen 1998, s. 274; Hovi 1995, s. 474.
- 97 [Http://www.mannerheim-ristinritarit.fi](http://www.mannerheim-ristinritarit.fi).
- 98 Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneiden tietokanta. KA. [Http://kronos.narc.fi/menehtyneet/](http://kronos.narc.fi/menehtyneet/). Kaatuneitten määrät on laskettu heidän kotipaikkansa mukaan. Tiedot perustuvat Kansallisarkiston tietokantaan, joka ei välttämättä ole kaikkien kuntien kohdalla aivan tarkka, mutta antaa tähän tarkoitukseen riittävät tiedot.
- 99 Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneiden tietokanta. KA. [Http://kronos.narc.fi/menehtyneet/](http://kronos.narc.fi/menehtyneet/). Kaatuneitten määrät on laskettu heidän kotipaikkansa mukaan. Tiedot perustuvat Kansallisarkiston tietokantaan, joka ei välttämättä ole kaikkien kuntien kohdalla aivan tarkka, mutta antaa tähän tarkoitukseen riittävät tiedot. Kaatuneitten määrää on verrattu vuoden 1939 lopun miespuoliseen väestöön. STV 1940, s. 32–35.

Kotirintama (s. 623–664)

- 1 Sotavuosien taloudenpidosta, ks. Pihkala 1982, s. 317–328.
- 2 Kuopion läänin maaherran kertomus 1940, KLHA. JoMA; Mikkelin maaherran kertomus 1940, MLHA. MMA.
- 3 Lehtinen 1967, s. 193–233.
- 4 Itkonen 2004, s. 242.
- 5 Itkonen 2004, s. 242.
- 6 Niiniluoto 1994, s. 40–42.
- 7 Iskanius 2010, s. 97.
- 8 Iskanius 2010, s. 98.
- 9 Aunesluoma 2007, s. 101.
- 10 Paaskoski 2005, s. 118–119.
- 11 Paaskoski 2005, s. 118–119.
- 12 Paaskoski 2005, s. 118–119.
- 13 Paaskoski 2005, s. 120–121.
- 14 Tirronen 1975, s. 45–46; Tirronen-Elfvengren 1994, s. 305, 315.
- 15 Tirronen 1975, s. 12–12; Tirronen-Elfvengren 1994, s. 305; Paaskoski 2005, s. 122.
- 16 Paaskoski 2005, s. 122.
- 17 Paaskoski 2005, s. 122.
- 18 Paaskoski 2005, s. 122.
- 19 Paaskoski 2005, s. 122.
- 20 Paaskoski 2005, s. 123.
- 21 Paaskoski 2005, s. 123.
- 22 Paaskoski 2005, s. 124–128.
- 23 Holmström 2001, s. Itkonen 2004, s. 240.
- 24 Holmström 2001, s. 6-7; Itkonen 2004, s. 240.
- 25 Holmström 2001, s. 22–23; Itkonen 2004, s. 240–241.
- 26 Schybergson 1992, s. 198–200.
- 27 Schybergson 1992, s. 192; Aunesluoma 2007, s. 178.
- 28 Schybergson 1992, s. 192, 190–195.
- 29 Kokkonen 2005, s. 208.
- 30 Kokkonen 2005, s. 208.
- 31 Kokkonen 2005, s. 208; Hovi 1995, s. 384.
- 32 Sorsakoski - kylä tehtaan varjossa, s. 117.
- 33 Hovi 1995, s. 384; Kokkonen 2005, s. 209.
- 34 Hovi 1995, s. 384.
- 35 Tšokkinen 1996, s. 100.
- 36 Savo 11.5.1940.
- 37 Iisveden Metsä Oy 1924–1974, s. 7.
- 38 Kuopion Yhteiskoulu 100 vuotta (1992), s. 29.
- 39 Mikkelin yhteiskoulu 1905–1985, s. 23–61; Kuujo 1988, s. 163–165.
- 40 Mikkelin Lyseo 1872–1947, s. 21–32.
- 41 Kuopion suomalainen tyttökoulu ja Kuopion tyttölyseo 1879–1979, s. 39–41.
- 42 Laine 1990, s. 157–158.
- 43 Tšokkinen 1996, s. 340.
- 44 Kiuasmaa 1982, s. 345–348.
- 45 Virta 2001, s. 78–81.
- 46 Virta 2001, s. 83.
- 47 SVT X: 70, lv. 1938–1944.
- 48 Ks. esim. Hovi 1995, s. 447.
- 49 Kiuasmaa 1982, s. 329–335.

- 50 Kiuasmaa 1982, s. 348–349, 353, 355–356.
- 51 Virta 2001, s. 161, 220–221.
- 52 Virta 2001, s. 223–224.
- 53 Valpon tilannekatsaus syyskuulta 1940, s. 9, EK-Valpo I, ko 87, KA.
- 54 Vuorio 1997, s. 78-84; Koistinen-Mandalios 2003, s. 176-181
- 55 Vuorio 1997, s. 91, 93.
- 56 Valpo:n Savonlinnan alaostaston tilannekatsaus marraskuulta 1944. Valpo, ko 46, Savonlinnan alaostaston arkisto, KA.
- 57 Kulha 1980.
- 58 Savonmaa 22.8.1940, 10.9.1940, 12.9.1940, 19.9.1940 ja 8.10.1940; Kuujo 1988, s. 202; Vehviläinen 1978, s. 634.
- 59 Savonmaa 19.9.1940.
- 60 Savo 24.8.1940, 29.8.1940, 3.9.1940 ja 4.9.1940.
- 61 Ahtiainen 2009, s. 238.
- 62 Kuparinen 1966; Soikkanen 1987, s. 158–176; Kulomaa 1995, s. 74–75.
- 63 Kulomaa 1995, s. 75.
- 64 Ks. esim. EK:n Kuopion edustuksen tilannekatsaus 8/1938, EK-VALPO I, ko 1411, KA.
- 65 Pentola 1994, s. 135.
- 66 P.M. SNS:n Kuopion osastosta, EK-Valpo I, ko 87, KA.
- 67 Valpo:n Kuopion osaston tilannekatsaus 7/1940, EK-Valpo I, ko 87, KA.
- 68 P.M. SNS:n Kuopion osastosta ja Jäljennös 13.10.1940 pidetetyltä Martti Seppälältä tavatusta SNS:n toimintakertomuksesta, EK-Valpo I, ko 87, KA.
- 69 Valpon Kuopion edustuksen tilannekatsaukset 7-10/1940, EK-Valpo I, ko 87, KA.
- 70 Kulomaa 1995, s. 68–71.
- 71 Jatkosodan historia 6, s. 327–331.
- 72 Kärjä 2008, s. 141–144, 254.
- 73 Kärjä 2008, s. 145 taulukko I ja 146.
- 74 Kärjä 2008, s. 147–148.
- 75 Kärjä 2008, s. 149–160.
- 76 Väänänen 1995.
- 77 Hanski 1990, s. 72–73; Kujansuu 1999, 16; Hallikainen 2000, s. 9-11.
- 78 Hanski 1990, s. 36–37, liite 2.
- 79 Syrjä 1991, s. 47–48; Pietola 1987, s. 51; Hallikainen 2000, s. 53.
- 80 Syrjä 1991, s. 48; Hallikainen 2000, s. 54; Talvi-, jatko- ja Lapin sodan sotavanki- ja siviilileirit 1939–1944 käsikirja, s. 106.
- 81 Laine 1982, s. 200–201; Hallikainen 2000, s. 54–55.
- 82 Syrjä 1991, s. 48.
- 83 Iskanius 2010, s. 66.
- 84 Hanski 1990, s. 82; Hallikainen 2000, s. 59; Sairila 2004, s. 161, 176-183.
- 85 Sairila 2004, s. 161, 176–183.
- 86 Hankilanoja 2008.
- 87 Hankilanoja 2008.
- 88 Iskanius 2010, s. 67.
- 89 Iskanius 2010, s. 67.
- 90 Iskanius 2010, s. 68.
- 91 Hallikainen 2000, s. 190.
- 92 Hankilanoja 2008.
- 93 Talvi-, jatko- ja Lapin sodan sotavanki- ja siviilileirit 1939–1944 käsikirja, s. 48.
- 94 Syrjämäki 2000, s. 20–21; Syrjämäki 2004, s. 190-191; Pohjannoro 1990, s. 466, 530–535.
- 95 Syrjämäki 2000, s. 21 ja 26–27; Syrjämäki 2004, s. 195.
- 96 Syrjämäki 2000, s. 100–102.
- 97 Syrjämäki 2000, s. 25–26 ja 31; Syrjämäki 2004, s. 195.
- 98 Hokkanen, P.2004, s. 67–79.
- 99 Haapanen 2012, s. 9-14.
- 100 Haapanen 2012, s. 57–58.
- 101 Haapanen 2012, s. 58.
- 102 Haapanen 2012, s. 82.
- 103 Haapanen 2012, s. 82.
- 104 Haapanen 2012, s. 82–83.
- 105 Haapanen 2012, s. 327–328.
- 106 Haapanen 2012, s. 328.
- 107 Haapanen 2012, s. 329.
- 108 Haapanen 2012, s. 329.
- 109 Haapanen 2012, s. 329–330.
- 110 Haapanen 2012, s. 330.
- 111 Haapanen 2012, s. 385.
- 112 Haapanen 2012, s. 385–386.
- 113 Haapanen 2012, s. 386.
- 114 Haapanen 2012, s. 386.
- 115 Haapanen 2012, s. 386.
- 116 Puntanen 1993, s. 70–72.
- 117 Puntanen 1993, s. 70–72; Salovaara 2008, s. 37–38.
- 118 Palin 1997, s. 80.
- 119 Haavio-Mannila 1993, s. 324; Seppänen 2010, s. 85.
- 120 Junila 2000, s. 160–161; Seppänen 2010, s. 85-86
- 121 Junila 2006, s. 244, 248.
- 122 Junila 2000, s. 164.
- 123 Seppänen 2010, s. 87.
- 124 Seppänen 2010, s. 87.
- 125 Seppänen 2010, s. 87.
- 126 Puntanen 1993, s. 73–76; Salovaara 2008, s. 38.
- 127 Nevalainen 1990, s. 37–62; Kuukausitilastot inkeriläisten sijoituksesta ajalta 15.7.1943–30.11.1944. Siirtoväenasiain osasto. Kansio HC VI/2. Sisäasi-

ainministeriön arkisto. KA.

- 128 Nevalainen 1990, s. 37–62 ja s. 427 liite 1.
- 129 Nevalainen 1990, s. 122.
- 130 Lapinlahti, kotiseutukirja, s. 112.
- 131 ”Inkeriläisenä Alapitkälle”, Alapitkä – seutu korvaamaton, s. 198; Lapinlahti: kotiseutukirja, s. 112.
- 132 Nevalainen 1990, s. 81, taulukko 4 ja s. 83 taulukko 5.
- 133 ”Inkeriläisenä Alapitkälle”, Alapitkä – seutu korvaamaton, s. 198.
- 134 Nevalainen 1990, s. 121–122; Kuukausitilatot inkeriläisten sijoituksesta ajalta 15.7.1943–30.11.1944. Siirtoväenasiain osasto. Kansio HC

VI/2. Sisäasiainministeriön arkisto. KA.

- 135 Nevalainen 1990, s. 171.
- 136 Nevalainen 1990, s. 171–172.
- 137 Nevalainen 1990, s. 172.
- 138 Nevalainen 1990, s. 172–173.
- 139 Nevalainen 1990, s. 287.
- 140 Kuopion maaherran kertomus 1944, s. 68 (lainaus), KLHA. JoMA.
- 141 Flink 2010, s. 183.
- 142 Flink 2010, s. 184.
- 143 Nevalainen 1990, s. 430.
- 144 Mertanen 2000, s. 47, 152 liite 5.